

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์
แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

DEVELOPING THE LEARNING PROCESS AND CREATING AWARENESS OF
LOCAL LOVE THROUGH PRESERVING ANCIENT SITES IN ROI ET PROVINCE.

ดร.ธนกร ดรกมลกานต์

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่ง
โบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

ดร.ธนกร ดรกมลกานต์

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

DEVELOPING THE LEARNING PROCESS AND CREATING AWARENESS OF
LOCAL LOVE THROUGH PRESERVING ANCIENT SITES IN ROI ET PROVINCE.

Dr. Thanakorn Drakamonkarn

Roi Et Sangha College
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
B.E. 2024

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้วิจัย : ดร.ธนกร ตระกมลกานต์

ส่วนงาน : วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปีงบประมาณ : ๒๕๖๗

ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด ๒) สร้างกระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ๓) เพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด มี

ผลการวิจัย พบว่า กิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด ทำให้คนในชุมชนมีความตระหนักรู้รับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณสถาน เพื่ออนุรักษ์โบราณสถานชุมชน ซึ่งโบราณสถานยังบอกถึงความรุ่งเรืองในอดีตของชุมชนโบราณสถานชุมชน มีสภาพสะอาด สภาพโบราณสถานชุมชนเย็นสบาย แต่สถานที่อื่นๆ โดยรอบยังต้องการดูแลความสะอาด แต่สภาพอื่นภาพรวมมีความร่มรื่นดี จากการทำกิจกรรมทุกคนมีความเข้าใจเป็นอย่างดีว่า พวกเขาควรช่วยกันดูแลโบราณสถานชุมชน และปลูกต้นไม้เพื่อให้สภาพอากาศดีขึ้น

กระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด จิตสำนึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน พบว่า คนในชุมชนมีการตระหนักรู้ในความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณสถาน เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนของตนเอง ซึ่งโบราณสถานยังบอกถึงความรุ่งเรืองในอดีตของชุมชนทุกคนควรช่วยกันดูแลเฝ้าระวังและรักษา และช่วยกันปลูกต้นไม้เพราะต้นไม้ช่วยให้สภาพอากาศดีขึ้น

การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานโดยการทำกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ เพื่อกระตุ้นสร้างพลังชีวิตและแรงจูงใจเสริมสร้างความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับความสำคัญของโบราณสถานชุมชน และการเป็นเจ้าบ้านที่ดี ได้สร้างกลุ่มอาสาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน แก้ปัญหาและอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนของตนเอง ให้ยั่งยืนต่อไป

Research Tittle : Developing the learning process and creating awareness of local love through preserving ancient sites in Roi Et Province.

Authors : Dr. Thanakorn Drakamonkarn

Departme : Roi Et Sangha College Mahachulalongkornrajavidyalaya
University

Academic Year : 2567/2024

Funds granted by : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความอนุเคราะห์จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยขอ
พระคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ได้อนุมัติทุนอุดหนุนการวิจัย และคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทุก
ท่านที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ และแนวทางแก้ไขให้งานวิจัยฉบับนี้ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งทำให้งานวิจัยนี้
มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ร่วมวิจัยทุกท่านที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำวิจัยในครั้งนี้
ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์แก่บุคลากรทางการศึกษา และผู้สนใจทั่วไป
ตลอดจนจะเป็นประโยชน์ในการสร้างองค์ความรู้การศึกษาคณะสงฆ์ต่อไป

ดร.ธนกร ตรกมลกานต์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ ปัญหาของการวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๕
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน	๗
๒.๒ แนวคิดการมีส่วนร่วม	๒๓
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย	๓๘
๒.๔ แนวคิดการจัดการความรู้	๔๒
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้	๔๙
๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม	๕๗
๒.๗ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน	๖๓
๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗๗
๒.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๘๗
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	๘๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๘๘
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๙๑
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย	๙๑
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๙๒
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๙๒
๓.๖ การนำเสนอผลการวิจัย	๙๓
๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย	๙๔

บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๙๕
๔.๑ กิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกที่รักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีใน จังหวัดร้อยเอ็ด	๙๕
๔.๒ กระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกที่รักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่ง โบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด	๙๙
๔.๓ การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกที่รักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่ง โบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด	๑๐๓
๔.๔ สรุป	๑๑๐
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๑๒
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๒
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๑๓
บรรณานุกรม	๑๑๕

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

ตารางที่ ๑ คำอธิบายตาราง...

๑

สารบัญภาพ

ภาพที่

หน้า

ภาพที่ ๑ คำอธิบายภาพ...

๑

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การรักษาและการคุ้มครองโบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจัดเป็นสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมนั้นเป็นการทำให้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมคงอยู่รับใช้สังคมหรือทำให้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีชีวิตอยู่ ไม่ว่าจะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่มีอยู่รอบ ๆ นั้น สามารถบ่งบอกพื้นเพความเป็นมาของชุมชนนั้นได้เป็นอย่างดี หลายแห่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ เป็นสื่อที่ทำให้เกิดพลังมวลชลในการทำกิจกรรมต่างๆ ทั้งทางด้านพัฒนา พักผ่อนหย่อนใจ ศาสนา วันสำคัญของชาติ และวัฒนธรรมประเพณีหลายกิจกรรมใช้แหล่งของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นสื่อทั้งสิ้น โดยต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน สามารถลำดับความสำคัญของการอนุรักษ์ก่อนหลังได้อย่างถูกต้องซึ่งแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในปัจจุบันจะมุ่งไปยังพื้นที่ที่ทำการอนุรักษ์ เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและการท่องเที่ยว ๓ โดยการเชิญผู้รู้ของท้องถิ่นเข้าร่วมประชุมปรึกษาหารือกัน ศึกษาความเป็นมา ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และ ความสำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนโยบายของชาติ นโยบายของจังหวัด แนวขององค์กรภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง รวมถึงประชากรที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ หลากหลายกระบวนการเหล่านี้ก็จะทำก็จะทำให้รู้ถึงความต้องการที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่แท้จริงตามลำดับความสำคัญ^๑

การรักษาและคุ้มครองสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเป็นสิ่งที่ส่งเสริมและป้องกันเพื่อไม่ให้มีสิ่งต่าง ๆ ที่มีชีวิต ไม่มีชีวิต ทั้งที่มนุษย์สร้างขึ้นและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่อยู่รอบแหล่งศิลปกรรมมีสภาพเสื่อมโทรม ถูกทอดทิ้ง และถูกทำลาย ปัจจุบันประชากรไทยเพิ่มมากขึ้นจึงมีความต้องการที่จะที่ดินมาใช้ประโยชน์ต่างๆ มากขึ้น ซึ่งการนำที่ดินไปใช้ประโยชน์เพื่อสนองความต้องการมนุษย์นั้นอาจมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและศิลปกรรม ในระยะแรกอาจเป็นการทำลายโดยไม่คำนึงถึงหรือขาดความรู้ แต่ระยะหลังมีการศึกษาสภาพแวดล้อมกันมากเพื่อหาสาเหตุการทำลายสิ่งแวดล้อม พบว่าการทำลายสิ่งแวดล้อมน่าจะเป็นความตั้งใจของบุคคลบางกลุ่ม และไปสร้าง

^๑ สายัณห์ ไพโรชญางิตร์, การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗

แรงจูงใจบุคคลกลุ่มอื่นที่ขาดความรู้ให้เป็นแนวร่วม ซึ่งผู้ลงมือทำลายสภาพแวดล้อมจะก่อให้เกิดผลกระทบในอนาคตอย่างใหญ่หลวง ซึ่งปรากฏให้เห็นได้จากการทำลายโบราณสถานแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีต่าง ๆ อีกประการหนึ่ง ปัจจุบันผู้ทำลายสิ่งแวดล้อมได้ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งสามารถทำลายสิ่งแวดล้อมได้รวดเร็วและปริมาณมาก เช่น การขุดหาทรัพยากรสินจึงทำให้มีการทำลายโบราณสถาน ถมดินทับโบราณสถาน บุกรุกคูเมือง กำแพงเมืองเก่า ขยายถนนขนาดใหญ่เกินไป ทำลายแบบแผนเมืองเก่า ก่อสร้างอาคารใหญ่เกินไปในเมืองเก่า จึงมีการทำลายขนาดของเมืองและพื้นที่เนื้อเมือง การที่สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ซึ่งบุคคลบางคนถือว่าเป็นการพัฒนา แต่การพัฒนาที่ถูกต้องต้องมีความรอบคอบและมองหลายด้านเพื่อป้องกันผลกระทบระยะยาวเนื่องจากสิ่งแวดล้อมบางประเภทเมื่อทำลายไปแล้วไม่สามารถแก้ไขได้หรือแก้ไขได้ ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก ฉะนั้นการปกป้องคุ้มครองสิ่งแวดล้อมจึงความจำเป็นและร่วมมือกันทุกฝ่าย^๒

จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นจังหวัดที่อุดมไปด้วยแหล่งโบราณคดีทั้งที่เป็นทรัพยากรทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรมกระจายตัวอยู่ในวัดและสถานที่ต่างๆ ทั่วจังหวัด โดยเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรที่มีความหลากหลาย ซึ่งล้วนแล้วเป็นผลสะท้อนมาจากภูมิสัมพันธของมนุษย์ ในอดีตที่เกิดการถล่มและสรรค์สร้างจนกลายเป็นวิถีการดำรงชีวิตวิถีคิด ภูมิปัญญาขนบธรรมเนียมประเพณี รวมถึงศิลปกรรมและสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ในวัดและสถานที่ต่างๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มชน ถ่ายทอด จากกลุ่มคนรุ่นหนึ่งไปสู่กลุ่มคนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับวิถีชีวิตปัจจุบัน ดังนั้น ทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการ ทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี แหล่งโบราณคดี ที่กระจายตัวอยู่ในวัดและสถานที่ต่างๆ ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด มีความสำคัญและมีบทบาทต่อจังหวัดในแง่ของวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจทั้งในด้านวิชาการ การท่องเที่ยว และการใช้ประโยชน์ ในชีวิตประจำวัน ซึ่งแหล่งโบราณคดีเหล่านั้น สามารถสร้างประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ต่อระบบเศรษฐกิจ ของประเทศ รวมไปถึงกระทรวงการรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น ทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน แหล่งโบราณคดีที่สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวให้เกิดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ บอกเล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น และความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นอย่างดี ตลอดระยะที่ผ่านมา การดำเนินงานเกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดยังคงมีปัญหา เนื่องจากการให้ความสนใจหรือการให้ความสำคัญกับแหล่งโบราณคดีได้จำกัดอยู่ในวงแคบ ไม่มีการส่งเสริม การให้ความรู้แก่ชุมชนอย่าง

^๒ กระทรวงศึกษาธิการ กรมศิลปากร, **มรดกโลก : มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย, พิมพ์เมื่อในโอกาส ๘๑ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉลองรัตนโกสินทร์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖.**

เพียงพอ ทำให้ชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษาและขาดการตระหนักถึงความสำคัญ รวมถึงไม่กล้าเข้าไปทำการจัดการด้วยตนเอง ส่งผลให้การจัดการแหล่งโบราณคดีส่วนใหญ่ถูกจำกัดอยู่ในการดูแลของทางภาครัฐ ในส่วนของทางภาครัฐเองก็ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง เนื่องด้วยปัจจัยทั้งทางด้านระยะเวลา และบุคลากรที่มีจำกัด ไม่เพียงพอต่อจำนวนแหล่งโบราณคดีที่มีจำนวนมาก ส่งผลให้การจัดการแหล่งโบราณคดีส่วนใหญ่จำกัดอยู่เฉพาะแหล่งโบราณคดีขนาดใหญ่ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมและสังคมในระดับประเทศเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ละเลยการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีในระดับท้องถิ่นแหล่งโบราณคดีขนาดเล็กในบริเวณพื้นที่ห่างไกล จึงถูกละเลย และเริ่มเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาแหล่งโบราณคดีในเขตจังหวัดร้อยเอ็ดบางแห่งยังขาดการจัดการอย่างเหมาะสม ทั้งในด้านข้อมูลทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งการดูแลรักษา การอนุรักษ์และการพัฒนาด้านกายภาพของแหล่งโบราณคดีให้มีสภาพเหมาะสมแก่การศึกษาเรียนรู้ และแหล่งโบราณคดีเหล่านั้น ยังไม่สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติอย่างเต็มที่

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาในเรื่องของ “การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ดผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด” ในกิจกรรมตามความสามารถของชุมชน และสถานการณ์ สภาพแวดล้อม ที่เอื้ออำนวยให้เกิดงานด้านการจัดการแหล่งโบราณคดี เพื่อสะท้อนบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า มีความเป็นรูปธรรม มีระบบการจัดการชัดเจนเพียงใด เมื่อพบอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้น การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแหล่งโบราณคดีจะทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ได้ทราบยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด ในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหา และการพัฒนาแหล่งโบราณคดีจังหวัดร้อยเอ็ดได้อย่างยั่งยืน และมีส่วนผลักดันนโยบายในการจัดการแหล่งโบราณคดี ให้เป็นไปตามยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและของรัฐบาลได้อีกด้วย

๑.๒ คำถามของการวิจัย

๑.๒.๑ ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร

๑.๒.๒ กระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร

๑.๒.๓ การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน ในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓.๒ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓.๓ เพื่อการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) วิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร มีดังนี้

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ คือ การศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ ๒๕๓๙

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ คือ การศึกษาจากอรรถกถา ฎีกา ตำราทางพระพุทธศาสนา เอกสารงานวิจัย หนังสือวิชาการ เอกสารและบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาของการวิจัยไว้ดังนี้

๑.๓.๑ ศึกษากิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓.๒ ศึกษากระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓.๓ ศึกษาการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ในการวิจัย มุ่งศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ที่เครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่น ในการจัดการ โดยเลือกศึกษาวิจัยแหล่งโบราณคดีได้แก่ ปราสาทปรางค์กู๋ ตำบลมะฮี อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเลือกกลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อใช้ในการศึกษาครั้งนี้ โดยเลือกเฉพาะผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่มีความรู้ ได้กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นการเลือกแบบเจาะจง รวมทั้งสิ้น ๓๐ รูป/คน ดังนี้

๑. กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี จำนวน ๕ รูป
๒. เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๕ คน
๓. ผู้นำชุมชน จำนวน ๕ คน
๔. ประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๕ คน

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การวิจัยครั้งนี้ ใช้เวลาในการศึกษาวิจัย ตั้งแต่เดือน เมษายน ๒๕๖๗ - ธันวาคม ๒๕๖๗

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

โบราณสถาน หมายถึง สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ที่เป็นโบราณสถานในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด เช่น โบสถ์ วิหาร ปรางค์กู๋ เป็นต้น ซึ่งมีอายุเก่ากว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไป เป็นอสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือเป็น ประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

กระบวนการรับรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่น หมายถึง วิธีการการปลูกฝังให้คนในชุมชนมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถาน และประเพณีวัฒนธรรม พร้อมกับรักษาไว้ให้คงอยู่ ไม่ให้เสื่อมหายไป และนำไปสู่การปฏิบัติตามรูปแบบดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติมา

กระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด หมายถึง การอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้ทราบถึงกิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๖.๒ ได้ทราบกระบวนการสร้างกระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่

ใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๖.๓ ได้ทราบถึงการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด” จะกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน

๒.๒ แนวคิดการมีส่วนร่วม

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย

๒.๔ แนวคิดการจัดการความรู้

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๒.๗ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน

๒.๑.๑ ที่มาและความสำคัญของโบราณสถาน

สายันต์ ไพรชาญจิตร^๑ กล่าวว่า โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้มีฐานะเป็น “ทรัพย์สินของแผ่นดิน” ประเทศหนึ่งและในทางวิชาการเรียกรวม ๆ ว่า ทรัพยากรทางโบราณคดี ซึ่งหมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้าง รวมทั้งวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมในอดีตทุกยุคทุกสมัยและเป็นสิ่งที่มีคุณค่าความสำคัญสามารถนำมาจัดการให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในยุคปัจจุบันและส่งไปให้คนรุ่นต่อ ๆ ไป ได้ใช้ประโยชน์ในอนาคตได้

^๑ สายันต์ ไพรชาญจิตร.). การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถาน โดยองค์การปกครองท้องถิ่น. (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓.

๒.๑.๒ ความหมายของโบราณคดี

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (มาตรา ๔)^๒ ได้ให้ความหมายว่า “โบราณสถาน” คือ อสังหาริมทรัพย์ โดยเฉพาะอายุหรือลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของ อสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลป ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี ประวัติศาสตร์และอุทยาน ประวัติศาสตร์ ซึ่งจำแนกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ตามหลักสากลได้ดังนี้ อนุสาวรีย์ ประติมากรรมขนาดใหญ่ รูปเคารพ (Nation Statues) อาคารสัญลักษณ์ประจำเมือง (Nation Landmarks) สถาปัตยกรรมแห่งชาติ (Nation Architecture) ย่านประวัติศาสตร์หรือหมู่บ้านประวัติศาสตร์ (National Historical District or Villages) อุทยานประวัติศาสตร์(Nation Historical Park)

ส่วน “โบราณวัตถุ” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ซึ่งโดยอายุโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลป ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีและ “ศิลปวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลป์

โบราณสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้าง ที่เกิดจากคนทำขึ้นโดยใช้วัสดุต่าง ๆ ที่คงทนถาวร เช่น หิน ดินเผาไฟและวัสดุที่ผุสลายได้ง่าย เช่น ไม้ไผ่ ไม้จริง ดินเหนียว สถานที่ธรรมชาติ ประเภทถ้ำและเพิงผา ที่คนสมัยโบราณและดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรือนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่

๒.๑.๓ ประเภทของโบราณสถาน

พระราชบัญญัติโบราณ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒)^๓ ฉบับพิเศษของโบราณแยกได้ ๒ วิธีดังนี้

- ๑) แบ่งแยกโดยพิจารณาตามหลักกรรมสิทธิ์ คือน แบ่งเป็น

^๒ พระราชบัญญัติบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒). ๒๕๓๕

^๓ พระราชบัญญัติบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒). ๒๕๓๕

๑.๑ โบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย

๑.๒ โบราณสถานที่ไม่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย

๒) แบ่งโดยพิจารณาหลักการขึ้นทะเบียน คือ แบ่งเป็น

๒.๑ โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน

๒.๒ โบราณสถานที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียน

อย่างไรก็ตาม ในบางครั้ง กรมศิลปากร ยังไม่ได้ใช้เงื่อนไขอื่น ๆ อีก เพื่อให้สอดคล้องกับการบริหารจัดการโบราณสถาน ดังนี้

๑) แบ่งตามคุณค่าและความสำคัญ

๑.๑ โบราณสถานระดับชาติ ได้แก่ โบราณที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วิชาการ สังคมหรือกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชนใดคนหนึ่งที่มี ประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์และราชสำนัก โดยมีหลักฐานบ่งชี้อย่างชัดเจน โบราณสถานซึ่งมีลักษณะเด่น เป็นตัวแทนขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม หรือศิลปกรรมที่มีคุณค่าทางสุนทรียภาพ หรือสามารถบ่งชี้ได้ถึงพัฒนาการทางศิลปะ สถาปัตยกรรมโบราณที่มีลักษณะหาได้ยาก และมีเหลืออยู่น้อยแหล่ง เป็นตัวแทนของรูปแบบใด ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะโบราณสถานที่ยังไม่ได้มีการสำรวจ ดำเนินการขุดค้น ขุดแต่งทางโบราณคดีหรือขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ซึ่งเป็นโบราณสถานร้าง ที่มีความเก่าแก่และไม่มีการใช้งานในลักษณะที่สืบเนื่องจากประโยชน์ใช้สอยดั้งเดิมของโบราณสถาน

๑.๒ โบราณสถานระดับท้องถิ่น ได้แก่ โบราณสถานที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ สถาปัตยกรรม วิชาการ สังคมหรือกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมีความสำคัญเฉพาะโดยต่อชุมชนในท้องถิ่นในท้องถิ่นหนึ่งเท่านั้น โบราณสถานที่มีลักษณะที่นอกเหนือไปจากที่บ่งชี้ถึงความเป็นโบราณสถานระดับชาติ

๒. แบ่งตามลักษณะปรากฏ

๒.๑ โบราณสถานที่เห็นรูปทรงชัดเจน

๒.๒ ซากโบราณสถาน คือ สิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรมที่เคยเป็นรูปทรงและใช้ประโยชน์มาแต่อดีต แต่ปัจจุบันเสื่อมสภาพลงจนเห็นรูปทรงที่ชัดเจน แต่ยังมีคุณค่าในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

๓. แบ่งตามวัสดุก่อสร้าง

๓.๑ โบราณสถานที่สร้างด้วยหิน

๓.๒ โบราณสถานที่สร้างด้วยอิฐ

๓.๓ โบราณสถานที่สร้างด้วยหินหรือศิลาแลง

๓.๔ โบราณสถานที่สร้างด้วยต้นไม้

๔. แบ่งตามประโยชน์ใช้สอย

๔.๑ โบราณสถานร้าง (Dead Monument) หมายถึง สิ่งก่อสร้าง อาคาร สถาปัตยกรรม ที่เป็นโบราณสถาน ที่ปัจจุบันถูกทิ้งร้าง ไม่ได้ใช้ประโยชน์ตามหน้าที่ใช้งานดั้งเดิมในอดีต จนกลายเป็นหลักฐานทางโบราณคดี

๔.๒ โบราณที่ยังใช้ประโยชน์

๕. แบ่งตามประโยชน์ใช้สอย

๕.๑ โบราณสถานร้าง (Dead Monument) หมายถึง สิ่งก่อสร้าง อาคาร สถาปัตยกรรม ที่เป็นโบราณสถานที่ปัจจุบันถูกทิ้งร้าง ไม่ได้ใช้ประโยชน์ตามหน้าที่ใช้งานดั้งเดิมในอดีต จนกลายเป็นหลักฐานทางโบราณคดี

๕.๒ โบราณสถานที่ยังใช้ประโยชน์ (Dead Monument) หมายถึง โบราณสถานที่ยังคงมีการใช้ประโยชน์มาจนถึงปัจจุบันนี้

๒.๑.๔ แนวคิดกระบวนการและขั้นตอนการจัดการโบราณสถาน

กรมศิลปากร^๔ กล่าวว่า การดำเนินการจัดการโบราณสถานให้คงอยู่นั้น เป็นขั้นตอนที่ประกอบด้วยกระบวนการต่าง ๆ มากมาย ทั้งการดำเนินการวิชาการ ตลอดจนวิธีการปฏิบัติงานที่ต้องใช้เทคนิคเฉพาะ ดังนี้

ขั้นการสำรวจศึกษาและวิจัย การสำรวจโบราณสถาน ทั้งจำนวน องค์ประกอบ สภาพของโบราณสถาน และจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของโบราณสถาน ลักษณะคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดีของโบราณสถานนั้น ๆ

ขั้นการพิทักษ์รักษา เป็นขั้นตอนการควบคุมดูแลโบราณสถานให้คงสภาพเดิม โดยมีมาตรการขั้นพื้นฐานในการพิทักษ์รักษาโบราณสถาน คือมาตรการป้องกัน เป็นการกำหนดแนวทางและวิธีปฏิบัติไม่ให้โบราณสถานถูกทำลาย มาตรการในการปราบปราม เป็นการลงโทษผู้กระทำความผิดในเรื่องทำลายโบราณสถาน อาจจะทำออกมาในรูปแบบการบังคับใช้กฎหมายมาตรการในการอนุรักษ์ เป็นกระบวนการใหญ่ที่ใช้ในการจัดการโบราณสถานให้คงอยู่และเป็นกลไกกลทางการบริหารจัดการเข้าคุ้มครอง เพื่อไม่ให้เกิดการแก้ไขหรือทำลายหลักฐานนั้น

ขั้นตอนการใช้ประโยชน์ เป็นกระบวนการในการบริหารจัดการโบราณสถานให้เกิดประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๓.๑ ประโยชน์ทางการศึกษา

๓.๒ ประโยชน์ทางสังคม

^๔ กรมศิลปากร, ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน, หน้า ๔๙ - ๕๑.

๓.๓ ประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว

๓.๔ ประโยชน์ทางการเมือง

กรมศิลปากร^๕ กล่าวว่า การอนุรักษ์โบราณสถานเป็นกระบวนการใหญ่ในการจัดการโบราณสถาน เพื่อให้คงอยู่และสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมต่อไป ซึ่งมีวิธีดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานอย่างครบกระบวนการและถูกวิธีนั้น มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) ขั้นการป้องกันการเสื่อมสภาพ

๒) ขั้นการรักษาสภาพ

๓) ขั้นการเสริมความแข็งแรง

๔) ขั้นการบูรณะ

๕) ขั้นแบบจำลอง

๖) ขั้นการสร้างขึ้นใหม่

๗) ขั้นการประยุกต์ใช้สอย

ดังนั้น สรุปได้ว่ากระบวนการและขั้นตอนการจัดการโบราณสถานนั้น เพื่อต้องการให้โบราณสถานคงอยู่คู่กับสถานที่ท่องเที่ยว โดยอาศัยทุกคนในการอนุรักษ์และพัฒนาตามขั้นตอนเพื่อให้เกิดรูปธรรมและเป็นประโยชน์มากที่สุด

๒.๑.๕ แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถาน

ตามระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ. ศ. ๒๕๒๘^๖ การอนุรักษ์หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้และให้หมายรวมถึงการป้องกัน รักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วยการสงวนรักษา หมายถึง รักษาไว้ตามสภาพของเดิมอย่างที่เคยเป็นมา การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมและปรับปรุงทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

สิทธิพร ภิรมย์รัตน์^๗ เสนอว่า แรงจูงใจหลายประการที่ผลักดันและนำไปสู่การดำเนินการในการอนุรักษ์ ได้แก่

๑) เพื่อพิทักษ์มรดกของสังคม คือ การอนุรักษ์เพื่อเป็นการพิทักษ์มรดกที่ได้รับมาจากอดีตไว้ให้ผู้คนในปัจจุบันและอนาคตได้ชื่นชมกับมรดกที่บรรพบุรุษของเราได้สร้างไว้

^๕ กรมศิลปากร, ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน, หน้า ๙๗ - ๙๘.

^๖ กรมศิลปากร, ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘, หน้า ๕๐.

^๗ สิทธิพร ภิรมย์รัตน์, การอนุรักษ์ชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม:แนวคิดหลักการและผลปฏิบัติการ, หน้า ๔๒.

๒) เพื่อสร้างความหลากหลายมีชีวิตชีวาให้เกิดขึ้นในเมือง คือ ชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมที่หลากหลายทั้งเก่าและใหม่ที่ผสมผสานกันอย่างมีสมยอมมีชีวิตชีวาน่าอยู่อาศัยมากกว่าชุมชนที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งหมด

๓) เพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ คือ การอนุรักษ์มักจะทำให้ผลตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจในรูปแบบที่หลากหลาย ผลตอบแทนเหล่านั้นมักจะมีมาจากกิจกรรม พาณิชยกรรมและการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นภายหลังการอนุรักษ์

๔) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ คือ การอนุรักษ์เป็นการรักษาสิ่งที่เคยมีในอดีตไว้เป็นสัญลักษณ์หรือตัวแทน เพื่อให้คนรุ่นหลังได้รู้จัก รักรับและเกิดความภาคภูมิใจ ดังนั้น การอนุรักษ์โบราณสถาน ในการศึกษายังหมายถึงท่าทีหรือความคิดของผู้ใดหรือหน่วยงานใดที่มีเจตนาในการอนุรักษ์โบราณสถาน ตามความเข้าใจและวิธีการของสังคมในแต่ละสมัย

๒.๑.๖ ลักษณะของเมืองและย่านประวัติศาสตร์

ลักษณะของเมืองประวัติศาสตร์นั้น มีอายุช่วง (Life span) อยู่ในช่วงใดช่วงหนึ่งหรือหลายช่วงเวลาในอดีต หรือตั้งแต่ช่วงเวลาในอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เมืองเหล่านั้นมีหลายลักษณะแตกต่างกันตามขนาด เนื้อหาทางวัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐานและการใช้ประโยชน์ของเมืองนั้น การแบ่งตามช่วงอายุของเมือง สามารถแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท คือ^๔

๑) เมืองร้าง (Abandoned/Dead Ancient/Historic city) เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งหรือหลายช่วง ก่อนที่จะถูกทิ้งร้างไปจนถึงปัจจุบัน อาจเนื่องจากภัยสงครามหรือภัยพิบัติต่าง ๆ เมืองลักษณะนี้สามารถคงอยู่ต่อไปได้เรื่อย ๆ ยกเว้น วัสดุและโครงสร้างโบราณสถานนี้อาจเสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา แต่เนื่องจากไม่มีการใช้งานเข้าแทรกแซง เมืองลักษณะนี้จึงไม่เสี่ยงอันตรายมากนักและต้องการเพียงแผนงานเพื่อการอนุรักษ์ การนำเสนอและการบำรุงรักษา

๒) เมืองโบราณที่ถูกทิ้งร้างและนำกลับมาใช้ใหม่ในปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันถูกจำกัดขึ้น จึงมีการกลับไปตั้งถิ่นฐานที่เดิมและการไปตั้งถิ่นฐานแบบนี้จะไปทำลายหลักฐานของเมืองโบราณเดิมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นปรากฏการณ์ของการขยายตัวของประชากร โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา โดยจะเห็นได้จากการบุกรุกเมืองและทำลายโบราณสถานซึ่งเป็นองค์ประกอบและเนื้อหาของเมืองเพื่อการสร้างอาคารใหม่ ๆ ประกอบกับความจำเป็นในการเพิ่มปริมาณของระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ซึ่งหากไม่คำนึงถึงแผนผังเมืองโบราณจะมีผลทำ

^๔ ธาดา สุทธิธรรม, **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท หิรัญพัฒน์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๒.

ให้ สัดส่วน ขนาด รูปแบบการใช้สอย และบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างสิ้นเชิง ฉะนั้นสิ่งสำคัญของมาตรการการอนุรักษ์ คือการพิจารณาปรับใช้ให้เข้ากับกิจกรรมใหม่ ๆ ของเมืองอย่างรอบคอบ โดยการท่องเที่ยวอาจมีผลในการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและจูงใจให้มีการอนุรักษ์ แต่อาจส่งผลในทางบวกและทางลบในเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐบาลและประชาชนที่จะต้องดำเนินการเพื่อความอยู่รอดของเมือง

๓) เมืองที่มีการพัฒนามาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (Living Ancient/Historic City) เป็นเมืองโบราณหรือเมืองประวัติศาสตร์ ที่มีการใช้งานสืบเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองตกต่ำ การฟื้นฟูและชีวิตของเมือง ซึ่งพัฒนาการตามกาลเวลา มักจะเผชิญกับการเสื่อมโทรมหรือทำลายเนื้อเมืองในหลายลักษณะ อาทิ การขยายการจัดการทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมหรือระบบเศรษฐกิจที่คล่องจนเกินไป การปรับใช้ประโยชน์ใหม่ ๆ หรือการเพิ่มปริมาณของสาธารณูปการและสาธารณูปโภค ล้วนส่งผลให้รูปแบบลักษณะและบรรยากาศของเมืองเปลี่ยนแปลงไป

๔) เมืองที่ถูกทิ้งร้างไปในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และถูกนำกลับมาใช้ใหม่ยุคประวัติศาสตร์ถึงปัจจุบัน เมืองลักษณะนี้มีหลักฐานของช่วงพัฒนาของเมืองในยุคโบราณแล้วหยุดไป ต่อมามีการกลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในยุคประวัติศาสตร์ และทำให้เมืองการพัฒนาการจากยุคประวัติศาสตร์มาถึงยุคปัจจุบัน การกลับเข้าไปตั้งถิ่นฐานใหม่อาจจะโดยคนกลุ่มใหม่หรืออารยธรรมใหม่ ย่านประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่เมืองหรือชนบทที่กำหนดขอบเขตการศึกษามุมุมศาสตร์ ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญที่รวมเชื่อมโยงหรือแสดงความต่อเนื่องของที่ตั้ง โครงสร้างหรือวัตถุที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแง่ประวัติศาสตร์หรือสุนทรียภาพ อันเกิดจากการวางแผนหรือพัฒนาทางกายภาพ กฎบัตรสากลว่าด้วยการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์และย่านประวัติศาสตร์ในเมือง (Internation Charter for the Conservation of Historic Town and Urban Area) มีใจความสำคัญดังนี้

๑) ทุกชุมชนเมือง ไม่ว่าชุมชนนั้นจะค่อย ๆ พัฒนามาตามกาลเวลาหรือตั้งใจที่จะสร้างขึ้นมา ล้วนเป็นการแสดงให้เห็นถึงสังคมที่แตกต่างกันไปตามประวัติศาสตร์ของชุมชนนั้น

๒) กฎบัตรนี้จะเกี่ยวพันถึงย่านประวัติศาสตร์ต่อพื้นที่ในเมือง ทั้งเมืองเล็กและเมืองใหญ่ และย่านประวัติศาสตร์ใจกลางเมือง หรือเพียงส่วนหนึ่งของเมืองที่รวมกับพื้นที่แวดล้อมโดยธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งให้คุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนหรือเมืองด้วย

ไฟล์เดล (Feildn) กล่าวถึง ความสำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์ว่าศูนย์กลางเมืองเก่าที่ได้รับรักษาไว้อย่างดี เป็นข้อได้เปรียบสำหรับประชาชน คือทำให้ประชาชนมีความคุ้นเคยและมีกิจกรรมที่หลากหลายเมื่อเทียบกับเมืองที่พึ่งได้รับการวางแผนเมืองเก่าความสะดวกสบายสำหรับการอยู่อาศัย มีบริการสาธารณะในขนาดที่เหมาะสม รวมทั้งการจับจ่ายและการสนทนาการ เมืองมักมีศูนย์กลางอยู่รอบอาคารสำคัญ เช่น โบสถ์วิหาร สุเหร่าหรือลานเมือง (Town Hall) และมี

องค์ประกอบของตลาด (Market Square) ทางเดินเท้า ตรอกซอย คลองและสะพาน พื้นที่เมืองเหล่านี้ สร้างความน่าสนใจ ประชาชนที่รับรู้ประวัติศาสตร์ของพื้นที่จะรู้สึกถึงคุณค่าในการมีส่วนร่วมในประวัติศาสตร์และควมมีเอกลักษณ์ ซึ่งเมืองประวัติศาสตร์เป็นระบบที่มีหลายหน้าที่ มีกิจกรรมที่อยู่อาศัย สังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ดังนั้นพื้นที่ประวัติศาสตร์ควรได้รับการจัดอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์อาคารและกิจกรรมทางสังคม เพื่อเป็นการส่งเสริมทางเศรษฐกิจ แต่ในปัจจุบันเมืองประวัติศาสตร์มักถูกคุกคามเสมอ โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา

๒.๑.๗ ขอบเขตการอนุรักษ์ (Edge of preservation Action)

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ต้องให้เกิดความแน่ชัดเพื่อประโยชน์ในการบริหารพื้นที่ในการควบคุม การอนุรักษ์ การนำกลับมาใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษาที่ตั้งของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์หรือองค์ประกอบของพื้นที่ที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด แต่การกำหนดว่าพื้นที่นั้นจะครอบคลุมเพียงใดต้องอาศัยการตัดสินใจ จากลักษณะทางกายภาพของหลักฐานที่ปรากฏ ประกอบกับปัจจัยด้านอื่น ๆ คือ ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางประวัติศาสตร์และปัจจัยทางวัฒนธรรม การบริหารและการควบคุมสภาพแวดล้อมสามารถตัดทอนพื้นที่ออกมาตามความเหมาะสมได้ตามต้องการ บ่อยครั้งกำแพงเมือง ซึ่งเป็นขอบเขตทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมยังคงหลงเหลืออยู่ แต่เราไม่สามารถกำหนดให้พื้นที่ทั้งหมดภายในกำแพงเมืองนั้นเป็นเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ได้ เนื่องจากอาคารทางประวัติศาสตร์ภายในได้ถูกทำลายไปหมด หรือกระจัดกระจายจนไม่อาจกำหนดเป็นเขตพื้นที่แต่ก็มีบ่อยครั้งที่สามารถกำหนดเขตได้โดยใช้กำแพงเมือง คูเมือง คลอง เป็นเส้นขอบเขตหรืออาจขยายพื้นที่ให้เกินขอบเขตเหล่านั้น เนื่องจากการปกป้องสิ่งแวดล้อมรอบมาเป็นสิ่งจำเป็น

เนื้อหาของการปฏิบัติการอนุรักษ์ นั้นเป็นการยากที่จะสามารถบ่งบอกได้ว่าจะมีขอบเขตของการอนุรักษ์ที่แน่นอน การกำหนดขอบเขตหรือพื้นที่ใดที่หนึ่งสำหรับการอนุรักษ์ก็เป็นอันตรายเนื่องจากจะไปจำกัดการโตของเมืองและประชากรที่อยู่ในเมืองและการอนุรักษ์บางพื้นที่จำเป็นต้องอนุรักษ์ทั้งเมืองจึงประสบผลสำเร็จ (Workerr)^๔ ได้กล่าวไว้ใน Character of town ไว้ว่าการอนุรักษ์เราไม่สามารถอนุรักษ์เก็บหรือรักษาทุกอย่างไว้ได้ทั้งหมด เพราะมีในแต่ละเมือง แต่ละชุมชนล้วนมีข้อจำกัดที่แตกต่างกันไป ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคมการเมือง ฯลฯ ซึ่งควบคู่ไปกับการพัฒนาและวิวัฒนาการของเมืองที่ไม่หยุดนิ่ง จะต้องยอมให้เมืองและชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงบ้าง เพื่อ

^๔ ณวรรธน์ สายเชื้อ, “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๒.

ความเหมาะสมในด้านต่าง ๆ ดังนั้นการคัดเลือกอาคาร ย่าน หรือที่ที่เหมาะสมสำหรับการเป็นตัวแทนหรือเอกลักษณ์ของเมืองนั้นสามารถแทนได้เช่นกัน ดังนั้นการกำหนดขอบเขตของการอนุรักษ์นั้นก็น่าจะมีความยืดหยุ่นได้บ้าง โดยเฉพาะศึกษาตามลักษณะเฉพาะของเมืองแต่ละเมือง แต่อย่างไรก็ตามการกำหนดขอบเขตก็เป็นเรื่องสำคัญ Caranese ได้ให้แนวทางในการเลือกขอบเขตของการอนุรักษ์ให้เหมาะสมกับเมืองโดยสอดคล้องกับการพัฒนา โดยแบ่งกลุ่มไว้ ๗ กลุ่มด้วยกัน ดังนี้

๑) Fragment ชิ้นส่วนซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในขณะที่องค์ประกอบใหญ่ได้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา หรือถูกทำลายเหลือเพียงสถาปัตยกรรมบางส่วนรวมทั้งปฏิมากรรม เช่น ชิ้นส่วนของอาคาร โบราณสถานประตูเมือง (City Gate) กำแพงเมือง (City Wall)

๒) Building คืออาคารทั้งหลาย เช่น บ้าน โบสถ์ วัด โรงละคร

๓) Street Space เป็นการเก็บรักษาถนนทั้งสาย เพื่อรักษา side Walk แต่ภายในอาคารจะเปลี่ยนหน้าที่ใช้สอยเพื่อรักษาภูมิทัศน์ของถนนทั้งสาย ให้ความต่อเนื่องกัน ของรูปแบบอาคารที่อาจจะร่วมสมัยกัน ใช้วัสดุคล้ายกันมีรูปแบบอาคารเหมือนกัน เป็นต้น

๔) Neighbor Hoods คือชุมชนที่มีกิจกรรม มีวิถีชีวิตดำเนินอยู่ร่วมกับชุมชนนั้นมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่อดีตในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

๕) District คือย่านที่มีเอกลักษณ์ของตัวเอง หรือย่านที่มีกิจกรรมแตกต่างไปจากย่านอื่น เช่น ย่านเยาวราช

๖) Skyline การรักษาเส้นขอบฟ้า ในกรณีที่ไม่สามารถรักษาย่านทั้งย่านได้ เหลือเพียงอาคารเดี่ยวโดด ๆ จึงต้องรักษาแนวเส้นของฟ้าเดิมได้โดยรอบ ไม่ให้เกิดอาคารและสิ่งปลูกสร้างอื่นมาบดบังอาคารเดิม ทำให้เสียเส้นขอบฟ้าของอาคารนั้น

๗) Village & town เป็นการรักษาเมืองทั้งเมือง เช่น เกาะรัตนโกสินทร์ อยุธยา วิธีที่ยมในการกำหนดเขตอนุรักษ์ โดยเฉพาะเมืองเก่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมักจะเริ่มประกาศเขตอนุรักษ์ในใจกลางและบริเวณโดยรอบส่วนของเมืองที่มีค่าสูงสุด มีแนวโน้มที่ผู้คนส่วนใหญ่จะเห็นความสำคัญที่ต้องอนุรักษ์ได้แล้วจึงค่อย ๆ ขยายพื้นที่ไปยังรอบนอกเพิ่มออกไปเรื่อย ๆ จนสุดขอบเขต ที่สมควรอนุรักษ์ในวงกว้างออกไปถึงเขตรอบนอกคูเมือง หรือกว้างกว่านั้นก็ได้ ถ้าหากพื้นที่นั้นมีคุณค่าต่อการอนุรักษ์^{๑๐}

^{๑๐} อัจฉรี ชาญประโคน, อ่างถึงใน ผนววรรณ์ สายเชื้อ, “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่นกรณีศึกษาเมืองสงขลา,” *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑),* หน้า ๔๕.

สรุปว่า ผังเมืองเป็นเครื่องมือทางเทคนิคที่ตอบโจทย์การอนุรักษ์และการพัฒนา เป็นการ
ทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ฉะนั้นจึงต้องดูให้ดีกว่า การจะทำผังเมืองให้ทุกคนมีความสุขจะสามารถทำได้
อย่างไร ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญและเป็นเรื่องยากที่จะทำให้คนที่พูดภาษาผังเมือง
และคนทั่วไปเข้าใจกันได้ “ถ้ามีผังเมืองแล้วก็ไม่ควรมีการเสี่ยงภัย อย่างอยุธยา ที่เคยเป็นอู่ข้าวอู่น้ำก็
กลายเป็นนิคมอุตสาหกรรม เป็นการกำหนดพื้นที่ลงไปโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมแบบนี้ไม่เรียกว่า
เป็นผังเมือง เพราะหากมีผังเมืองแล้วต้องไม่เกิดปัญหา การที่คนในพื้นที่ได้รังความเดือดร้อน มีสาเหตุ
มาจากการไม่ได้รับการป้องกันที่ถูกต้อง ซึ่งต้องกลับมาคิดว่า เป็นความผิดของใคร” ผังเมืองมี
ความสำคัญต่อความอยู่รอดของประเทศชาติและต้องให้ความสำคัญ ซึ่งในประเทศไทยมีการพัฒนา
ประชาธิปไตย คนในพื้นที่จะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการร่วมกัน ไม่ว่าจะประชุมชนเล็ก ๆ หรือพื้นที่
ขนาดใหญ่ การมีส่วนร่วมก็ควรมีกำหนดที่ชัดเจน ทั้งนี้ ในเรื่องการบริหารการเสี่ยงภัยต้องมองตั้งแต่
การป้องกันก่อนการเกิด รวมถึงการเผชิญภัยเมื่อมีปัญหา สุดท้ายจึงเป็นเรื่องของการแก้ไขไม่ได้
เกิดขึ้นอีก “ผังเมืองอยู่ในขั้นตอนแรกๆ การเตรียมการอย่างไรเพื่อป้องกันสิ่งที่คาดว่าจะเกิดไม่ให้เกิด
ขึ้นมา แต่ต้องคิดด้วยว่า หากเกิดขึ้นแล้ว ตะมึการบรรเทาและจัดการปัญหาได้อย่างไร นอกจากนี้ยังมี
เรื่องของความเชื่อมโยงในการจัดการ การทำเรื่องนี้ต้องทำให้เห็นภาพรวมและกระบวนการที่ชัดเจน”
ทั้งนี้ในการจัดการเรื่องสาธารณเพื่อประโยชน์ตั้งมีระบบที่ชัดเจน อีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญมากคือต้อง
จัดการความขัดแย้งในพื้นที่รอยต่อให้ชัดเจน ให้มีความสอดคล้องและกลมกลืนกันได้ทั่วประเทศ

๒.๑.๘ หลักสำคัญของการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์ที่ยั่งยืน

เมืองประวัติศาสตร์ หมายถึง เขต หรือพื้นที่ที่เป็นชุมชนบริเวณหนึ่ง ประกอบด้วยอาคาร
สิ่งก่อสร้างในการดำเนินชีวิต และสภาพแวดล้อม มีการปกครอง มีผู้ปกครอง มีการจัดการและการ
บริหารอย่างมีระบบ

ย่านประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งของเมือง ย่านประวัติศาสตร์คือด้านที่มี
ความสำคัญหรือมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

อุทยานประวัติศาสตร์ หมายถึง สวนสาธารณะหรือส่วนหนึ่งของเมืองที่มีส่วนประกอบ ๓ ด้าน คือ
โบราณสถาน สิ่งแวดล้อมโบราณสถาน และการผสมผสานกันระหว่างการก่อสร้างของมนุษย์และ
ธรรมชาติแวดล้อม

รอย เวสเก็ต (Roy Worskett) ได้กล่าวถึงเป้าหมายและหลักการของการอนุรักษ์ไว้
อย่างน่าสนใจว่าการอนุรักษ์กับการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินควบคู่กันไป เราไม่สามารถที่จะ
ปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคสมัยต่าง ๆ ได้ สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจะเป็นแรงผลักดัน
ให้เกิดความต้องการการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพไปด้วย และหากการอนุรักษ์เป็นสิ่ง
ที่มีคุณค่าแล้ว เราจะต้องผสมผสานระหว่างการเปลี่ยนแปลงใหม่กับโครงสร้างเก่าของเมือง เพราะ

โดยข้อจำกัดทางเศรษฐกิจเราไม่อาจสร้างเมืองใหม่ทั้งเมืองได้ เราจะต้องสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ที่ไม่ทำลายคุณค่าของอาคารเก่า ตลอดจนเอกลักษณ์ของเมืองประวัติศาสตร์ที่ต้องอนุรักษ์ไว้ นอกจากนี้การอนุรักษ์จะต้องมีความสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมไทย กล่าวคือ การอนุรักษ์ไม่ใช่การปรับปรุงตัดแปลงอาคารขึ้นมาเพื่อตึกดูการท่องเที่ยวเท่านั้น แต่หากประวัติศาสตร์จะมีความหมายต่อโลกปัจจุบันและให้มีความต่อเนื่องกันอดีตแล้ว การอนุรักษ์จะต้องมองถึงการรักษาสภาพแวดล้อมและการมีชีวิตที่ดีของเมืองด้วย เพื่อเป็นการปลูกอติตของเมืองให้ตื่นขึ้นมาอีกครั้ง

Robert McNulty^{๑๑} เห็นว่าการทำลายความหวงแหนทางวัฒนธรรมโดยความก้าวหน้าเป็นความจริงที่เกิดขึ้น การสงวนวัฒนธรรมเป็นงานสำคัญไม่น้อยไปกว่าการพัฒนาและความเจริญทางเทคโนโลยี การเปิดวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว ก็เท่ากับเป็นการเริ่มต้นกระบวนการแตกสลายทางวัฒนธรรม ซึ่งหลักการสำคัญของการอนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืนนั้น มีดังนี้^{๑๒} เคารพต่อธรรมชาติที่ไม่หยุดนิ่งของเมืองและย่านประวัติศาสตร์ โดยคงไว้ซึ่งความต่อเนื่องของชีวิตวัฒนธรรมและการตั้งถิ่นฐาน ให้ความสำคัญต่อสิทธิของประชาชนในท้องถิ่น และเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ต้น เคารพต่อเอกลักษณ์และคุณค่าของย่านเมืองประวัติศาสตร์ ความงอกงามตลอดจนความสมดุลทางสังคมที่มีอยู่เดิม ซึ่งต้องมีการศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียด ชัดเจนและถูกต้องตามหลักวิชาการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเมืองและย่านประวัติศาสตร์ ตลอดจนเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์แก่ประชาชน ทำได้โดยให้ความรู้และการศึกษาทั้งในโรงเรียนและนอกระบบ มีการฝึกอบรมไปถึงการประชาสัมพันธ์ จัดทำแนวทางหรือคู่มือการพัฒนาเมืองและย่านประวัติศาสตร์ เผยแพร่การประชาสัมพันธ์ โดยให้ข้อมูลเกี่ยวกับมาตรการควบคุมการพัฒนา โดยเฉพาะรูปแบบอาคารและสิ่งก่อสร้างที่เหมาะสม ประสานและเชื่อมโยงเผยแพร่อนุรักษ์เมืองและย่านประวัติศาสตร์ เข้ากับแผนพัฒนาระดับชาติ ภาคและท้องถิ่น เช่น ประสานการควบคุมเข้ากับผังเมืองรวม เป็นต้น

สรุปว่า การพัฒนาเมืองเชิงอนุรักษ์เป็นการพัฒนาโดยแยกพื้นที่พัฒนาเชิงเศรษฐกิจออกจากพื้นที่ที่ควรอนุรักษ์ทางศิลปกรรมและธรรมชาติ แต่ยังคงแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมต่อของพื้นที่พัฒนาทั้งสองลักษณะ โดยให้เห็นการคลี่คลายที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงจากพื้นที่อนุรักษ์ไปสู่พื้นที่พัฒนาเชิงเศรษฐกิจ พื้นที่อนุรักษ์ต้องปรับปรุงให้องค์ประกอบของชุมชนเมืองเดิมปรากฏอย่างเด่นชัด ทั้งรูปแบบอาคาร ผังบริเวณ สิ่งแวดล้อมและบรรยากาศของทั้งพื้นที่ ส่วนพื้นที่ที่พัฒนาเพื่อเศรษฐกิจ

^{๑๑} Robert McNulty, "Cultural Tourism: Opportunities of Conservation Economic development," in Conservation and Tourism (London: heritage trust, ๑๙๘๕), P. ๓๗.

^{๑๒} Roy Worskett, *the Character of town: An Approach to Conservation*, pp. ๔๒ - ๕๖.

ต้องให้ห่างจากพื้นที่อนุรักษ์ ระยะห่างระหว่างสองพื้นที่ต้องขึ้นอยู่กับอัตราความเจริญเติบโตของเมืองแต่ละเมือง ทั้งนี้ต้องไม่ให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจเข้ามารบกวนพื้นที่อนุรักษ์ ในพื้นที่อนุรักษ์เมื่อได้รับการปรับปรุงจนอาคาร สถานที่และสิ่งที่มีคุณค่าปรากฏจนเห็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ชัดเจนในระดับหนึ่งแล้ว จะต้องมีการจัดการปรับปรุงในรายละเอียดต่าง ๆ และจัดการเพื่อให้ได้บรรยากาศของพื้นที่ที่ได้รับการอนุรักษ์นั้น ในการปรับปรุงจะต้องระมัดระวังมิให้เน้นการตกแต่งมากเกินไปจนได้รับความรู้สึกแปลก ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมเดิม หากเป็นเช่นนั้นจะไม่เรียกว่าการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ แต่จะเป็นการตกแต่งเมือง การพัฒนาเมืองเก่าในเชิงอนุรักษ์นั้น นอกจากการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมสำคัญ อัตลักษณ์ คุณลักษณะเฉพาะ บุรณภาพและความเป็นของเดิมแท้ของเก่าแล้ว จะต้องคำนึงถึงระบบนิเวศของเมืองด้วย อาทิ สายน้ำหรือแหล่งน้ำที่หล่อเลี้ยงเมือง ระบบนิเวศเกษตรโดยรอบเมืองเก่าและระบบนิเวศธรรมชาติที่มีผลเกี่ยวเนื่องกับเมืองเก่า เพราะระบบนิเวศเหล่านี้ย่อมมีผลในการทำให้เมืองเก่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นภาพของการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าจึงมีบริบทที่กว้างขวางมากขึ้น

๒.๑.๙ ความหมายของการอนุรักษ์

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ^{๑๓} ได้ให้ความหมายของการสงวนรักษาและการอนุรักษ์ ไว้ดังนี้

การสงวนรักษา หมายถึง การรักษาไว้ในสภาพเดิมเพื่อนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมตามช่วงเวลาที่กำหนดไว้

การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาความสำคัญและหลักฐานในการเป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการ ความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรมไว้ โดยปรับสภาพให้เข้ากับสภาพสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนในสังคมสามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าในด้านศิลปกรรมในปัจจุบันและอนาคตต่อไปได้

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง การสร้างสรรค์ การฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมในด้านศิลปกรรมในรูปแบบประสมประสาน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและสืบทอดความเป็นชาติและเอกลักษณ์ของประชาชนในท้องถิ่น การอนุรักษ์เป็นการรักษาสภาพเดิมของศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม โบราณสถานหรือส่วนของเมือง รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่าเพื่อให้มีประโยชน์ใช้สอยร่วมกับเราในชีวิตประจำวัน

คาร์เตอร์ (Carter)^{๑๔} ได้กล่าวว่าการอนุรักษ์นั้นไม่เพียงแต่การเก็บอาคารเพื่อการ “รักษา” เท่านั้น หากหมายถึง การถนอมดูแลรักษาทุกสิ่งจากตัวอาคารถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

^{๑๓} สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, แผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิทียักษ์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๖.

และบรรยากาศในจินตภาพอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์โดยเชื่อว่าเมืองไม่ใช่เป็นเพียงผลงานที่แสดงในพิพิธภัณฑ์ หากแต่เป็นศูนย์กลางของความมีชีวิตที่ดำเนินไป

มิดเดิลตัน (Middleton)^{๑๕} ได้รายงานการฝึกงานเกี่ยวกับ Civic Trust ที่ Royal Festival Hall กล่าวว่า เซฟเพิร์ด (Peter Shepherd) ได้ให้หลักการเพื่อการอนุรักษ์ไว้ว่าเพื่อเก็บรักษาส่วนที่ดีของเมืองและสร้างส่วนที่ไม่ดีใหม่ ให้สอดคล้องกับของเก่าที่ดีขึ้น เพื่ออนุรักษ์อาคารกลุ่มอาคารและบริเวณที่เกี่ยวข้อง เพื่อการคิดหาประโยชน์ใช้สอยใหม่ ๆ ให้กับอาคาร จะต้องพิสูจน์ได้อย่างแน่ใจว่าที่นั่น ๆ มีความสำคัญควรแก่การอนุรักษ์อย่างไม่ต้องสงสัยจะต้องทำให้ประชาชนหันมาสนใจสิ่งนั้นด้วย ในปัจจุบันเป็นยุคของการพัฒนาประเทศให้เจริญรุดหน้าเท่าเทียมกับอารยประเทศนั้น สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ควรคำนึงถึงเป็นหลักในการพัฒนาโดยไม่ทำลายและต้องพยายามที่จะรักษาคุณภาพระหว่างการพัฒนาอนุรักษ์กับการพัฒนาให้เหมาะสม

นิจ วิทยุชเรนนท์^{๑๖} ได้กล่าวว่า ในการที่จะสามารถปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการได้จำเป็นต้องเข้าใจในหลักการเสียก่อน การอนุรักษ์กับการพัฒนานั้นไม่ใช่สิ่งตรงข้ามอันแยกออกจากกัน แต่จะต้องถือว่าการพัฒนากับการอนุรักษ์เป็นส่วนอันสอดคล้องประสานกันดัง “เป็นอันหนึ่งอันเดียวดังเกลียวเชือก” ซึ่งหากยอมรับในข้อตกลงคำกล่าวนี้อยู่สรุปเป็นหลักการได้ คือ

- ๑) ขจัดความเชื่ออย่างผิดเพี้ยน ที่ว่าการพัฒนากับการอนุรักษ์เป็นสิ่งขัดกัน
- ๒) พึงเข้าใจให้ถูกต้องว่า แท้ที่จริงการพัฒนากับการอนุรักษ์นั้นเป็นส่วนประกอบต่อกันและกัน
- ๓) คุณกำหนดว่าไม่มีกระบวนการพัฒนาอันใดที่ถือได้ว่าสมบูรณ์ หากขาดข้อพิจารณาในด้านการอนุรักษ์รวมอยู่ด้วยกันได้อย่างคุณภาพ

ออลิน (Alin, Bertrand) ได้กล่าวว่า ถ้าเราต้องการสร้างชีวิตจิตใจให้แก่เมืองใด ชุมชนใด เราต้องหวนกลับไปศึกษาชีวิตจิตใจในอดีตของเมืองนั้นเสียก่อน คำกล่าวนี้อย่อมเป็นเครื่องเตือนใจ

^{๑๔} Carter, Larry W, *Environmental Impact Assessment*, (New York : McGraw-Hill Book Company, ๑๙๗๒), P. ๑๕.

^{๑๕} Middleton Michale, “*Conservation in Action*” A Progress Report on What is Being Done in Britain’s Conservation area, Based on Civic Trust Conference Held at the Royal Festival Hall, (London : Civic Trust, ๑๙๗๒), P. ๘.

^{๑๖} นิจ วิทยุชเรนนท์, *ม.ป.ป.เอกสารการสอนชุด วิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๐), หน้า ๒๐.

แก่นักพัฒนาเมืองทั้งหลายว่า “...ถ้าอยากสร้างให้ดีเท่าใด ก็อดไม่ได้ที่จะส่งเสริมและอนุรักษ์ โบราณวัตถุ และโบราณสถานให้ดีควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองด้วย”^{๑๗}

แซนดายส์ (Sandys) ได้กล่าวว่า การยอมรับในข้อที่ว่ามรดกด้านอารยธรรมที่เป็น สถาปัตยกรรมอันล้ำค่าของโลก ซึ่งมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาต่างเป็นเจ้าของและปกป้องรักษา ฉะนั้นเรา ทุกคนต้องมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ให้รอดพ้นจากอันตรายร้ายแรงนานัปการ ซึ่งได้แก่ การพังทลายอันเกิดขึ้นจากการละลายไม่เอาใจใส่ หรือผลพิษในอากาศหรือสาเหตุอื่น ๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะการพิจารณาอย่างรอบคอบในเรื่องการรื้อทำลาย เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมีการพัฒนา แขนงใหม่^{๑๘}

สุภัทรดิศ ดิสกุล ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า การที่รักษาอาคารเหล่านั้นอาจมีวิธีการอย่างหนึ่ง คือการสร้างอาคารใหม่เพื่อเชิดชูอาคารเก่าให้ชัดเจน โดยต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของสถาปนิกว่า มีความสามารถเพียงใด^{๑๙}

วีรุฒิ โอตระกุล ได้กล่าวว่า หนทางหนึ่งในการอนุรักษ์ให้ได้ผลนั้น คือการดัดแปลง นำเอาสถาปัตยกรรมต่าง ๆ และโบราณสถานนำมาใช้ในลักษณะการอย่างใหม่วิธีขึ้นกว่าเดิมและเกิดความสอดคล้องกับสภาวะการณ์ในปัจจุบัน แต่กิจการดังกล่าวจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อสามารถรักษา หลักการของการอนุรักษ์ไว้ได้คือผลของการดัดแปลงจะต้องยังคงไว้ซึ่งลักษณะ ส่วนใหญ่และ รายละเอียดส่วนสำคัญของสถาปัตยกรรมหรือโบราณสถานนั้นเช่นเดียวกับคนไว้ซึ่งคุณค่าทาง สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมและศิลปกรรมคงไว้ซึ่งคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและวิชาที่ เกี่ยวข้อง^{๒๐}

จากแนวความคิดดังกล่าว สรุปได้ว่าในปัจจุบันแนวความคิดในด้านการอนุรักษ์มิใช่การ อนุรักษ์ในลักษณะที่แตะต้องไม่ได้ แต่จะต้องอนุรักษ์ในลักษณะที่สามารถผสมกลมกลืนกับชีวิตและ เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

^{๑๗} Alvin, Bertrand, **Rural Sociology**, (New York : McGraw-Hill Book Company, ๑๙๕๘), P. ๑๕๐.

^{๑๘} Sandys, Ducan, **Tourism and Heritage Conservation**, (PATA Conference Bangkok : November.๑๙๗๙), P ๔ -๗.

^{๑๙} สุภัทรดิศ ดิสกุล, หม่อมเจ้า, ศิลปะและโบราณสถานวัตถุในสรุปรายงานการสัมมนาเรื่อง “การ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านศิลปกรรมและมรดกทางวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร”, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ.), หน้า ๑๕.

^{๒๐} วีรุฒิ โอตระกุล, “มาอนุรักษ์กันเถิด”, **วารสารสถาปนิก**, (ฉบับ ๒๐๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๒.

๒.๑.๑๐ การอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในประเทศไทย

เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๖ ได้มี “ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ” โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ให้กรมการหอสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครเป็นพระนิกรงานอำนวยการตรวจรักษาโบราณสถานวัตถุสถาน โดยมีหลักการและเหตุผลในคำปรารภดังนี้ “ในประเทศสยามนี้มีของโบราณสถาน เช่น เจดีย์สถานและวัตถุต่าง ๆ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินและช่างผู้ชำนาญศิลปศาสตร์ได้สร้างไว้แต่ปางก่อนเป็นอันมาก ของโบราณสถานเช่นกล่าวมาย่อมเป็นหลักฐานในพงศาวดาร และเป็นเครื่องมืออุปกรณ์การตรวจหาความรู้อันต่าง ๆ อันจะเกิดประโยชน์และเกียรติยศของบ้านเมือง เพราะฉะนั้นบรรดาอารยธรรมประเทศจึงถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐบาล จะต้องเอาเป็นธุระเกี่ยวการตรวจตรารักษาของโบราณ อันมีอยู่ในประเทศของตน ของโบราณอันมีในพระราชอาณาเขตสยามประเทศนี้ที่พนักงานดูแลรักษาอยู่ตามสมควรแล้วก็มีที่ยังทอดทิ้งมิได้มีผู้พิทักษ์รักษาที่มี ที่ควรจะตรวจตราหาความรู้อันเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นแต่ยังมิได้ตรวจตรามาก เพราะเหตุยังไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่จะอำนวยการตรวจตราและการรักษาของโบราณ การนั้นจึงยังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย” ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ เพื่อทำหน้าที่แผนกกรรมการหอสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร และให้ส่วนงานทั้งหมดของกรรมการหอสมุดวชิรญาณมาเป็นงานของ

ราชบัณฑิตยสถานวิธีการตรวจรักษาโบราณสถาน วัตถุสถาน กระทำกันอย่างไรนั้นจะทราบได้จากปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ ซึ่งสมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงแสดงต่อที่ประชุม เทศาภิบาลมณฑล ณ พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓ มีความตอนหนึ่งดังนี้ “วิธีการสงวนโบราณสถาน การที่ทำเป็น ๓ อย่าง”

อย่างที่ ๑ คือการค้น ให้รู้ว่ามีโบราณสถานอยู่ที่ไหนบ้าง เช่น ราชบัณฑิตยสถานได้มีตราขอให้เทศาภิบาลต่างมณฑลช่วยสืบและบอกมาให้ทราบเพื่อจะทำบัญชีและหมายเลขลงแผนที่ประเทศสยามไว้เป็นสำรวจ

อย่างที่ ๒ คือ การตรวจ คือเมื่อรู้ว่าโบราณสถานอยู่ ณ ที่ใดแล้ว แต่งตั้งให้ผู้เชี่ยวชาญออกไปดูยังที่นั้น เพื่อพิจารณาดูให้รู้ว่าเป็นอย่างใด สร้างในสมัยใดและเป็นของสำคัญเพียงใด การตรวจนี้บางอย่างต้องขุดหาแนวรากผนัง และค้นลวดลายต้องทำมากบ้างน้อยบ้างตามลักษณะสถานที่นั้น

อย่างที่ ๓ คือ การรักษา ซึ่งนับว่าเป็นการยากยิ่งกว่าอย่างอื่น เพราะโบราณสถานในประเทศนี้มีมาก ในเวลานี้ยังเหลือกำลังราชบัณฑิตยสภาที่จะต้องจัดการได้ทุกแห่ง จึงคิดจะจัดการรักษาแต่ที่เป็นสถานที่สำคัญและที่พอจะสามารถรักษาได้เสียก่อน ถึงกระนั้นก็ยังต้องผ่อนผันทำไปทีละน้อย เพราะต้องหาเงินสำหรับจ่ายในการรักษานั้น จำเป็นต้องกำหนดลักษณะการรักษาเป็น ๒ ชั้น ชั้นต่ำเป็นแต่ห้ามมิให้ผู้ใคร่ทำลายของโบราณสถาน มิให้หักพังลงอีกต่อไป ชั้นสูง คือการปฏิสังขรณ์

คืนอย่างเดิม ในเรื่องการปฏิสังขรณ์โบราณ ราชบัณฑิตยสภาใครจะให้เทศาภิบาลคอยสอดส่องในความ ๓ ข้อ ที่จะกล่าวต่อไปนี้ คือ

๑. ถ้าผู้ศรัทธาจะปฏิสังขรณ์โบราณสถานสำคัญ ขอให้แจ้งแก่เขาให้ทำตามแบบอย่างเดิมอย่างให้เปลี่ยนแปลงรูปร่างและลวดลายไปอย่างอื่นตามใจชอบ

๒. อย่าให้รื้อทำลายโบราณสถานที่สำคัญเพื่อจะสร้างของใหม่ขึ้นแทน

๓. วัดโบราณที่จะทำการปฏิสังขรณ์นั้น มักมีผู้ศรัทธาสร้างสิ่งต่าง ๆ เพิ่มเติมของโบราณสถานดังเช่นสร้างเจดีย์ขนาดย่อม ๆ ขึ้นบรรจุอัฐิธาตุของญาติวงศ์ เป็นต้น ของที่สร้างเพิ่มเติม เช่นว่านี้ไม่ควรสร้างขึ้นในอุปจารใกล้ชิดของโบราณที่ดั้งเดิม ด้วยอาจทำให้ของโบราณเสียหายราก็ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาอนันตมหิตลได้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถานศิลปวัตถุ โบราณวัตถุและการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๗๓ โดยยกเลิกประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ พ.ศ. ๒๔๖๖ พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗ นี้ได้โอนอำนาจการควบคุมดูแลจากราชบัณฑิตยสถานมาเป็นอำนาจ

สรุป จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและอนุรักษ์โบราณสถาน พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายกว้างซึ่งมักจะคาบเกี่ยวกับการพัฒนานั้น ก็คือ การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายการตัดสินใจ กำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน กลุ่ม องค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจและควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ สามารถกำหนดการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองให้มีชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามความจำเป็นอย่างมีศักดิ์ศรีและสามารถพัฒนาศักยภาพของประชาชน ชุมชนในด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ความสามารถและการจัดการ และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ และประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระ การทำงานต่อเนื่องในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน เนื่องจากพลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานพัฒนาต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้ ทั้งนี้ การจะเกิดสภาพของการมีส่วนร่วมของประชาชนตามความหมายที่กล่าวถึงข้างต้นนี้จะต้องเกิดสภาพการณ์หรือเงื่อนไขสำคัญ คือ การมีความตระหนักและความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนที่มีจำนวนมากพอต่อการริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมหนึ่งกิจกรรมใดที่เป็นความต้องการของส่วนร่วม โดยความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้ามารับผิดชอบเพื่อการดำเนินการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการโดยมีลักษณะเป็นการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กรเพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์เงื่อนไข การมีส่วนร่วมและการวัดการมีส่วนร่วมนั้น การทำงานในแต่ละอย่างนั้นต้องมีเงื่อนไขหรือข้อตกลงร่วมกันทำงานแต่ละขั้นจึงประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

การอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุ นั้น มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของชาติเป็นอย่างมาก เนื่องจากแสดงถึงประวัติความเป็นมาของชาติ อันก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษ ในการสร้างสรรค์ประเทศชาติ ทำให้เกิดความรักชาติ ภูมิใจในความเป็นไทย ก่อให้เกิดความรักสามัคคีในชาติและแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติและอาจก่อให้เกิดรายได้ต่อชุมชน หากมีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากที่จะมีการอนุรักษ์ ในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญต่อโบราณสถาน สิ่งที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นของหายาก และเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ ซึ่งถึงแม้ว่าสภาพสังคมในปัจจุบันจะมีอิทธิพลผลักดันในด้านผลของการเร่งรัดพัฒนาให้ทันสมัยขึ้น แต่การพัฒนาดังกล่าวก็ต้องควบคู่ไปกับการอนุรักษ์อย่างได้คุณภาพให้เข้ากับชีวิตในสังคมปัจจุบันและสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ โดยต้องไม่ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ของสิ่งเหล่านั้นไปอย่างน่าเสียดาย

๒.๒ แนวคิดการมีส่วนร่วม

๒.๒.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนี้เกิดได้ในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ หลายกิจกรรม และหลายวัตถุประสงค์ ความแตกต่างเช่นนี้มีผลให้ไม่สามารถนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมได้อย่างครอบคลุมครบถ้วนและเป็นที่ยอมรับทั่วไป นอกจากนี้ขอบข่ายเนื้อหาสาระของการมีส่วนร่วมยังมีได้กระจำงชัดอีกด้วย อย่างไรก็ตาม นักวิชาการหลายท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ดังต่อไปนี้

ดีเลน (Delen) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า คือ การแบ่งอำนาจในการกำหนดนโยบายและตัดสินใจในการกำหนดหรือจัดสรรทรัพยากร ซึ่งจะไม่สามารถทำได้โดยขาดความเข้าใจร่วมกันได้จิตสำนึกและการประสานงานกัน โดยการร่วมมือกันของบุคคลส่วนใหญ่ที่แสดงออกโดยผ่านกลุ่มตัวแทนในการกำหนด และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันซึ่งจะทำให้บุคคลและกลุ่มบุคคลสามารถตัดสินใจในสิ่งที่กระทบต่อชีวิตเขา โดยเฉพาะผลประโยชน์ที่เขาควรได้รับจากบริการต่างๆ^{๒๖}

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปแล้วหมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่ก็ไม่หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจแต่เพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการดำเนินงานด้วย และการตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์ และการประเมินผลในกิจกรรมพัฒนาด้วย ซึ่งจะเห็นว่า การตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องกับ

^{๒๖} Delen, Corazan Alma G , **People Participation**, (Philippine Encyclopedia of Social Works, 1977), PP. 230 – 236.

เกือบโดยตรงกับการดำเนินงาน ทั้งยังเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และ การประเมินผลด้วยเหมือนกัน กล่าวคือ ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการดำเนินงานและ ผลประโยชน์ก็จะมาเป็นตัวกำหนดใหญ่มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้นนั่นเอง นอกจากนี้ก็มีผลสะท้อนกลับจากการประเมินผล และการดำเนินงานกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย^{๒๒}

นิรินทร์ชัย พัฒนพงศา ได้อธิบายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริงเกิดจากกระบวนการทำงานจากเบื้องล่างขึ้นไป การมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญในการที่จะช่วยให้เกิดจากการกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับการพัฒนาไปสู่สมาชิกของสังคมกิจกรรมต่างๆ จะเน้นไปที่ การให้การศึกษาและการสร้างพื้นฐานขององค์กร การมีส่วนร่วมจึงต้องมีองค์ประกอบหลักๆ อยู่ ๓ ประการ คือ ๑) การแบ่งสรรอำนาจและได้รับทรัพยากรที่ขาดแคลนหายาก ๒) มีความพยายามอย่างจริงจัง โดยกลุ่มชนที่จะควบคุมชะตาชีวิตของตนและปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ และ ๓) เปิดโอกาสให้บุคคลที่อยู่ในกลุ่มชั้นล่าง ๆ ได้พัฒนา^{๒๓}

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การที่บุคคลกลุ่มคน ประชาชนหรือองค์กรได้ร่วมพิจารณาแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยร่วมกันวางแผนโครงการร่วมกันปฏิบัติงาน ประเมินผลงาน พิจารณาตัดสินใจและร่วมกันรับผิดชอบด้วยความสมัครใจ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ การเปลี่ยนแปลงในแนวนโยบาย ให้บรรลุวัตถุประสงค์ ภายใต้การกำหนดและดำเนินการของประชาชนเอง^{๒๔}

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมกันปฏิบัติ และรวมกันรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชน^{๒๕}

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ ได้กล่าวถึงหลักสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของมนุษย์ในการพัฒนา หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน

^{๒๒} Cohen, J.L. & Arato, A, *Civil Society and political theory*, (M.I.T.Press, U.S.A,1997), P. 7-9.

^{๒๓} นิรินทร์ชัย พัฒนพงศา, *แนวทางการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘.

^{๒๔} อเนก เหล่าธรรมทัศน์, “ประชาสังคมพัฒนาการและนัยยะแห่งอนาคต”, *วารสารนิเวศวิทยา*, (ฉบับที่ ๒๓. ๒๕๔๓), หน้า ๓๔.

^{๒๕} ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, *หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยอนุเคราะห์ไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

ทั้งรูปส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัคร รูปแบบต่าง ๆ ให้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกัน^{๒๖}

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่าเป็นการร่วมมือ ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นอย่างปัจเจกบุคคลหรือของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการดำเนินการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา ตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ด้วยตนเอง^{๒๗}

อุดม แยมสินพงษ์ สรุปได้ว่า ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การมีส่วนร่วมในการทำงานของคณะกรรมการสภาตำบลกับประชาชน กลุ่มประชาชน เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งองค์กรของรัฐบาลและเอกชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อมในการอนุรักษ์แหล่งน้ำแม่น้ำท่าจีนใน ๕ ลักษณะ คือ ร่วมศึกษาปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามผลและร่วมบำรุงรักษา^{๒๘}

สุเมธ ทรายแก้ว ได้ให้ความหมายกรณีการมีส่วนร่วมว่า การที่ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ร่วมมือและรับผิดชอบในกิจกรรมการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมในขั้นตอนต่างๆ ของการดำเนินกิจกรรมนั้นๆ โดยมีกลุ่มหรือองค์กรรองรับ ประชาชนที่เข้าร่วม มีการพัฒนา ภูมิปัญญาและการรับรู้ สามารถวิเคราะห์และตัดสินใจเพื่อกำหนดการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง^{๒๙}

นงเยาว์ หลีพันธุ์ สรุปได้ว่า การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา ตัดสินใจ การร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อมาถึงตัวประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้นผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงจะต้องยอมรับในปรัชญาทางการพัฒนาชุมชนที่ว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับ

^{๒๖} ไพรรัตน์ เตชะรินทร์, “นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาในปัจจุบันการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข”, **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗), หน้า ๖.

^{๒๗} สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล, “การสร้างประชาสังคมโดยรัฐ : การปรับตัวของรัฐไทย” **วิทยานิพนธ์คณะรัฐศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙.

^{๒๘} อุดม แยมสินพงษ์, “ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์แหล่งน้ำท่าจีนศึกษาเฉพาะกรณีแม่น้ำท่าจีน เขตอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม,” **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗.

^{๒๙} สุเมธ ทรายแก้ว, “ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทรัพยากรธรรมชาติศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านขณะเลิกการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัดนครสวรรค์,” **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

ผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตน เพื่อกิจกรรมชุมชน ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ ถ้า มีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง^{๓๐}

นิพนธ์ ทวีกาญจน์ สรุปลความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือชุมชนมีความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องที่มีผลกระทบใดๆ ต้องการดำเนินการของตนเอง แล้ว มีการแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามประสงค์ของตน จนมาสู่การ ตัดสินใจกระทำเพื่อให้บรรลุถึงความประสงค์นั้นๆ ซึ่งการกระทำก่อให้เกิดการพัฒนาความรูปร่างและ สติปัญญาอีกทางหนึ่ง^{๓๑}

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ สรุปลความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การที่บุคคลได้ ร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ร่วมเสียสละเวลาแรงงาน วัสดุ อุปกรณ์ เป็นเรื่องของจิตใจ อารมณ์ของบุคคล ในสถานการณ์ที่มีเหตุเร้าใจในการกระทำ เพื่อจะ บรรลุวัตถุประสงค์ ที่บุคคลอยากรวมทำกิจกรรมด้วยความสมัครใจ โดยมีการนำทรัพยากรที่มีอยู่มา ใช้ให้เกิดประโยชน์^{๓๒}

เอี่ยมพร พูนขวัญ ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่าหมายถึง ความร่วมมือของ ประชาชน ไม่ว่าจะของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้าร่วมรับผิดชอบหรือเข้าร่วม กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการ โดยการ กระทำผ่านกลุ่มคน หรือองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์^{๓๓}

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ประชาชนทั้งที่เป็นบุคคลหรือกลุ่มคน ร่วมมือร่วม รับผิดชอบ และร่วมเสียสละในการกระทำกิจกรรมการต่างๆ เพื่อพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งที่เป็น ประโยชน์ต่อสังคม เช่น ร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา ร่วมหาวิธีเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมปฏิบัติงานเพื่อให้ บรรลุเป้าหมายที่กำหนด และร่วมในการติดตาม ประเมินผล และบำรุงรักษาสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อ สังคมโดยส่วนรวม

^{๓๐} นงเยาว์ หลีพันธุ์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กใน จังหวัดจันทบุรี, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล ๒๕๔๗), หน้า ๒๔.

^{๓๑} นิพนธ์ ทวีกาญจน์, อุตสาหกรรมโลก, (พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

^{๓๒} ประสงค์ เอี่ยมอนันต์, “การพัฒนาเขตบริเวณในเขตเมืองเก่า”, เมืองโบราณ, ที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑- ๔ (มกราคม – ธันวาคม ๒๕๔๓), หน้า ๓๐.

^{๓๓} เอี่ยมพร พูนขวัญ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมองค์ พระปฐมเจดีย์” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘.

๒.๒.๒ ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

มีผู้เสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมไว้หลายปัจจัยแตกต่างกันไป ดังนี้

คอฟแมน (Kaufman) ได้ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน พบว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว รายได้ และระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน^{๓๔}

รีดเดอร์ (Reeder) ได้สรุปปัจจัยต่างๆ ที่มีต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๑๑ ประการ ดังนี้

๑. การปฏิบัติตนให้คล้อยตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะเลือกแบบวิธีการปฏิบัติซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง

๒. มาตรฐานคุณค่า บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง

๓. เป้าหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะส่งเสริมปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง

๔. ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลบางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา

๕. ความคาดหวัง บุคคลและกลุ่มบุคคลจะมีความประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่า จะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วย

๖. การมองตัวเอง บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่างๆ ซึ่งคิดว่าตนเองควรกระทำเช่นนั้น

๗. การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะทำสิ่งต่างๆ ด้วยความรู้สึกที่ตนเองถูกบีบบังคับให้ทำ

๘. นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่างๆ ซึ่งเรานิสัยชอบกระทำในสถานการณ์นั้น

๙. โอกาส บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้น เท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา

๑๐. ความสามารถ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่ตนเห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์นั้น

^{๓๔} Kaufman, H.F. Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities, (Agricultural Experiment Station Bulletin, 1949), P. 528.

๑๑. การสนับสนุน บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดี เพื่อให้การกระทำเช่นนั้น^{๓๕}

นาคม ธีรสวรรณจักร ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมดังนี้ คือ

๑. ความที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์ วิหาร

๒. ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะกระทำเช่นนั้น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรง ผู้น้อยก็ช่วยแรง

๓. อำนาจบังคับที่เกิดจากคนที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บีบบังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส^{๓๖}

โคเฮนและอัฟฮอฟฟ (Cohen and Uphoff) เสนอว่าบุคคล ๔ ฝ่ายที่มีส่วนสำคัญในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบท ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังมีปัจจัย หลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ได้แก่ อายุและเพศ สถานภาพในครอบครัว ระดับการศึกษาสถานภาพทางสังคม อาชีพ รายได้และทรัพย์สิน ระยะเวลาในท้องถิ่นและระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ และพื้นที่ดิน ถือครองและสภาพการทำงาน^{๓๗}

ธวัช เบญจจาริกุล ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๕ ปัจจัย ดังนี้ ๑) ปัจจัยทางด้านสังคม ๒) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ๓) ปัจจัยทางด้านการเมือง ๔) ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ๕) ปัจจัยทางด้านจิตวิทยาสังคม^{๓๘}

^{๓๕} Reeder, William W, **Some Aspects of the informal Social Participation of Farm Families in New York State** Cornell University, (Unpublished. Ph.D. Dissertation, 1974), PP. 33.

^{๓๖} นาคม ธีรสวรรณจักร, “ความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา ชาวอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี” **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๘๓.

^{๓๗} Cohen, John M. Uphoff, Norman T. “Rural Development Participation: Concepts and Measures for Project Design Implementation and Evaluation”, **Rural Development Monograph No.๒ . Rural Development Committee Center for International Studies**, (Cornell University, January, 1977), p. 6.

^{๓๘} ธวัช เบญจจาริกุล, “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวเขาในการพัฒนากรณีศึกษา หมู่บ้านชาวเขา ชนะเลิศการประกวอดหมู่บ้านพัฒนาตัวอย่างของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี ๒๕๒๗, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๕.

สากล สติวิทยานันท์ ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมที่เกิดจากแนวคิดสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) ความสนใจและความหวังกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความหวังกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความหวังกังวลร่วมกันของส่วนรวม ๒) ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือปฏิบัติทำงานร่วมกัน ๓) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนาการตัดสินใจร่วมกันนี้ต้องรุนแรงและมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำการที่จะสนองตอบความเห็นของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นๆ^{๙๙}

ซูเกียรติ ภัยลี ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมี ๓ ปัจจัย ดังนี้ ๑) ปัจจัยส่วนบุคคล ๒) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม และ ๓) ปัจจัยทางการติดต่อสื่อสาร^{๑๐}

สุชา จันทรเอม ได้กล่าวถึงปัจจัยของการมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการด้วยกันดังนี้ ๑) ปัจจัยของสิ่งจูงใจ การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมใดๆ นั้นจะมีเหตุผล สำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก มองเห็นว่าตนจะได้รับผลตอบแทนในสิ่งที่ทำลงไป ประการที่สอง การได้รับการบอกกล่าวหรือได้รับการชักชวนจากบุคคลอื่นให้เข้าร่วมโดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ ๒) ปัจจัยโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม การมองเห็นช่องทางในการมีส่วนร่วม และมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับหลังการมีส่วนร่วม ดังนั้น พื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางมีส่วนร่วม จึงควรมีลักษณะดังนี้ คือ ประการแรก เปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ประการที่สอง มีการกำหนดเวลาที่ชัดเจนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วม จะได้สามารถกำหนดเงื่อนไขตามสภาพความเป็นจริงของตนได้ ประการที่สาม มีการกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร และ ๓) ปัจจัยด้านอำนาจ ในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม ประชาชนสามารถกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และผลประโยชน์ของกิจกรรมได้รูปแบบขั้นตอนการมีส่วนร่วมมีผู้เสนอรูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้มากมาย^{๑๑} ซึ่งมีความแตกต่างกันดังต่อไปนี้

โคเฮน และอัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff) ได้แบ่งรูปแบบการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ แบบดังนี้ ๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ ๒) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้าน

^{๙๙} สากล สติวิทยานันท์, **ภูมิศาสตร์ชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๖.

^{๑๐} ซูเกียรติ ภัยลี, “การศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมระหว่างเขตพื้นที่ที่มีการปฏิบัติงานกับเขตพื้นที่ที่ไม่มีการปฏิบัติงานของตำรวจชุมชนแลมวลชนสัมพันธ์ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา,” **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๒.

^{๑๑} สุชา จันทรเอม, **จิตวิทยาทั่วไป**. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗), หน้า ๓๔.

ทรัพยากรการบริหารและการประสานขอความร่วมมือ ๓) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุผลประโยชน์ ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล และ ๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมและแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป^{๔๖}

เจมส์ คีดี ปันทอง ได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น ๔ ขั้นตอนดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา
๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
๓. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล^{๔๗}

กรณีการ์ ชมตี ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น ๑๐ รูปแบบ ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมประชุม
๒. การมีส่วนร่วมออกเงิน
๓. การมีส่วนร่วมในกรรมการ
๔. การมีส่วนร่วมในผู้นำ
๕. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
๖. การมีชักชวน
๗. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
๘. การมีส่วนร่วมในผู้ริเริ่ม
๙. การมีส่วนร่วมในผู้ใช้แรงงาน
๑๐. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์^{๔๘}

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ ได้แสดงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนดังนี้

๑. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้า ปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น
๒. ร่วมคิดค้นและสร้างรูปแบบ วิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาและลดปัญหาที่เกิดขึ้น หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ หรือเพื่อสนองความต้องการ

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๙.

^{๔๗} เจมส์ คีดี ปันทอง, นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์), ฉบับที่ ๓ - ๔ (กรกฎาคม- ธันวาคม ๒๕๒๗), หน้า ๒๗๒.

^{๔๘} กรณีการ์ ชมตี, “การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอลำปาง จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓.

๓. ร่วมวางนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมเพื่อขจัดและแก้ไขปัญหาและเพื่อสนองความต้องการ

๔. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

๕. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๖. ร่วมกันลงทุนในกิจกรรม โครงการที่เกิดขึ้นตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน

๗. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

๘. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการกิจกรรมที่ได้ทำไว้เพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป^{๔๕}

ขวัญชัย วงศ์นิติกร ได้จัดขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

๑. การร่วมประชุม

๒. การออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

๓. การตีปัญหาให้กระจ่าง

๔. การออกเสียงสนับสนุน – คัดค้านปัญหา

๕. การออกเสียงเลือกตั้ง

๖. การบริจาคเงิน

๗. การบริจาควัสดุ

๘. การช่วยเหลือด้านแรงงาน

๙. การใช้โครงการที่เป็นประโยชน์ให้ถูกต้อง

๑๐. การช่วยเหลือในการรักษาโครงการ^{๔๖}

สุข ตีอินทร์ ได้เสนอขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ ๗ ขั้นตอน ดังนี้

๑. การสำรวจขั้นต้น

๒. การศึกษาเพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

^{๔๕} ไพรัตน์ เตชะรินทร์, “นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาในปัจจุบัน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข”, **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕.

^{๔๖} ขวัญชัย วงศ์นิติกร, “ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของผู้อาศัยในเขตหมู่บ้านจัดสรรเทพประทาน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘.

๓. การหาแนวทางแก้ไขปัญหา
๔. การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา
๕. การปฏิบัติตามโครงการ
๖. การประเมินผลโครงการ
๗. การพิจารณาบทวนโครงการที่ทำไว้แล้ว^{๔๗}

นงเยาว์ หลีพันธุ์ ได้สรุปขั้นตอนการมีส่วนร่วมโดยแบ่งออกเป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการศึกษาและวางแผนป้องกันเป็นการตัดสินใจว่าอะไรคือปัญหาอะไรคือสาเหตุและจะแก้ไขปัญหานั้นอย่างไรโดยกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน
๒. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผนป้องกันรักษา โดยมีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกันตามวิถีทางและแนวทางให้เป็นไปตามโครงการและตามแผนการที่ได้กำหนดขึ้น
๓. การมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษา ซึ่งเกิดจากกิจกรรมหรือการดำเนินงานของชุมชน
๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เป็นการประเมินการทำงานและประเมินสภาพภายนอกด้วย^{๔๘}

จากดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปรูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วมได้ดังนี้

๑. ร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา
๒. ร่วมหาวิธีเพื่อแก้ไขปัญหา
๓. ร่วมปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด
๔. ร่วมติดตาม ประเมินผล และบำรุงรักษา

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายกว้างซึ่งมักจะคาบเกี่ยวกับการพัฒนานั้น ก็คือ การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายการตัดสินใจ กำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจ ให้แก่ประชาชน/กลุ่ม/องค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ สามารถกำหนดการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองให้มีชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามความจำเป็นอย่างมีศักดิ์ศรีและสามารถพัฒนาศักยภาพของประชาชน/ชุมชนในด้านภูมิปัญญา ทักษะความรู้ ความสามารถ และการจัดการและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ และประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระการทำงานต้องเน้นในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มี

^{๔๗} ประสพสุข ตีอินทร์, “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกำนันผู้ใหญ่บ้านภาคเหนือ”, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔.

^{๔๘} นงเยาว์ หลีพันธุ์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กในจังหวัดจันทบุรี”, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗), หน้า ๒๗.

วัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจนเนื่องจากพลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานพัฒนาต่างๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้ ทั้งนี้ การจะเกิดสภาพของการมีส่วนร่วมของประชาชนตาม ความหมายที่กล่าวถึงข้างต้นจะต้องเกิดสภาพการณ์หรือเงื่อนไขสำคัญ คือ การมีความตระหนักและ ความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนที่มีจำนวนมากพอต่อการริเริ่มโครงการ/กิจกรรมหนึ่งกิจกรรมใด ที่เป็นความต้องการของส่วนรวม โดยความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็น พ้องต้องกันและเข้ามารับผิดชอบเพื่อการดำเนินการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการ โดยมีลักษณะเป็นการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กรเพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ เงื่อนไขการมีส่วนร่วมและการวัดการมีส่วนร่วมนั้นการทำงานในแต่ละอย่างนั้น ต้องมีเงื่อนไขหรือ ข้อตกลงร่วมกันการทำงานแต่ละชิ้นจึงจะประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

๒.๒.๓ เงื่อนไขการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผล โดยการเปิดโอกาสให้สังคม องค์กรต่างๆ ในชุมชน ประชาชนมีบทบาทหลักตามสิทธิ หน้าที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการ ดำเนินงาน ตั้งแต่การคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ วางแผน การร่วมปฏิบัติและการรับผิดชอบใน ผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนให้การดำเนินงานเกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนตาม จุดมุ่งหมายที่กำหนดด้วยความสมัครใจ ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจเป็น การมีส่วนร่วมของชุมชน ที่การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ รวมทั้งค่านิยมของประชาชนเป็น เครื่องชี้นำตนเองให้เข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์การกระทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ กำหนดไว้ ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม เกิดความผูกพัน มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ดำเนินงาน ด้วยความสมัครใจ

จากแนวคิดและทัศนะที่ได้กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด สามารถแยกประเด็นสรุปได้ว่าการมี ส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นจาก เป้าหมายที่ต้องการ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ความ ผูกพัน การเสริมแรง โอกาส ความสามารถ การสนับสนุน ความคาดหวังในสิ่งที่ต้องการ โดยมี พื้นฐานของการมีส่วนร่วม แต่การทำกิจกรรมต่างๆนั้นต้องมีเงื่อนไขที่จะต้องทำและปฏิบัติร่วมกันดังนี้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ กล่าวถึงเงื่อนไขการมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม
๒. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม
๓. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วมนอกจากนี้ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมยัง ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ดังต่อไปนี้ ๑) ประชาชนต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรม การมีส่วนร่วมรวมไม่ เหมาะกับสถานการณ์ที่ฉุกเฉิน ๒) ประชาชนต้องไม่เสียเงินทองค่าใช้จ่ายในการมีส่วนร่วมมากเกินไปกว่าที่เขาประเมินถึงผลตอบแทนที่จะได้รับ ๓) ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการ

มีส่วนร่วม ๔) ประชาชนต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่องกันทั้งสองฝ่าย และ ๕) ประชาชนต้องไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมหากจะมีส่วนร่วม^{๔๔}

สรุปว่าการมีส่วนร่วม คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความ ต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีความจนเกิด ความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้น ของการที่มีคนมารวมกันได้ควร จะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือใน นามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์การ ดังนั้นองค์การ จะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้ ฉะนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการทำงานต่าง ๆ นั้นต้องมีกฎเกณฑ์ในการมีส่วนร่วมความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้างยอมรับความสามารถของแต่ละบุคคลให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่จึงจะต้องมีเกณฑ์การวัดผลที่ออกมาจากการปฏิบัติงานดังต่อไปนี้

๒.๒.๔ การวัดการมีส่วนร่วม

วิธีการวัดมีวิธีการวัดที่สำคัญอยู่ ๓ วิธีคือ

๑. การวัด เป็นการวัดเพื่อเทียบกับเกณฑ์วัดที่เป็นตัวเทียบวัด หรือที่เป็นเกณฑ์มาตรฐาน เช่น กำหนดส่วนสูงมาตรฐานไว้ที่ ๑๖๐ เซนติเมตร จึงจะผ่านเกณฑ์คัดเลือก

๒. การวัดความคืบหน้าหรือตีค่า เป็นการวัดหรือตีค่าเพื่อเทียบกับเป้าหมายของงานทั้งหมด หรือคุณค่าความสามารถของบุคคลหรือผลงานในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ มีประโยชน์เพื่อปรับปรุงระบบงานหรือคุณค่าของผลงานหรือบุคคล เช่น โครงการรณรงค์ส่งเสริมการขาย ๖ เดือน ขณะนี้ผ่านมา ๑ เดือนแล้วมีผลงานเป็นจำนวนเท่าใด

๓. การวัดประเมินผล เป็นการวัดหรือตีค่าเมื่อดำเนินการไปจนครบกำหนดโครงการหรือช่วงเวลาที่กำหนด เช่น กำหนดเป้าหมายว่าสิ้นปีจะได้กำไร ๑๐๐ ล้านบาท เมื่อสิ้นปีมีผลกำไรเป็นเท่าใด และจะจัดอันดับความสามารถบรรลุผลของแต่ละฝ่ายหรือ แต่ละหน่วยงานในองค์การได้อย่างไรบ้าง

แคสเปอร์สัน และบริทแบท (Kassperson & Breifbat) ได้เสนอระดับการวัดการมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการ คือ

๑. การกระทำของแต่ละบุคคลมิได้เป็นการกระทำโดยกลุ่ม แต่การแสดงออกของบุคคลในกระบวนการมีส่วนร่วมนั้น จะแสดงถึงค่านิยม การรับรู้และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล กล่าวคือ กริยาที่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมก็คือกริยาของแต่ละบุคคลที่มีต่อการแสดงผลของการกระทำนั้นโดยตรง

^{๔๔} นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๗.

๒. ความถี่ของการกระทำซึ่งแสดงออกโดยการมีส่วนร่วมกระทำที่บ่อยครั้งระยะเวลาของกิจกรรมที่ยาวนาน หรือมีความผูกพัน และมีแรงจูงใจในการกระทำ

๓. คุณภาพของการเข้าร่วมพิจารณาจากผล และผลกระทบของการกระทำในเบื้องต้น เช่น ความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้างยอมรับความสามารถ ยอมรับความคิดเห็นและมีการประเมินผล^{๕๐}

สมใจ เข้มเจริญ ได้เสนอตัวชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคมโดยได้กำหนดระดับความสำคัญของการมีส่วนร่วมกิจกรรมไว้ดังนี้^{๕๑}

๑. การมีความสนใจและร่วมประชุม
๒. การให้การสนับสนุนช่วยเหลือ
๓. การเป็นสมาชิกและกรรมการ
๔. การเป็นเจ้าของที่

ทั้งนี้จะดูจากลักษณะต่างๆ ที่แสดงออก คือการเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ การบริจาคเงินทอง วัสดุสิ่งของ และการเสียสละเวลา แรงงาน เป็นสมาชิกของคณะกรรมการ และเป็นผู้ดำเนินการในกิจกรรมนั้นโดยตรง

สรุปแล้วจากแนวความคิดอันเกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมดังกล่าวมาจะเห็นว่าลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกระทำกิจกรรมหนึ่งๆ ส่วนใหญ่จะมีความคล้ายคลึงกันไม่แตกต่างกันมากนัก การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่มซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุ จุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อกลุ่มดังกล่าว ด้วยผลของการทำงานร่วมกันสำเร็จตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๒.๕ วัตถุประสงค์ ของการให้ประชาชนมีส่วนร่วม

การทำงานร่วมกันนั้นต้องมีวัตถุประสงค์คือข้อกำหนดที่เราตั้งขึ้นมาว่า เราทำสิ่งนั้นๆเพื่ออะไรเป้าหมายและวัตถุประสงค์ต้องสอดคล้องกันและเป็นไปได้ในเชิงหลักการทางวิทยาศาสตร์เช่นเมื่อได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้แล้วก็จะนำมาซึ่งวัตถุประสงค์ที่จะทำร่วมกัน

^{๕๐} Kasperson, R.E.&Breitbat,M, **Participation Decentralization and Advocacy Planning Resource No.๒๕**, (Association of American Geographers, Washington D.C, 1974), P. 36.

^{๕๑} สมใจ เข้มเจริญ, "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษากรณีตำบลละเหยียบ อำเภอสองจังหวัดแพร่", **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘.

นฤนาท พุทไธสง ได้สรุปว่าวัตถุประสงค์ของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาต่าง ๆ มีดังนี้^{๕๖}

๑. เพื่อได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการ หรือ กิจกรรมและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น

๒. เพื่อช่วยในการชี้ประเด็นปัญหา และคุณค่าต่าง ๆ ของสิ่งแวดล้อม

๓. เพื่อแสดงความคิดเห็นอันอาจเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหา

๔. เพื่อช่วยในการให้ข้อมูลย้อนกลับ และช่วยในการวิเคราะห์ผลกระทบ

๕. เพื่อจัดปัญหาความขัดแย้งและเพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกัน

๒.๒.๖ ข้อดีของการให้ประชาชนมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน” หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องมีโอกาสได้เข้าร่วมในการรับรู้ เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ร่วมแสดงทัศนะ ร่วมเสนอปัญหา/ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้อง ร่วมคิดแนวทาง ร่วมแก้ไขปัญหา ร่วมในกระบวนการตัดสินใจ และร่วมกระบวนการพัฒนา ในฐานะหุ้นส่วนการพัฒนาหลักการในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นเริ่มมาจากบทเรียนของความล้มเหลวในการพัฒนาชุมชนชนบท ที่ไม่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนและการพัฒนาแบบยั่งยืน ประกอบกับกระแสความคิดของนักวิชาการทั้งในประเทศและในระดับสากล เกี่ยวกับเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นจึงมีทั้งข้อดีและข้อเสียในการมีส่วนร่วม

นฤนาท พุทไธสง สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนจะทำให้เกิดประโยชน์หลายประการ ดังนี้

๑. ทำให้ได้ข้อมูลกว้างขวางและหลายแห่ง โดยเฉพาะข้อมูลที่ไม้อาจจะพิจารณาตีความเป็นตัวเลขได้ง่าย ๆ

๒. ทำให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นในหน่วยงานและการตัดสินใจของหน่วยงานนั้นมากขึ้น

๓. ช่วยตรวจสอบการตัดสินใจของทั้งฝ่ายการเมืองและการบริหาร

๔. เป็นการผลักดันให้หน่วยงานต่างๆ ต้องพิจารณาประเด็นผลกระทบให้กว้างขวางและรอบด้านมากขึ้น^{๕๗}

^{๕๖} นฤนาท พุทไธสง, พ.ต.ต. "ความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมโบราณสถาน:ศึกษาเฉพาะกรณีโบราณสถานในบริเวณเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา", วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

นอกจากข้อดีของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมดังกล่าวแล้ว การที่ประชาชนมีส่วนร่วมยังก่อให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

๑. ทำให้กิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยเมื่อได้รับความร่วมมือจากประชาชน
๒. ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมต่าง ๆ
๓. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการผลักดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในกิจกรรมนั้นๆ พิจารณาข้อดี ข้อเสีย ในการดำเนินการต่างๆ มากขึ้น เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดเกิดผลกระทบ น้อยที่สุด

๒.๒.๗ ข้อเสียของการให้ประชาชนมีส่วนร่วม

ถึงแม้ว่าโดยทั่วไปแล้ว การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมและมีการจัดการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ดีย่อมก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมาก แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าข้อเสียที่เกิดขึ้นนั้น ควรจะต้องนำมาพิจารณาด้วยเช่นกัน

นฤนาท พุทไธสง ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจก่อให้เกิดผลเสียบางประการ คือ

๑. ประเด็นที่กำลังพิจารณาอาจเกิดความสับสน เนื่องจากมีความหลากหลายมากเกินไปสาเหตุอาจเกิดจากผู้มีส่วนร่วมไม่มีความรู้ในเรื่องนั้น หรือรับรู้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนไม่ถูกต้อง
๒. จากการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาอาจทำให้โครงการล่าช้ากว่ากำหนดและต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น
๓. มีแนวโน้มที่ประชาชนจะละเลยหรือให้ความสนใจน้อยลงเมื่อโครงการมีระยะเวลา ยาวนานเกินไป^{๕๓}

สรุปว่าวัตถุประสงค์หมายถึงเป้าหมายซึ่งต้องการให้กิจกรรมบรรลุผลหรือหมายถึงเป้าหมายระยะสั้นที่มีลักษณะเจาะจงซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่สามารถวัดได้จากความสำเร็จที่ได้วางกฎเกณฑ์ร่วมกัน ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานร่วมกัน

^{๕๓} นฤนาท พุทไธสง, พ.ต.ต. "ความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมโบราณสถาน:ศึกษาเฉพาะกรณีโบราณสถานในบริเวณเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา", หน้า ๒๓.

^{๕๔} นฤนาท พุทไธสง, พ.ต.ต. "ความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมโบราณสถาน:ศึกษาเฉพาะกรณีโบราณสถานในบริเวณเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา", หน้า ๒๓.

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย

๒.๓.๑ ความหมายการสร้างเครือข่าย

เครือข่าย หมายถึง กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตนการสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์กรที่กระจัดกระจายได้ติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบฟุ้งฟิง^{๕๕}

เครือข่ายหมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กรหน่วยงาน หรือสถาบันใดได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากัน ภายใต้วัตถุประสงค์ หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำ กิจกรรมต่างๆ เช่น เช่น การปฏิรูปการศึกษาโดยกลุ่มเครือข่ายที่ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำ กิจกรรมร่วมกัน^{๕๖} เครือข่าย หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กร

หลายๆ องค์กรที่ต่างมีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมายมีวิธีการทำงาน และกลุ่มเป้าหมายของตนเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ ได้มาประสานงานกันมีระยะเวลาอันพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกัน อย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็มี การวางรากฐานเอาไว้เปรียบเสมือนมีการต่อสายโทรศัพท์เอาไว้ เมื่อฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็ สามารถติดต่อไปได้ในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย แม้ว่าองค์กรเหล่านี้ จะมีบางอย่างร่วมกัน เช่น มี เป้าหมายร่วมกัน มีประโยชน์ร่วมกัน องค์กรเหล่านี้ ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น^{๕๗}

เครือข่ายเป็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบที่เชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยไม่ละทิ้งสาเหตุ ผลลัพธ์ และบริบทที่เกี่ยวข้อง เป็นการมองสรรพสิ่งอย่างเป็นองค์รวม และเป็นระบบเปิดที่สามารถจะเชื่อมโยงกับสิ่งอื่นๆ อย่างต่อเนื่องและสุดท้ายคือ ความเป็นกระบวนการที่ทำหน้าที่ระหว่างกัน หรือการมีปฏิริยาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง การเป็นพวกกันหลายๆ องค์กรชุมชน เพื่อทำงานร่วมกันอย่าง ต่อเนื่อง และมีเป้าหมายร่วมกันบางอย่างร่วมกัน เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์

^{๕๕} Paul Starkey, *Networking for Development*, London: International Forum for Rural Transport and Development, 1997.

^{๕๖} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, *การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทซัคเซสมีเดีย จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘.

^{๕๗} กาญจนา แก้วเทพ, *เครื่องมือการทำงานแนวพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร : สภาคาทอликแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕.

เกิดจากการที่กลุ่มออม ทรัพย์ในชุมชนต่างๆ มารวมกันเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดจากการทำกลุ่มออมทรัพย์ ฯลฯ^{๕๘} ซึ่งสอดคล้องกับ

เสรี พงษ์พิศ ให้คำนิยามของ “เครือข่าย” ไว้ว่า เป็นการรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน ระหว่างชุมชน กลุ่ม กับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน โดยมีหลักยึดตามขอบเขตพื้นที่ ประเด็นเนื้อหาและ กระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่ง เดียว กระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่น เหมาะสมกับท้องถิ่นที่จะช่วยให้บุคคลและชุมชนสามารถ ดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การปฏิบัติ แบบอย่างของผู้รู้ การ อบรมสั่งสอนในบริบททางสังคม คมนาคม แบบการติดต่อที่สะดวก ยิ่งขึ้นทำให้การไปมาหาสู่ดูงาน การร่วมกันทำ ข้ามเขตแดนของชุมชน อำเภอ จังหวัดและภาคเป็นไปได้ง่าย^{๕๙}

เครือข่าย คือกลุ่มของคนหรือ องค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือ ทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือจัด ระเบียบโครงสร้าง ที่คนหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความ เป็นอิสระ กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะ เท่าเทียมกัน หรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน และ การเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระ หรือความเป็นตัวของตัวเองของคน หรือ องค์กรนั้นๆ^{๖๐}

สรุปได้ว่า เครือข่าย หมายถึง กลุ่มของคนหรือกลุ่ม หรือองค์กรที่มีความสมัครใจในการ เรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกัน หรือลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์ระหว่างกันหลายด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและอื่นๆ โดยมีการจัดรูปแบบการ จัดการให้เป็นกลไกขับเคลื่อนเชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมกัน และ เห็นความตระหลักร่วมกันในเป้าหมายและแผนงานที่จะทำ

๒.๓.๒ องค์ประกอบของเครือข่ายประเด็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการจัดการเครือข่าย

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร^{๖๑} ได้กล่าวถึงประเด็นเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการจัดการ เครือข่าย ประกอบด้วย

^{๕๘} อคิน รพีพัฒน์, “การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ” ในคู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อการพัฒนา, (ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา), หน้า ๒๕๙.

^{๕๙} เสรี พงษ์พิศ, เครือข่ายยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง : วัฒนธรรมองค์กรของโลกยุคใหม่, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๗ - ๑๙๘.

^{๖๐} ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์, การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยองค์กรเครือข่าย, วารสารพัฒนาชุมชน, ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ (๙ กันยายน ๒๕๔๒), หน้า ๒๖ - ๓๐.

^{๖๑} พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๘) หน้า ๑๑๘.

๑. จุดมุ่งหมายร่วม การทำงานเครือข่ายจะเกิดประสิทธิภาพสูงหากทุกฝ่ายสามารถกำหนดจุดหมายร่วมกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดหมายที่ทุกฝ่ายเห็นและต้องการให้เกิดขึ้น

๒. บุคคล ในการทำงาน of เครือข่ายนั้น บุคคลในเครือข่ายจะต้องมีจิตสำนึกร่วม มีความถนัดในงานที่ทำ และมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน รวมทั้งได้รับผลประโยชน์จากความเป็นสมาชิกในเครือข่าย

๓. การเชื่อมโยง การทำงานของเครือข่ายจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ในการเชื่อมโยงที่เหมาะสม โดยอาจเชื่อมต่อกันผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ การเชื่อมต่อโดยมีศูนย์ประสานงานและการเชื่อมต่อโดยเทคโนโลยี

๔. การสร้างความรู้สึกร่วม หลังจากการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายแล้ว ทุกฝ่ายจะต้องมีความรู้สึกสึกร่วมกับกระบวนการทำงานของเครือข่าย เพื่อให้เกิดพลังในการผลักดันเป้าหมาย

๕. การพัฒนาที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ ระบบการทำงานของเครือข่ายจะต้องสามารถ และพัฒนาให้เกิดระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใสและตรวจสอบได้จากทุกฝ่าย ซึ่งจะเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมที่ดีต่อทุกฝ่ายและผู้ที่จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย

๖. การจัดระบบข้อมูลข่าวสาร ระบบการติดต่อสื่อสารและสารสนเทศเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อความยั่งยืนของเครือข่าย เพราะจะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และทราบถึงกิจกรรมความเคลื่อนไหวของเครือข่าย

๒.๓.๓ กระบวนการจัดการเครือข่าย

กระบวนการจัดการเครือข่ายว่า มี ๔ ชั้น ตอนตามวงจรชีวิตเครือข่าย ดังนี้^{๖๒}

๑. ชั้นการตระหนักและการก่อตัวของเครือข่าย เป็นขั้น ตอนที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็น จุดเริ่มต้นของการใช้พลังกลุ่มและความเป็นเครือข่ายในการจัดการกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น มีวิธีการดังนี้ (๑) การศึกษาข้อมูลและสภาพการณ์ เป็นการศึกษาข้อมูล สภาพการณ์ ความพร้อมภายใน กลุ่มของตนเองและข้อมูลของกลุ่มเครือข่ายอื่นรวมทั้งสภาพการณ์ทางสังคม ทำให้ทราบถึงกิจกรรมและ บริบทที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการที่จะส่งเสริมหรือจัดการเครือข่าย (๒) การสร้างศรัทธาและ หาแนวร่วม เป็นการสร้างความเชื่อถือให้กับฝ่ายต่างๆ เช่น ความเชื่อถือในเรื่องของข้อมูล บุคคล ความสำคัญของปัญหา สร้างความคุ้นเคยกับบุคคลที่เป็นผู้นำ (๓) การสร้างความตระหนักหรือการเสนอ ให้เห็นประเด็นปัญหา (๔) การแสวงหาข้อมูลทางเลือก การค้นหาความ

^{๖๒} พระมหาสุทนต์ อาภาภโร และสายชล ปัญญชิต, รูปแบบของเครือข่ายการเรียนรู้ทางสังคมในการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

ต้องการและการหาจุดร่วมในการ พัฒนาเครือข่าย (๕) การแสวงหาทางเลือกในการทำกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์และการแสวงหาแกนนำเครือข่ายและ (๖) การสร้างระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย

๒. ขั้นการสร้างพันธมิตรและการบริหารเครือข่าย เป็นขั้น ที่จะก่อเกิดความร่วมมือของความเป็นเครือข่าย และการบริหารจัดการทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย มีวิธีการจัดการดังนี้ (๑) การกำหนด วัตถุประสงค์และข้อตกลงร่วม (๒) การกำหนดบทบาท หน้าที่ และการวางผังเครือข่าย (๓) การเสริมสร้าง และพัฒนาผู้นำ (๔) การจัดระบบการติดต่อสื่อสาร (๕) การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง (๖) การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม (๗) การส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์

๓. ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์ มีวิธีการดังนี้ (๑) การทบทวนและสรุปบทเรียน (๒) การเสริมสร้างผู้นำและหน่วยงานของเครือข่าย (๓) การเสริมสร้างกิจกรรมสาธารณะ แลเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนความรู้ (๔) การขยายกิจกรรมและมโนทัศน์ (๕) การสร้างความรู้ใหม่และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง (๖) การเสริมสร้างวัฒนธรรมเครือข่ายเพื่อขจัดความขัดแย้ง (๗) การเสริมสร้าง ความน่าเชื่อถือและระบบการตรวจสอบแบบมีส่วนร่วม

๔. ขั้นการรักษาความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง มีแนวทางดังนี้ (๑) การจัดกิจกรรมที่ต่อเนื่อง (๒) การรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างสมาชิกของเครือข่าย (๓) การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วย เทคโนโลยีและความรู้ใหม่ (๔) การกำหนดและสร้างแรงจูงใจในการทำงาน (๕) การบริหารจัดการข้อมูล ระบบสื่อสาร และการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่อง (๖) การให้ความช่วยเหลือและการแก้ไขปัญหาภายใน เครือข่าย (๗) การเสริมสร้างผู้นำรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น เครือข่ายจึงเป็นรูปแบบการทำงาน ในลักษณะสร้างความร่วมมือประสานงานกันใน แนวราบ ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้อง ด้วยการระดมสรรพกำลัง อันรวมถึงคน สติปัญญา ความสามารถ และ ทรัพยากรในการทำงาน เพื่อเอาชนะอุปสรรค ที่เป็นจุดอ่อนของระบบงานราชการ ดังกล่าวข้างต้น และ เป็นแนวทางที่ตรงกันกับ แนวคิดของการพัฒนาปัจจุบัน ที่ให้ยึดพื้นที่ ประสานภารกิจ และร่วมทรัพยากร (Area, Function, Participation) เป็นกลยุทธ์ในการพัฒนา ในขณะที่ เครือข่ายเป็นการเริ่มต้นด้วยการ สร้างเป้าหมายร่วมกัน ของภาคีสมาชิก ซึ่งแม้ว่า สมาชิกที่เกี่ยวข้อง จะมีบทบาทหน้าที่ความถนัดต่างๆ กัน แต่เมื่อทุกคนได้เข้ามารับรู้ในเป้าหมาย หรือปัญหาาร่วมกันแล้ว สมาชิกแต่ละส่วน ก็จะได้ปรับ และ แสดงบทบาทตามศักยภาพ/ ความถนัดของตน เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของเครือข่าย ได้อย่างตรงต่อ สภาพที่แท้จริง โดยมีต้องรอกการสั่งการใดๆ จากผู้กำหนดนโยบายในสายงานบังคับบัญชา ซึ่งส่วนใหญ่ก็ มักจะมีได้รู้ หรือเข้าใจในสภาพปัญหาที่แท้จริงของพื้นที่

๒.๔ แนวคิดการจัดการความรู้

ในปัจจุบันนี้การจัดการความรู้เป็นส่วนประกอบสำคัญของการทำให้เกิดความได้เปรียบทางการแข่งขันขององค์กรต่าง ๆ พร้อมทั้งการจัดการความรู้ได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ดังนั้นในยุคข้อมูลข่าวสารการได้มา การปรับปรุง และการประยุกต์ใช้ความรู้กลายเป็นหน้าที่หลักของเครือข่ายต่างๆ เครือข่ายส่วนมากมีการจัดการความรู้ สำหรับการจัดการความรู้ถือเป็นการพยายามที่จะรวบรวม จัดให้เป็นระบบ และจัดโครงสร้างสิ่งต่าง ๆ ที่ต้องรู้ โดยสิ่งเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการทำงาน^{๖๓}

แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ได้รับการยอมรับเป็นอย่างมากทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน เนื่องจากเป็นกลยุทธ์หลักที่ทำให้เกิดความได้เปรียบทางการแข่งขัน อย่างไรก็ตาม การนำแนวคิดการจัดการความรู้มาประยุกต์ใช้ในชุมชนต่าง ๆ ในรูปแบบของเครือข่ายทางปัญญาก็สามารถเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาของประเทศ เพราะเครือข่ายถือเป็นทุนมนุษย์ที่เปี่ยมศักยภาพและยังเป็นแหล่งข้อมูลที่ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคมที่จะเกิดขึ้น ความรู้ของเครือข่ายมีอยู่ในรูปแบบของข้อมูลและสารสนเทศเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการรู้แจ้งที่มาจากการแก้ไขปัญหาและมาจากประสบการณ์อีกด้วย ดังนั้นการจัดการความรู้จะช่วยให้องค์กร หน่วยงาน หรือชุมชน ค้นหา เลือกรวบรวม และเผยแพร่ความรู้ที่สำคัญ ซึ่งจะมีประโยชน์ในการแก้ปัญหา การตัดสินใจและเป็นประโยชน์ในการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันผ่านการเรียนรู้ร่วมกัน

๒.๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ประกอบด้วยคำดำเนินการขององค์กรในการที่จะกำหนดสร้างทดแทนและกระจายความรู้สำหรับการนำมาใช้ใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการทั้งการรับรู้และการเรียนรู้ ต้นกำเนิดของการจัดการความรู้มาจากประเทศตะวันตก ประมาณปี ค.ศ. ๑๙๘๖ แต่ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนาและต้องการมีเสถียรภาพทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมการศึกษา และด้านอื่น ๆ จึงได้มีการนำการจัดการความรู้มาใช้ในประเทศเมื่อไม่นานมานี้เองแต่ประเทศไทยมีบริบทหรือสิ่งแวดล้อมที่ต่างกับประเทศตะวันตก ดังนั้นจึงต้องมีความยืดหยุ่นสูงในการปฏิบัติ จนเกิดการเคลื่อนไหวกระแสการจัดการความรู้ในภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาคประชาสังคมภาคราชการและภาคเอกชน^{๖๔}

^{๖๓} R. Agranoff, *Managing within Networks : Add value to Public Organization*. (Washington, D.C. : Georgetown University Press., 2007), P. 29.

^{๖๔} วิจารย์ พานิช, *การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๖๘.

นอกจากนั้น สภาพแวดล้อมภายนอกองค์กร ได้แก่ ภาวะของการแข่งขันกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจยุคใหม่ (new economy) และความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยี รวมถึงปัญหาที่เกิดขึ้นภายในองค์กร ได้แก่ การเกิดความผิดพลาดซ้ำ ๆ ในการปฏิบัติงานของบุคลากร และความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเมื่อลาออกไปความรู้ก็จะติดไปกับผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้น ทำให้องค์กรขาดความรู้กันไป หรือจากการที่องค์กรมี Best Practice แต่ไม่เคยนำมาใช้ และบางครั้งองค์กรก็ไม่รู้ว่า Best Practice ของตนคืออะไร^{๖๕} ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้องค์กรธุรกิจสมัยใหม่ต้องตื่นตัวในเรื่องการจัดการความรู้ เนื่องจากเห็นว่าเป็นประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ดังนั้น การจัดการความรู้จึงจัดเป็นนวัตกรรมในการบริหารองค์กรสมัยใหม่ที่นับว่ามีประโยชน์ต่อการเพิ่มศักยภาพในการบรรลุเป้าหมายขององค์กร และเพิ่มสมรรถนะในการแข่งขันกับองค์กรอื่นอีกทั้งช่วยให้องค์กรนั้นสามารถเจริญเติบโตได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืนในระยะยาว

๒.๔.๒ ความหมายของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ มีนักวิชาการกล่าวถึง และอธิบายความหมายไว้หลากหลายซึ่งพอสรุปได้ ดังนี้

การจัดการความรู้เป็นกลยุทธ์ในการที่จะทำให้คนได้รับความรู้ที่ต้องการภายในเวลาที่เหมาะสม รวมทั้งช่วยทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน และนำความรู้ไปปฏิบัติเพื่อยกระดับ และปรับปรุงการดำเนินงานขององค์กร ทั้งนี้การจัดการความรู้ไม่ใช่เครื่องมือที่จัดการกับตัวของความรู้โดยตรง แต่เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ที่มีระหว่างกันได้^{๖๖} การจัดการความรู้ คือการจัดการเพื่อเอื้อให้เกิดความรู้ใหม่โดยใช้ความรู้ที่มีอยู่ และประสบการณ์ของคนในองค์กร อย่างเป็นระบบ เพื่อพัฒนานวัตกรรมที่จะทำให้มีความได้เปรียบคู่แข่งขัน^{๖๗} การจัดการความรู้เป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดในการจัดการความรู้ คือ การเรียนรู้ของบุคลากร และนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจแก้ไขปัญหา และปรับปรุงองค์กร องค์กรจะต้องกระตุ้น และสร้างบรรยากาศที่ทำให้บุคคลทุกคนกล้าคิด กล้าทำ กล้าลองผิดลองถูก โดยผู้บริหารจะต้องยอมรับผลลัพธ์ที่จะออกมา ไม่ว่าจะประสบความสำเร็จที่ได้รับในการลองนำความรู้ที่ได้มาฝึกปฏิบัติหากล้มเหลว ก็จะทำผิดซ้ำสองอีก อย่างไรก็ตาม

^{๖๕} ล่าปาง แม้นมาตย์, การจัดการความรู้ในองค์กร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นามมีบุ๊คส์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘.

^{๖๖} C. O'Dell, C. Jackson Grayson, Jr. and N.Essaides, "If Only We Knew What We Know : The Transfer of Internal Knowledge and Best Practice", (The Free Press, USA., 1998), pp.3

^{๖๗} Toyama, Ryoko, The Importance of leadership in knowledge management. In Asian Productivity Organization, (Tokyo : APO, 2002), p.71.

ตามการเรียนรู้ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะต้องสอดคล้องกับทิศทางและค่านิยมวัฒนธรรมขององค์กรด้วย

การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการที่เป็นระบบเกี่ยวกับการประมวลข้อมูล สารสนเทศ ความคิดการกระทำ ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคลเพื่อสร้างเป็นความรู้หรือนวัตกรรม และจัดเก็บในลักษณะแหล่งข้อมูลที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยช่องทางต่าง ๆ ที่องค์กร จัดเตรียมไว้ เพื่อนำความรู้ที่มีอยู่ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน อันจะก่อให้เกิดการแบ่งปันและถ่ายโอนความรู้ และในที่สุดความรู้ที่มีอยู่จะแพร่กระจายหรือไหลเวียนทั่วองค์กรอย่างสมดุล และเป็นไป เพื่อเพิ่มความสามารถในการพัฒนาผลผลิตขององค์กร ซึ่งจากทัศนะดังกล่าวนี้ เป็นการเน้นให้เห็นว่า การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับการรวบรวมข้อมูล สารสนเทศ ความคิด การกระทำ และประสบการณ์ ของบุคคล เพื่อนำมาสร้างนวัตกรรม แล้วจัดเก็บความรู้ไว้อย่างเป็นระบบเพื่อให้มีการแบ่งปันและ ถ่ายทอดไปยังบุคคลต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยยกระดับขีดความสามารถทั้งหมดขององค์กร การจัดการความรู้

มีอยู่ในหลายองค์กร เช่น ธนาคารโลก ไม่เรียกว่า “การจัดการความรู้” แต่เรียกว่า “การ แลกเปลี่ยนเรียนรู้” (knowledge sharing) เพราะมีความเชื่อว่า ความรู้เป็นสิ่งที่จัดการไม่ได้ ซึ่ง หมายความว่าจัดการความรู้นี้จะบังคับให้เกิดขึ้นไม่ได้ แต่จะเกิดขึ้นเองโดยความสมัครใจหรือ พร้อมใจ เป็นการพร้อมใจที่จะแบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งจากคำอธิบายดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า องค์กรจะกำหนดให้มีการจัดการความรู้ โดยไม่ได้ความร่วมมือจากบุคลากรไม่ได้ อีก ทั้งจะต้องได้รับการยอมรับหรือความร่วมมือจากบุคลากรทั้งองค์กร การแบ่งปันหรือแลกเปลี่ยน ความรู้จึงจะเกิดขึ้นได้^{๖๘}

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการชาวต่างประเทศ กล่าวถึงการจัดการเรียนรู้ว่าเป็นการเรียนรู้ ซึ่ง การเรียนรู้คือ การที่บุคคลสามารถที่จะทำในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ไม่เคยทำมาก่อนได้ และโดยการเรียนรู้นี้ เองนำเราพัฒนาไปสู่การสร้างสิ่งใหม่ ๆ ในชีวิต^{๗๐} การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่าง ถาวรซึ่งเป็นผลมาจากประสบการณ์^{๗๑} อธิบายว่า การเรียนรู้ (learning) หมายถึง กระบวนการของ

^{๖๘} บุญดี บุญญากิจ และคณะ, การจัดการความรู้...จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔.

^{๖๙} วิจารย์ พานิช, การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๔.

^{๗๐} P.M. Senge, *The fifth discipline: The art and practice of the learning organization*, (New York: Doubleday, 1990), p.211.

^{๗๑} S.P. Robbins, *Organizational behavior* (9th ed.). Upper Saddle River, (NJ : Prentice-Hall, 2001), P.39.

การได้มาซึ่งความรู้โดยผ่านประสบการณ์ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวรของแต่ละบุคคล^{๗๒} การเรียนรู้รวมถึงการเปลี่ยนแปลงค่านิยมพื้นฐานของพฤติกรรม เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยอัตราของการเรียนรู้ในองค์กร อาจเป็นแหล่งปัจจัยเดียวที่ทำให้องค์กรดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนท่ามกลางโลกแห่งการแข่งขัน ซึ่งการส่งเสริมให้มีรูปแบบ และโครงสร้างองค์กรที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จะเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญที่จะนำไปสู่เป้าหมายและวิสัยทัศน์ได้อีกด้วย^{๗๓} การจัดการความรู้เป็นกลยุทธ์ กระบวนการ และเทคโนโลยีที่ใช้ในองค์กร เพื่อแสวงหา สร้าง จัดการ แลกเปลี่ยน และทำให้ความรู้ที่ต้องการสัมฤทธิ์ผลตามวิสัยทัศน์ขององค์กร ที่เน้นบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะส่งผลต่อรายได้ที่เพิ่มขึ้น ลูกคามีความพึงพอใจในผลิตภัณฑ์และบริการเพิ่มขึ้น รวมทั้ง ความซื่อสัตย์ของลูกค้าที่มีต่อองค์กรก็จะเพิ่มมากขึ้นด้วย ดังนั้น จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่องค์กรได้ใช้การจัดการความรู้เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพองค์กร^{๗๔} ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการความรู้ในองค์กร อีกทั้งยังทำให้เกิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ (learning organization) ซึ่งหมายถึง การที่องค์กรมีบุคคลที่มีการเรียนรู้ และเพิ่มพูนความสามารถของตนอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างผลงานที่ปรารถนา มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงองค์กร และขยายขอบเขตความสามารถในการสร้างอนาคตอย่างต่อเนื่อง โดยการเรียนรู้จะทำให้องค์กรสามารถสร้างประสิทธิภาพให้กับตัวเองได้อย่างเป็นผลดี และมีการเสริมสร้างวัฒนธรรมการคิดอย่างเป็นระบบ^{๗๕}

การจัดการเรียนรู้ หมายถึง การเข้าถึง การจัดการ การเก็บรักษา การส่งผ่านการใช้ประโยชน์ความรู้และประสบการณ์ทั้งภายในและภายนอกองค์กร โดยองค์กรจะจัดเก็บความรู้ไว้ในฐานข้อมูลพิเศษ เรียกว่า ฐานความรู้ (knowledge base) ซึ่งจากนิยามความรู้ของ Marquardt นี้จะเห็นว่า ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้เพื่อนำไปใช้สร้างฐานความรู้ ที่สามารถนำไปใช้

^{๗๒} J. Leopold, *Human resources in organizations*. Harlow, (England: Prentice-Hall, 2002), p.174.

^{๗๓} M. Strain, "Schools in a learning society : New purposes and modalities of learning in late modern society", *Educational Management Administration & Leadership*, Vol. 28. No. 3 (November 2000) : 281

^{๗๔} V. Hlupic, A. Pouloudi, & G. Rzevski, *Towards an integrated approach to knowledge management : Hard, soft and abstract issues*. (Knowledge and Process Management, 9(2), 90-102, 2002), p.96.

^{๗๕} วิชัย วงษ์ใหญ่, *พลังการเรียนรู้ : ในกระบวนทัศน์ใหม่*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

ประโยชน์ทั้งภายในและภายนอกองค์กร อันถือว่ามีสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารองค์กรสมัยใหม่

๗๖

การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการในการใช้ทุนทางปัญญาเพื่อความได้เปรียบในการแข่งขันขององค์กร ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เป็นการเน้นการจัดการความรู้จากความรู้เดิม โดยอาศัยทุนทางปัญญาเป็นพื้นฐาน แล้วนำมาต่อยอดเป็นองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งจะช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันให้องค์กร^{๗๗} การจัดการความรู้เป็นรากฐานสำคัญของการเปลี่ยนแปลงขององค์กรเพราะจะช่วยให้องค์กรมีการพัฒนาสูงขึ้น หรือสามารถปรับตัวจากสถานะเดิมไปสู่สถานะที่ดีกว่าได้ดั่งนั้น ความสำเร็จดังกล่าวก็ขึ้นกับว่า ผู้นำองค์กรมีความมุ่งมั่นมากน้อยเพียงใดที่จะเป็นผู้นำซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในองค์กร^{๗๘}

กล่าวโดยสรุปว่า เมื่อพิจารณาจากความหมายของการจัดการความรู้ของนักวิชาการจะเห็นได้ว่า การจัดการความรู้เป็นระบบบริหารจัดการทรัพยากรสินความรู้ขององค์กรทั้งที่เป็นความรู้โดยนัย และความรู้ที่เห็นได้อย่างชัดเจน ระบบการจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เกี่ยวพันกับการจำแนกความรู้ การตรวจสอบความรู้ การจัดเก็บความรู้ที่ผ่านการตรวจสอบ แล้วการเตรียมการกรองความรู้ และเตรียมการเข้าถึงความรู้ให้กับผู้ใช้ ทั้งนี้ โดยมีหลักการที่สำคัญ คือ ทำให้ความรู้ถูกใช้ ถูกปรับเปลี่ยน และถูกยกระดับให้สูงขึ้น บุคลากรจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ แบ่งปัน และถ่ายโอนความรู้ให้แกกัน อันจะส่งผลให้องค์ความรู้ขององค์กรจะมีการยกระดับความรู้ซึ่งครอบคลุมความหมาย การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บและการเข้าถึงข้อมูลอย่างเป็นระบบ ในด้านการจัดการความรู้เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนความรู้ การจัดการความรู้ต้องอาศัยผู้รู้ในการตีความและประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อสร้างนวัตกรรม และการเพิ่มประสิทธิผลขององค์กร

๒.๔.๓ กระบวนการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ของบุคคลจะเกิดขึ้นเมื่อต้องการใช้ความรู้ในการทำงานต้องการตอบคำถามหรือข้อสงสัยในสิ่งที่ยังไม่รู้และต้องการใช้ความรู้เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตซึ่งการจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน คือต้องรู้ว่าจะใช้การจัดการ

^{๗๖} J.R. Schermerhorn, **Management**. (9nd ed). (New York : John Willey & Sons, 2000), p.211.

^{๗๗} M. Marquardt, **Building the Learning Organization**, (๒ nd ed). Palo Alto, (CA : Davies-Black, 2002), p. 82.

^{๗๘} J.L. Chatzkel, **Knowledge capital**, (New York : Oxford University Press, 2003), pp.306.

ความรู้ไปเพื่อวัตถุประสงค์ใด รู้ว่าจะทำอะไรให้สำเร็จ โดยต้องรู้ว่าในปัจจุบันสิ่งที่ตนเองรู้ที่เป็นอยู่ อันได้แก่ทัศนคติความรู้และทักษะที่มีคืออะไรและสิ่งที่จะต้องรู้ต้องมีมากขึ้นคืออะไรที่จะสามารถนำความรู้ไปปฏิบัติได้จริง โดยบรรลุถึงเป้าหมายและสิ่งที่มุ่งหวังได้ ทั้งนี้เมื่อศึกษาแนวคิดหรือนิยามของคำว่า “กระบวนการจัดการความรู้” พบว่ามีผู้รู้หลายท่านที่ได้ให้นิยามไว้หลากหลายดังนี้

การจัดการความรู้ประกอบด้วย กิจกรรมและกระบวนการต่อไปนี้เป็นอย่างน้อย

๑. การขุดค้นและรวบรวมความรู้
๒. การจัดหมวดหมู่ความรู้ให้เหมาะสมต่อการใช้งาน
๓. การจัดเก็บความรู้เพื่อให้ค้นหาได้ง่าย
๔. การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้
๕. การจัดกิจกรรมและกระบวนการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้
๖. การวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อยกระดับความรู้
๗. การสร้างความรู้ใหม่
๘. การประยุกต์ใช้ความรู้
๙. การเรียนรู้จากการใช้ความรู้^{๗๙}

ขั้นตอนที่เป็นระบบของการจัดการความรู้โดยเริ่มจาก

๑. การบ่งชี้ความรู้ (Knowledge Identification)
๒. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition)
๓. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization)
๔. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement)
๕. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access)
๖. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing)
๗. การเรียนรู้ (Learning)^{๘๐}

กรอบความคิดของการจัดการความรู้สามารถสรุปขั้นตอนหลัก ๆ ของกระบวนการความรู้

ไว้ดังนี้

- ๑.การค้นหาคำความรู้ (Knowledge Identification)

^{๗๙} บุญดี บุญญาภิจ และคณะ, การจัดการความรู้ จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๙), หน้า ๙.

^{๘๐} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, คู่มือการบริหารการเปลี่ยนแปลงเพื่อเสริมสร้างความเป็นเลิศในการปฏิบัติราชการของหน่วยงานภาครัฐ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.), ๒๕๕๐), หน้า ๕๖.

๒. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition)
๓. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization)
๔. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement)
๕. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access)
๖. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing)
๗. การเรียนรู้ (Learning)^{๘๑}

กระบวนการสำคัญของการจัดการความรู้ซึ่งตรงกับกิจกรรมของหน่วยงานส่วนกลาง กรมการแพทย์กระทรวงสาธารณสุข ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน ได้แก่

๑. การกำหนดเป้าหมายของการจัดการความรู้หรือการมองว่าเราจะไปทางไหนหรือพูดง่าย ๆ ว่าจะทำไปทำไม (Knowledge Vision)

๒. การแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) คือ การเอาความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) มาถ่ายทอดเล่าสู่กันฟัง หรือการจัดเวทีให้มีการแบ่งปันความรู้หรือแลกเปลี่ยนเล่าสู่กันฟัง โดยวิธีการเช่นนี้ อาจเรียกว่าเป็นชุมชนของการปฏิบัติที่ดี

๓. การนำความรู้ที่ได้มาเก็บไว้เป็นแหล่งความรู้หรือชุมชนทรัพยากรความรู้^{๘๒}

สรุปได้ว่ากระบวนการจัดการความรู้จะต้องมีการบูรณาการทำให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่องและสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือจะต้องสอดคล้องกับทิศทางและค่านิยมขององค์กรที่นำการจัดการความรู้ไปใช้ด้วย

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้

๒.๕.๑ ความหมายของแหล่งเรียนรู้

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายของแหล่งการเรียนรู้ไว้ว่า หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน อันได้แก่บุคคล สถานที่ สถาบัน องค์กร ตลอดจนทั้งวัสดุ อุปกรณ์ต่างๆ ที่มีมนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและวัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนความเชื่อที่จัดขึ้นใน

^{๘๑} บุญดี บุญญากิจ และคนอื่น ๆ, การจัดการความรู้จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : จีรวัดน์เอ็กซ์เพรส, ๒๕๕๕), หน้า ๕๔-๕๘.

^{๘๒} ธัญนันท์ สินชัย, การจัดการความรู้ [KM] ของศูนย์ควบคุมโรคใช้หวัดนก กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘.

ชุมชนที่มีคุณค่าเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้^{๘๓}

สุมาลี สังข์ศรี และคณะ อธิบายว่า แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง สถานที่ บุคคล หรือ กิจกรรมที่สามารถให้ความรู้ให้ประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ แก่ประชาชน นักการศึกษาได้จัดประเภทของแหล่งการเรียนรู้ไว้หลายประเภท ได้แก่ แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ แหล่งการเรียนรู้ประเภทกิจกรรมศาสนาประเพณี แหล่งการเรียนรู้ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งการเรียนรู้ประเภทสื่อ และแหล่งการเรียนรู้ที่รัฐหรือเอกชนสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา เช่น ศูนย์การเรียนรู้ ที่อ่านหนังสือพิพิธภัณฑ^{๘๔}

เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ กล่าวว่า แหล่งการเรียนรู้ คือ ถิ่น ที่อยู่ บริเวณบ่อเกิด แหล่งที่หรือศูนย์รวมความรู้ที่ให้เข้าไปศึกษาหาความรู้ความเข้าใจและความชำนาญ ซึ่งตามความหมายนี้ แหล่งการเรียนรู้จึงอาจเป็นได้ทั้งสิ่งที่เป็นธรรมชาติ หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นได้ทั้งบุคคล สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต^{๘๕}

ประเวศ วะสี กล่าวว่า แหล่งการเรียนรู้ เป็นแหล่งรวมวิทยาการ ที่สังคมยอมรับและถือว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งและจำเป็นสำหรับการเรียนรู้ศึกษาค้นคว้า ของประชาชนซึ่งถือว่าเป็นเครื่องหมายของความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ^{๘๖}

กรมสามัญศึกษา ให้ความหมายของคำว่าแหล่งเรียนรู้ว่า แหล่งเรียนรู้หมายถึง ถิ่น ที่อยู่ บริเวณ บ่อเกิด แห่ง ที่ หรือศูนย์รวมความรู้ ที่ให้เข้าไปศึกษาหาความรู้ ความเข้าใจและความชำนาญ^{๘๗}

^{๘๓} กระทรวงศึกษาธิการ. แนวทางการจัดทำหลักสูตรของสถานศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (กรุงเทพมหานคร : สำนักนิตเทศและพัฒนามาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๔). หน้า ๒๒๙.

^{๘๔} สุมาลี สังข์ศรี และคณะ, การจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : พิพิธภัณฑ, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

^{๘๕}เนาวรัตน์ ลิขิตวัฒนเศรษฐ “แหล่งเรียนรู้ครูต้องสร้าง,” วารสารวิชาการ ๗๘, ๕ (พฤษภาคม ๒๕๔๔) : หน้า ๗๓

^{๘๖} ประเวศ วะสี. “การศึกษาของชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น,” ใน เอกสารสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท. (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ, ๒๕๔๓. หน้า ๓

^{๘๗} กรมสามัญศึกษา. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน. (ราชบุรี : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษาเขตการศึกษา ๕, ๒๕๔๒). หน้า ๙

Good ให้ความหมายของคำว่า แหล่งความรู้ในชุมชน หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางการศึกษาที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนได้ เช่น พิพิธภัณฑ์ โรงมหรสพ ห้องสมุด สวนสาธารณะ เป็นต้น นอกจากนี้ยังรวมถึงบุคคลหรือกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนด้วย^{๘๘}

Wittich and Schuller ให้ความหมายคำว่า แหล่งเรียนรู้ในชุมชนหมายถึง ประชาชน สถานที่ และสิ่งของที่อยู่ในชุมชน ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรง^{๘๙}

แสงจันทร์ อินทนนท์ ให้ความหมายคำว่า แหล่งความรู้ในชุมชนหมายถึง สถานที่รวมของสื่อทุกชนิด ที่ให้บริการเพื่อการเรียนรู้ด้านข้อมูลข่าวสาร สรรพวิทยาการในรูปแบบของความเป็นกันเองและเนื้อหาสาระแก่ประชาชนที่ต้องการศึกษาหาความรู้ได้ตลอดเวลา^{๙๐}

บุญเลิศ มาแสง ให้ความหมายคำว่า แหล่งความรู้หรือแหล่งวิทยาการหมายถึง สถานที่ร่วมกิจกรรมที่กระตุ้นเตือนให้เกิดความสำนึก และตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา แหล่งเรียนรู้จะอยู่ที่ไหนรูปร่างหน้าตาอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความจำเป็นในแต่ละท้องถิ่น^{๙๑}

นฤมล ตันธสุเรศชัย ให้ความหมายคำว่า แหล่งวิทยาการในชุมชนหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเรา สามารถกระทบด้วยประสาทสัมผัสได้ ทั้งทางตา ทางจมูกทางหู ลิ้น กาย และใจ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ความเท่ากัน ความเป็นไปและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวช่วยให้เป็นคนทันโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเป็นสุขตามสมควรแก่อัตภาพ

จากความหมายของแหล่งเรียนรู้ ซึ่งอาจใช้ชื่อเรียกต่างๆ กัน ที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า นักการศึกษาส่วนใหญ่จะใช้คำว่าแหล่งความรู้ในชุมชนหรือแหล่งวิทยาการในชุมชน เนื่องจากในอดีตหรือแม้แต่ในปัจจุบัน การจัดแหล่งความรู้หรือแหล่งเรียนรู้นั้น มีวัตถุประสงค์ใช้กับการจัดการศึกษาผู้ใหญ่หรือการศึกษานอกระบบ เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่น หรือ ชุมชนต่างๆ ที่ไม่มีโอกาส

^{๘๘} Good, Carter V. Dictionary of Education. (New York : McGraw-Hill Book Company, 1976), pp. 13.

^{๘๙} Wittich, Walter Arno and Charles Francis Schuller. **Audio Visual Materials.** (New York : Harper & Row Publisher, 1962). pp. 16.

^{๙๐} แสงจันทร์ อินทนนท์. **แหล่งเรียนรู้สู่การพัฒนา.** (กรุงเทพมหานคร : ศึกษานิเทศก์ กรมการศึกษานอกโรงเรียน, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕

^{๙๑} นฤมล ตันธสุเรศชัย. “แหล่งวิทยาการในชุมชน,” ใน **เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน.** เล่ม ๑. (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓). หน้า ๖-๑๓.

เข้าศึกษาในระบบโรงเรียน ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ในชุมชนสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้หรือแหล่งความรู้ หรือแหล่งความรู้ในชุมชน หรือแหล่งวิทยาการในชุมชน ต่างก็มีความมุ่งหมายเหมือนกัน เพียงแต่ใช้ชื่อเรียกต่างกัน ซึ่งหมายถึง สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ได้แก่ บุคคล สถานที่ สถาบันต่างๆ สิ่งของ ธรรมชาติแวดล้อม สภาพสังคมเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และเทคโนโลยีต่างๆ ที่ผู้เรียนเข้าไปปฏิสัมพันธ์และเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง โดยประสบการณ์ตรงและได้ความรู้ใหม่ๆ ที่มีคุณค่า สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สรุปได้ว่า แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง ประสบการณ์ แหล่งข้อมูล ข่าวสาร เทคโนโลยี สารสนเทศ แหล่งความรู้วิทยาการต่างๆ ที่เสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน แสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้ตามอัธยาศัยอย่างต่อเนื่อง และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ เห็นได้ว่า แหล่งการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ สถาบัน หน่วยงาน อาจเป็นวัตถุสิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือเป็นสิ่งที่มียู่ตามธรรมชาติก็ได้ เช่น กิจกรรม ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ที่มีคุณค่ามีความสำคัญต่อการศึกษาและทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

๒.๕.๒ ประเภทของแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์ทุกคนได้สัมผัสสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว เช่น ธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ ดวงอาทิตย์ นก เป็นต้น การเรียนรู้เกิดขึ้นด้วยตนเองเพื่อความอยู่รอด และการมีชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ การเรียนรู้จึงช่วยพัฒนาร่างกาย และจิตใจให้มีคุณภาพมากขึ้นในปัจจุบัน ด้วยความเจริญด้านเทคโนโลยี มนุษย์สร้างแหล่งเรียนรู้ที่ช่วยให้สามารถเรียนรู้ได้ตามความต้องการทุกเพศทุกวัย ทุกสถานที่ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ ฯลฯ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จะเป็นผู้ถ่ายทอดให้ผู้เรียนมีทักษะในการพัฒนาชีวิตต่อไป^{๑๒}

เนื่องจากแหล่งเรียนรู้ หรือแหล่งความรู้ หรือแหล่งความรู้ในชุมชน หรือ แหล่งวิทยาการในชุมชน มีความหมายที่กว้างขวางมาก จึงมีนักการศึกษาจำแนกประเภทแหล่งเรียนรู้ไว้แตกต่างกันดังต่อไปนี้

Ramirez จำแนกแหล่งความรู้ในชุมชนออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑. แหล่งความรู้ที่เป็นธรรมชาติ อาทิ แสงแดด อากาศ ดิน น้ำ เป็นต้น
๒. แหล่งความรู้ที่เป็นบุคคล ได้แก่ บุคคลที่มีความรู้ความสามารถในชุมชน

^{๑๒} กรมสามัญศึกษา. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน. (ราชบุรี : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษาเขตการศึกษา ๕, ๒๕๔๒). หน้า ๓.

๓. แหล่งความรู้ทางด้านเทคโนโลยี ได้แก่ แหล่งความรู้ที่เกิดจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ การคิดประดิษฐ์สิ่งต่างๆ เช่น เครื่องยนต์

๔. แหล่งความรู้ที่เป็นสถาบัน ได้แก่ สถาบันต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น โรงเรียน โบสถ์ เป็นต้น^{๙๓}

Jarolimek จำแนกแหล่งความรู้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ประเภทที่เป็นวัสดุในการอ่าน (Reading Materials) ได้แก่ หนังสือ จุลสาร วารสาร หนังสือพิมพ์ และสิ่งพิมพ์ต่างๆ

๒. ประเภทที่ไม่ใช่วัสดุในการอ่าน (Non – Reading Materials) ได้แก่ ภาพยนตร์ รูปภาพ फिल्मสตริป เครื่องบันทึกเสียง แผนที่ ลูกโลก และแหล่งวิทยาการอื่นๆ^{๙๔}

นฤมล ตันธสุเศรษฐ์ ได้จำแนกแหล่งวิทยาการที่มีอยู่ในชุมชนที่จะสามารถนำมาประกอบการเรียนการสอนได้ ดังนี้

๑. ประเภทบุคคล หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น

๒. ประเภททรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

๓. ประเภทสื่อต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี และสิ่งประดิษฐ์ชนิดต่างๆ

สรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่รอบๆ ตัวเราทุกหนทุกแห่ง จะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปมากมายหลายประเภท ซึ่งสามารถจำแนกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ดังนี้

๑. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เช่น ครู เพื่อนในห้องเรียน เพื่อนต่างห้องเรียน เพื่อนต่างระดับ บุคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครอง คนในชุมชน เป็นต้น

๒. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นแหล่งวิชาการ ได้แก่ สถานที่ต่างๆ ภายในโรงเรียนและชุมชนเช่น ห้องสมุด วัด ตลาด ร้านค้า สถานีตำรวจ สถานีอนามัย โบราณสถาน สวนสัตว์ เป็นต้น

๓. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ เช่น ห้วย หนอง คลอง สวนสาธารณะ ป่า ต้นไม้ใบไม้ อุทยานธรรมชาติ รวมทั้งสัตว์ต่างๆ เช่น สัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า เป็นต้น^{๙๕}

^{๙๓} Ramirez, Emiliano C. *Some Community School Practices*. (Quezan City : National Printing, 1954). pp. 386

^{๙๔} Jarolimek. *Social Studies in Elementary Education*. ๓rd ed. (New York : The Macmillan Company, 1969). pp. 189

^{๙๕} นฤมล ตันธสุเศรษฐ์. “แหล่งวิทยาการในชุมชน,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน. เล่ม ๑. หน้า ๑๓.

๔. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีต่างๆ เช่น หนังสือ ตำราวารสาร นิตยสาร สิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ แผ่นปลิว ป้ายโฆษณา รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ เสียงตามสาย เกมคอมพิวเตอร์ และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ต่างๆ เป็นต้น

๒.๕.๓. วัตถุประสงค์การจัดตั้งแหล่งเรียนรู้

บุญเลิศ มาแสง ได้กล่าวถึงการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งกำหนดวัตถุประสงค์การจัดตั้งไว้ ๕ ประการ คือ

๑. เพื่อพัฒนาแหล่งวิทยาการของหมู่บ้าน เช่น ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านและที่อ่านหนังสือที่วัดหรือโรงเรียน ให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้าน สามารถให้บริการแก่ประชาชนได้ทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย

๒. เพื่อจัดตั้งแหล่งความรู้หมู่บ้านขึ้น ในพื้นที่ซึ่งยังไม่เคยมีการจัดตั้งแหล่งวิทยาการ รูปแบบใดๆ มาก่อน

๓. เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในหมู่บ้านและในชุมชนที่ใกล้เคียง ได้มีโอกาสศึกษาค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองได้อย่างกว้างขวางตลอดเวลา ได้รับการบริการทางการศึกษาในรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ที่ช่วยพัฒนาทักษะ ความสามารถในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตตามความพร้อมและตามความต้องการของตน

๔. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารกิจกรรมการศึกษาด้วยตนเองโดยอาศัยองค์กรท้องถิ่นหรือตัวแทนของประชาชนในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มนักศึกษาทางไกล กลุ่มพลังมวลชนและอาสาสมัครในหมู่บ้าน

๕. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการระดมทรัพยากรและการทำงานร่วมกัน ระหว่างหน่วยงานต่างๆ ของรัฐ ตั้งแต่ระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน และหน่วยงานภาพเอกชน ตามแนวนโยบายการพัฒนาชนบทแห่งชาติ^{๙๖}

สรุปได้ว่า การจัดตั้งแหล่งความรู้ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาตลอดชีวิต โดยเรียนรู้ด้วยตนเองจากสื่อและกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อพัฒนาทักษะความรู้ ความสามารถ และคุณภาพชีวิต ตลอดจนส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน

^{๙๖} บุญเลิศ มาแสง. นอกโรงเรียน : กระบวนการนำการศึกษานอกโรงเรียนเข้ามาหล่อหลอมตนเองและสังคม. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๓๒). หน้า ๒๙

๒.๕.๔. ความสำคัญของแหล่งความรู้

ปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าในวิทยาการสาขาต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การศึกษาหรือการเรียนรู้จะหยุดอยู่เพียงการศึกษาภาคบังคับในรั้วโรงเรียนเท่านั้นไม่ได้ ทุกคนจะต้องศึกษาหาความรู้อย่างต่อเนื่องต่อไปตลอดชีวิต ดังนั้นแหล่งความรู้ต่างๆ จึงมีความสำคัญ และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยให้บุคคลสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง ตามความต้องการ ความสนใจความถนัด และความพร้อม ดังที่ผู้รู้และนักการศึกษาได้กล่าวถึงความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ไว้ดังต่อไปนี้

นิวัติ อรรถบลยุคล กล่าวไว้ว่า แหล่งความรู้มีความสำคัญ คือ เป็นสถานที่ที่ประชาชนในหมู่บ้านได้ร่วมแรง ร่วมคิดร่วมทำ โดยได้มีการบริจาคทรัพย์สินของ ร่วมมือเสียสละกำลังกายในการจัดสร้างอาคารสถานที่ขึ้นมา สำหรับเป็นสถานที่ให้ความรู้ข่าวสารข้อมูลต่างๆ แก่ประชาชน โดยมีสื่อประเภทสิ่งพิมพ์ และอาจมีสื่อเทคโนโลยี วิทยุโทรทัศน์ของจริง ของจำลอง การแสดง การสาธิตต่างๆ ไว้บริการ สื่อบางส่วนได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานของราชการและเอกชนต่างๆ และสื่ออีกบางส่วนได้รับการบริจาคจากประชาชนทั่วไป ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนในหมู่บ้านได้มีโอกาสฝึกอ่าน เขียน ได้ปรึกษาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น^{๙๗}

นฤมล ตันธสุเรศษรฐ์^{๙๘} กล่าวไว้ว่า แหล่งความรู้ หรือ แหล่งวิทยาการในชุมชน มีความสำคัญ คือ

๑. เป็นแหล่งการศึกษาตลอดชีวิตที่ประชาชนจะมีปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้ต่างๆ ได้ด้วยตนเองตลอดเวลา โดยไม่จำกัดเพศและวัย

๒. เป็นแหล่งที่ช่วยเสริมการเรียนการสอนการศึกษาในระบบ

๓. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อหาความรู้จากแหล่งกำเนิดได้ เช่นการเข้าไปศึกษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศาสนสถาน การศึกษาพันธุ์ไม้ หรือการศึกษาพันธุ์สัตว์ สภาพชีวิตความเป็นอยู่ตามธรรมชาติของสัตว์ชนิดต่างๆ ถึงแหล่งที่อยู่อาศัยในป่า

๔. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรงหรือลงมือปฏิบัติจริงได้ เช่น การแก้เครื่องยนต์ การประดิษฐ์เครื่องใช้ต่างๆ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ การทำอาหารขนมหรือดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น

๕. เป็นแหล่งที่ประชาชนจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์เพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับวิทยาการใหม่ๆ ที่มีการคิดค้นขึ้น และยังไม่มีของจริงให้เห็น เช่น การศึกษาถึงประดิษฐ์กรรมชิ้นใหม่ โดยดูจาก วัสดุทัศน

^{๙๗} นิวัติ อรรถบลยุคล. “การวิเคราะห์แหล่งเรียนรู้หมู่บ้านดีเด่นในจังหวัดอุบลราชธานี”. ปริญญาวิทยานิพนธ์ กศ.ม. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕-๑๖

^{๙๘} นฤมล ตันธสุเรศษรฐ์. “แหล่งวิทยาการในชุมชน,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน. เล่ม ๑. หน้า ๖-๗.

ภาพยนตร์ นิทรรศการ หรือสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งวิทยาการประเภทรุ่นนี้เป็นสื่อต่างๆ ซึ่งมีความสำคัญเฉพาะในหลายๆ ด้าน คือ

๕.๑ เป็นแหล่งให้ข่าวสาร เปิดโลกทัศน์ของผู้ศึกษาให้กว้างไกลกว่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นของตน ช่วยให้เกิดความสนใจในเรื่องที่สำคัญ ช่วยยกระดับความมุ่งมั่น โดยการเสนอภาพในอุดมคติหรือเสนอผลสำเร็จ และความก้าวหน้าของงานและบุคคลต่างๆ ซึ่งจะช่วยสร้างบรรยากาศของการพัฒนาด้วย

๕.๒ เป็นสิ่งช่วยเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยมเพื่อให้เกิดการยอมรับสิ่งใหม่ๆ แนวความคิดใหม่ๆ เกิดมุมมองใหม่ๆ ขึ้น

๕.๓ เป็นสื่อการสอนสมัยใหม่ ที่ให้ทั้งความรู้ ก่อให้เกิดทักษะ ช่วยให้การเรียนรู้เร็วขึ้น สรุปลงได้ว่า ความสำคัญของแหล่งความรู้จะอยู่ที่ความหลากหลาย ที่สามารถตอบสนองความต้องการของแต่ละบุคคลในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง เพราะบุคคลมีความต้องการแตกต่างกันไปตามความสามารถ ความสนใจ ความถนัดและความพร้อมที่จะเรียนรู้ หากสามารถดำเนินการจัดแหล่งความรู้ได้อย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ ก็สามารถส่งเสริมให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ ตลอดชีวิต และเกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ได้ทั่วทุกหนทุกแห่ง

๒.๕.๕. การจัดรูปแบบของแหล่งความรู้

รูปแบบการจัดแหล่งเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ เป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์เรียนรู้ เพื่อกระตุ้น ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง การจัดแหล่งความรู้จะต้องอาศัยความร่วมมือและประสานกันทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน การจัดแหล่งความรู้สามารถดำเนินการได้ในหลายรูปแบบทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ฯลฯ ที่แตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น จึงควรคำนึงประโยชน์ที่ประชาชนในท้องถิ่นจะได้รับ

บุญเลิศ มาแสง^{๙๙}ได้กล่าวถึงการจัดรูปแบบแหล่งเรียนรู้ของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งกำหนดรูปแบบแหล่งความรู้ไว้ ๔ รูปแบบ คือ

๑. แหล่งความรู้ที่พัฒนาจากที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เนื่องจากที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านเป็นแหล่งข่าวสารข้อมูลที่สำคัญยิ่งของชุมชนแห่งหนึ่งนอกเหนือไปจากโรงเรียน ซึ่งกรมการศึกษานอกโรงเรียนมีนโยบายที่จะขยายที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านออกไปให้ทั่วถึงทุกหมู่บ้าน โดยยึดหลักการเดิมที่ให้ชาวบ้านเป็นผู้ดูแลและจัดการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน กรมการศึกษานอกโรงเรียนจะสนับสนุนในด้านหนังสือพิมพ์และวารสาร จากหลักการนี้ทำให้เป็นแนวทางที่จะพัฒนาที่

^{๙๙} บุญเลิศ มาแสง. นอกโรงเรียน : กระบวนการนำการศึกษานอกโรงเรียนเข้ามาหล่อหลอมตนเองและสังคม. หน้า ๑๔๐

อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านโดยความร่วมมือของชาวบ้านเช่น คณะกรรมการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน กลุ่มนักศึกษาทางไกลหรือกลุ่มพลังอื่นๆ รวมทั้งกลุ่มอาสาสมัคร ซึ่งสามารถที่จะให้บริการความรู้ด้านต่างๆ แก่ประชาชน ในขอบเขตเนื้อหาที่กว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม เพื่อเพิ่มพูนความรู้ทักษะที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิต ของคนในหมู่บ้านให้ดีขึ้น

๒. แหล่งความรู้หมู่บ้านที่จัดขึ้นในวัด วัดในชนบทโดยทั่วไปถือเป็นศูนย์กลางที่สำคัญแห่งหนึ่งของชุมชน เป็นสถานที่ที่ประชาชนมาพบปะกันเพื่อประกอบศาสนกิจร่วมกัน โดยมีพระเป็นผู้ให้การอบรมเทศนา ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาเรียนรู้ประการหนึ่ง หากจะพัฒนาให้วัดสามารถให้บริการความรู้ให้กับประชาชนในรูปแบบแหล่งความรู้ก็กระทำได้ เพราะวัดมีบริเวณกว้างขวาง รมรื่น มีพระภิกษุและสามเณรที่ประชาชนเคารพนับถือและมีเวลาพอที่จะทำประโยชน์ให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ประกอบกับสามารถดูแลและประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการแหล่งความรู้ได้อย่างใกล้ชิดและมีประสิทธิภาพ

๓. แหล่งความรู้ที่จัดขึ้นในโรงเรียน เนื่องจากโรงเรียนเป็นสถาบันที่จัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในชุมชนอยู่แล้ว โดยเฉพาะมีอาคารสถานที่พร้อม มีห้องสมุดโรงเรียนหรือสามารถจัดเป็นห้องสมุดโรงเรียนที่ให้บริการแก่ประชาชนในชุมชนได้ โดยจัดทำเป็นแหล่งความรู้ให้แก่ชาวบ้านได้เข้ามาใช้บริการโดยไม่จำกัดเวลา เพศ และวัย

๔. แหล่งความรู้ที่จัดขึ้นในสถานที่สาธารณะหรือที่ที่ประชาชนบริจาคน ในบางหมู่บ้านไม่มีวัด โรงเรียน หรือที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน จึงมีข้อจำกัด ทำให้ไม่มีฐานในการที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านได้ แต่ก็สามารถที่จะพัฒนาที่สาธารณะหรือสถานที่ที่มีผู้บริจาคนให้ในหมู่บ้าน ให้เป็นแหล่งความรู้หมู่บ้านได้ โดยสถานที่ดังกล่าวจะต้องอยู่ในหมู่บ้าน ประชาชนทุกคนสามารถมาใช้บริการได้อย่างสะดวกและปลอดภัย

สุจิต ศิลารักษ์^{๑๐๐} ได้กำหนดรูปแบบแหล่งความรู้ออกเป็นแหล่งต่างๆ ดังนี้

๑. แหล่งเสนอข้อมูลข่าวสาร คือเป็นที่รวบรวมข่าวสารที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับความต้องการของประชาชนในชนบท ซึ่งอาจประกอบด้วยหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ต่างๆ แผ่นปลิว แผ่นพับ และเอกสารทุกอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้

๒. แหล่งที่เป็นสถานที่ต่างๆ ที่ให้คุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น โบสถ์ วัด และศิลปะที่มีคุณค่าที่ควรอนุรักษ์ไว้ สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นผลส่งเสริมการเรียนรู้ ช่วยให้เกิดการหวงแหนในคุณค่าทางวัฒนธรรม อันเป็นมรดกของคนไทย

^{๑๐๐} สุจิต ศิลารักษ์ สุจิต ศิลารักษ์. *การจัดแหล่งวิชาชุมชน*. (เอกสารสำเนา) , หน้า ๒

๓. แหล่งที่เป็นบุคคลหรือกลุ่มคน หมายถึงบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถมีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น บุคคลเหล่านี้สำคัญมาก เพราะมีความชำนาญและความเชี่ยวชาญ มีความสำเร็จในการประกอบอาชีพ บุคคลเหล่านี้สามารถหาได้ในท้องถิ่น ควรนำเข้ามา ช่วยให้ความรู้แก่บุคคลอื่น

๔. แหล่งทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ตลอดจนหัตถกรรมพื้นเมือง จะเห็นได้ว่ามีอยู่กระจัดกระจายทั่วไปและแตกต่างกันออกไปแต่ละหมู่บ้าน แหล่งความรู้ชนิดนี้ช่วยให้มองเห็นความสำคัญของท้องถิ่นของตนเอง ช่วยให้เกิดความอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านั้นให้มีประโยชน์สืบไป

๕. แหล่งส่งเสริมกิจกรรม เช่น การจัดกิจกรรมทางอนามัย อาชีพ นิทรรศการ การอภิปราย การให้ความรู้บางเรื่องเพื่อส่งเสริมความเข้าใจและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นการเพิ่มเติมความรู้เดิมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า การจัดแหล่งความรู้สามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ แต่ทั้งนี้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้ความหลากหลาย

และความคุ้มค่า หากจัดแหล่งความรู้แล้ว แต่ไม่มีผู้สนใจเข้าไปศึกษาหาความรู้ แหล่งความรู้นั้นก็เสื่อมสภาพลงไปและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๒.๖.๑ ที่มาของแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

แนวคิดการจัดการ ความรู้ (Knowledge management) ได้เริ่มต้นและเป็นที่ยอมรับอย่างสูง ในช่วงปี ค.ศ. ๑๙๙๕- ๑๙๙๖ หลังจากที่ KujiroNonakaและ Hirotaka Takeuchi ตีพิมพ์หนังสือที่ชื่อว่า “The knowledge creating company” ออกมาเผยแพร่ ซึ่งทั้งสองท่านได้เสนอแนวคิดที่เน้นเรื่อง การสร้างและกระจายความรู้ในองค์กร ระหว่างความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน/ ความรู้โดยนัย (Tacit knowledge) กับความรู้ที่อยู่ในรูปแบบสื่อ/ เอกสาร/ ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) โดยใช้โมเดล SECI-knowledge conversion ในการอธิบาย ทำให้หนังสือดังกล่าวมีอิทธิพล อย่างสูงต่อวงการธุรกิจตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๙๗ เป็นต้นมา ผู้นำทางธุรกิจมากมายต่างตระหนักถึง ความสำคัญของการจัดการความรู้ อีกทั้งมีการตีพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวกับแนวคิดนี้ออกเป็นจำนวนมากและได้รับความนิยมต่อมา ได้แก่ “Intellectual capital” ของ Tom Stewart, “The new

organization wealth” ของ Karl Erik Sveiby และ “The ken awakening” ของ Debra Amioti^{๑๑๑}

การศึกษาแนวความคิดการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมเป็นการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเบื้องต้นวิธีการจัดการความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรมเพื่อมาประยุกต์ใช้กับการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมต่อไป

การจัดการความรู้ หมายถึงการจัดการความรู้ เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้มีการ สร้าง รวบรวมจัดระบบเผยแพร่ ถ่ายโอนและเปลี่ยนความรู้ที่เป็นประโยชน์ให้สามารถนำไป ประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ได้ทันเวลาและทันเหตุการณ์ โดยใช้ระบบสารสนเทศเป็นเครื่องมือช่วยให้การจัดการความรู้เกิดได้ง่ายและสะดวกขึ้นส่งผลให้การปฏิบัติงานของคนใน องค์กรมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากแนวความคิดการจัดการความรู้ข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ถูกสร้างขึ้นมารวบรวมและจัดเก็บความรู้ภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อที่จะนำมาใช้หรือถ่ายทอดต่อกันทำให้เกิดการสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่ง ความรู้ดังกล่าวหากมีการจัดเก็บอย่างเป็นระบบก็จะสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุดทั้ง ต่อผู้สืบทอดและชุมชน

๒.๖.๒ ความหมายของการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม หมายถึง วิธีบริหารจัดการ ดูแลรักษาทรัพยากรหรือวัตถุทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกตกทอดมายาวนานของมนุษย์ เช่น ศิลปกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม โบราณสถาน รวมถึงวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น คติชน และปัจจุบันยังครอบคลุมถึงวัฒนธรรมร่วมสมัยที่เป็นผลงานสร้างสรรค์ใหม่ การบริหาร จัดการ อาจหมายถึงการวางแผนงาน และการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์ดูแลรักษา หรือ การจัดการข้อมูล สถานที่ พื้นที่ และการตรวจสอบเรื่องราวในอดีตของชาติ หรือของกลุ่มชน เผ่าพันธุ์ต่างๆ รูปแบบของการจัดการอาจปรากฏอยู่ในงานพิพิธภัณฑ์ ศูนย์การเรียนรู้ หรือ นิทรรศการ เป็นต้น^{๑๑๒}

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการหรือชุดของการกระทำ กิจกรรมหรือปฏิบัติการที่ดำเนินการเกี่ยวเนื่องกับโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่เป็น

^{๑๑๑} ปณิตา พันภัย.การบริหารความรู้: แนวคิด กรณศึกษา. รายงานวิจัย, (สถาบันวิจัยจุฬาลงกรณ์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๔๔), หน้า

^{๑๑๒} อรรถาภิธานศัพท์: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ออนไลน์, แหล่งที่มา : <http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/> (วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๖๓)

วัฒนธรรมเชิงรูปและทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงนาม ประเภทภูมิปัญญา และ ศิลปวัฒนธรรม โดยมีความมุ่งหมายของวัฒนธรรมคือการสร้างประโยชน์สุข ซึ่งต้องทำความเข้าใจก่อนว่าทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นมีกี่ประเภท และมีคุณค่าอย่างไร และเราจะจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่ออะไร^{๑๐๓}

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมหรือในภาษาอังกฤษเรียกว่า Cultural resource management (CRM) มีผู้เชี่ยวชาญให้ความหมายไว้ดังนี้ การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมหมายถึง วิธีบริหารจัดการดูแลรักษาทรัพยากร หรือวัตถุทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกตกทอดมายาวนานของมนุษย์ เช่น ศิลปกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม โบราณสถาน รวมถึงวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น คติชน และปัจจุบันยัง ครอบคลุมถึงวัฒนธรรมร่วมสมัยที่เป็นผลงานสร้างสรรค์ใหม่^{๑๐๔}

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประกอบด้วย ๒ คำหลัก คือ คำว่า “การจัดการ” (Management) หมายถึง การกระทำหรือศาสตร์และศิลป์และการดำเนินการ ฐานะอย่างหนึ่งอย่างใด และคำว่า “ทรัพยากร” หมายถึง บางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่แล้วและมี ศักยภาพที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ฉะนั้นการจัดการทรัพยากร (ไม่ว่าทรัพยากรวัฒนธรรม หรือแม้แต่ทรัพยากรธรรมชาติ) ก็คือศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินการเกี่ยวกับบางสิ่งบางอย่าง ที่มีอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์”^{๑๐๕}

กล่าวสรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่เกิดจากการนำทักษะการจัดการด้านต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์และ/ หรือการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรทางวัฒนธรรมร่วมกัน อย่างคุ้มค่าและยาวนานซึ่งในการจัดการทรัพยากรทาง วัฒนธรรมให้มีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์จะต้องมีการดำเนินการกำหนดเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์อย่างชัดเจนมีการดำเนินการร่วมกันของกลุ่มคนหรือองค์กรและมีการใช้ ประโยชน์จากบุคคลหรือ ทรัพยากร

๒.๖.๓ หลักการสำคัญของแนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

หลักการสำคัญของแนวคิดการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมกล่าวคือเป็น ศาสตร์แนวประยุกต์ที่รวมเอาศาสตร์สาขาอื่นเข้ามาผสมผสาน อย่างมีเอกลักษณ์ เนื่องจาก กล่าวถึงศาสตร์ด้านการจัดการ ด้านทรัพยากร และด้านวัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของ มนุษย์ เพราะมนุษย์เป็น

^{๑๐๓} เดชชาติ นิลวิเศษ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร , วารสารฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ เดือน กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๘.

^{๑๐๔} อรรถาภิธานศัพท์ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ออนไลน์, แหล่งที่มา : <http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/> (วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๖๓)

^{๑๐๕} ธนิก เลิศชาญฤทธิ. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร,๒๕๕๑), หน้า ๓๑

ผู้สร้างวัฒนธรรม ที่ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ทำขึ้น สร้างขึ้น คิดขึ้น เพื่อ ใช้ในการดำรงอยู่สืบทอดและ พัฒนาสังคมของตนเองทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นผลิตผลของวัฒนธรรมหรือลักษณะต่างๆของระบบ วัฒนธรรม ทั้งในอดีตหรือปัจจุบันที่มีค่าเป็นตัวแทน หรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆ ได้รวมถึงซาก ของสิ่งที่มีมนุษย์ทำขึ้นแหล่งโบราณคดี โบราณสถานศาสนสถานเสื้อผ้าอาหารเอกสารทาง ประวัติศาสตร์จารึกภาษาศาสนาประเพณี พิธีกรรมความเชื่อและภูมิปัญญาพื้นบ้านต่างๆและยัง หมายถึงซากพืช ซากสัตว์ ละอองเรณู แหล่งน้ำ ดิน และหิน ที่มีมนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ อีกด้วย^{๑๐๖}

๒.๖.๔ เป้าหมายของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

เป้าหมายของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม คือการค้นหา การรักษาและการใช้ คุณค่า ตอบสนองความต้องการของสังคม ชุมชนและความเป็นมนุษย์วัฒนธรรม การจัดการ วัฒนธรรม เกี่ยวกับการวางแผนการอนุรักษ์และการสงวนรักษาอย่างยั่งยืน (Sustainability) ต้องมีส่วนร่วมของ คนในชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ และการให้การศึกษาแก่สาธารณชน เป็นกระบวนการ ที่สำคัญในการจัดการ ทางวัฒนธรรม สามารถส่งผลย้อนกลับไปยังขั้นตอนแรก เป้าหมายมีดังนี้

(๑) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรม สำหรับการวางแผนและการ ป้องกันเพื่อ เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการดำเนินการอย่างอื่น

(๒) เพื่อปกป้องทรัพยากรวัฒนธรรมและท าให้เกิดประโยชน์ตามความ เหมาะสม แต่การ อนุรักษ์และสงวนรักษาเป็นเป้าหมายสำคัญรองลงมา เพื่อไม่ให้ทรัพยากร เสื่อมสภาพ หรือสูญหาย ก่อนเวลาอันควร

(๓) เพื่อให้ประชาชนหรือสาธารณชน นักวิจัย นักเรียนนักศึกษาสามารถ เข้าถึงแหล่ง ทรัพยากรวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม

(๔) เพื่อใช้ทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นแหล่งให้การศึกษาเกี่ยวกับอดีต และ เพื่อให้ตระหนัก ในคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมเองด้วย^{๑๐๗}

๒.๖.๕ ประเภทของการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

ประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม ทรัพยากรวัฒนธรรมหลัก ๆ ทั้งชนิดที่เป็นมรดกและ ทรัพยากรวัฒนธรรมร่วมสมัยที่สร้างสรรค์ และพัฒนาขึ้นใหม่สามารถพบเห็นและศึกษาในปัจจุบัน ๓ กลุ่ม^{๑๐๘} ได้แก่

^{๑๐๖} อาจารย์จิราพร ขุนศรี, บทแนะนำหนังสือ “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” วารสารวิทยาการ จัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ราชปีที่ ๖ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๔) หน้า ๑๑๗-๑๑๙.

^{๑๐๗} อาจารย์จิราพร ขุนศรี, บทแนะนำหนังสือ “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” ,หน้า ๒๔.

(๑) ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological resources)

(๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Homegrown knowledge หรือ Indigenous wisdom)

(๓) ทรัพยากรวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive cultural resources) ได้แก่ ศิลปะ (Art) วรรณกรรม (Writing) ดนตรี (Music) การละเล่น (Play & entertainment) การแสดง (Performances) ประมวลคติ (Myths) นิทาน (Tales) ขนบธรรมเนียม (Customs) ประเพณี (Tradition) ความเชื่อ (Beliefs) พิธีกรรมตามความเชื่อ (Rites) ฯลฯ

มรดกทางวัฒนธรรมคือวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐานและความเป็นมาของชาติบ้านเมืองซึ่งสมควรที่จะช่วยกันดูแลรักษาไว้ให้เป็นมรดกของคนในชาติเพื่อนำมาใช้ประโยชน์และให้คนในโลกได้ชื่นชมดังนั้นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมจึงไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพเท่านั้นแต่อยู่ที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมนั้นด้วยโดยเฉพาะความสัมพันธ์กับชุมชนในแง่ของจิตใจและจิตวิญญาณซึ่งอาจสรุป ลักษณะสำคัญของสิ่งซึ่งสมควรได้รับการยกย่องว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้ดังนี้

๑. ให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์วิชาการหรือศิลปะ

๒. แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวิถีชีวิตของกลุ่มชน และสังคมที่ได้มีการสืบทอดกันมา

๓. มีรูปแบบดั้งเดิมสามารถสืบค้นถึงที่มาในอดีตได้

๔. มีลักษณะบ่งบอกถึงความเป็นชุมชนหรือท้องถิ่น

๕. หากไม่มีการอนุรักษ์ไว้จะสูญหายไปในที่สุด^{๑๐๘}

๒.๖.๖ กระบวนการจัดการกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

กระบวนการจัดการกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นระบบการดูแล เพื่อรักษาคุณค่าของทรัพยากรที่มี และมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในปัจจุบัน และคนรุ่นหลังเป็นการให้ความสำคัญต่อการเข้าถึงทรัพยากรวัฒนธรรมของคนรุ่นปัจจุบัน หลักการสำคัญ ที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการรักษาทรัพยากรทางวัฒนธรรมคือการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมของตนเองโดยมีองค์ประกอบของชุมชนได้แก่ คน หรือเจ้าของวัฒนธรรม วิธีการเทคโนโลยีและหน่วยงานรับผิดชอบเป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการ การแต่ละขั้นตอนองค์ประกอบ

^{๑๐๘} ธนิก เลิศชาญฤทธิ. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๑), หน้า ๓-๖.

^{๑๐๙} ธนิก เลิศชาญฤทธิ. การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, หน้า ๖.

ของการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย “คน” เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นแหล่งที่อุดมด้วยความรู้ ประสบการณ์และเป็นผู้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชน และเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิด กระบวนการจัดการความรู้และกิจกรรมการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม ให้กับชุมชนเช่นประชาชน ในพื้นที่และบุคคลอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการจัดการศิลปวัฒนธรรม “กระบวนการ” เป็นการบริหารจัดการเพื่อเชื่อมโยงประสานคนและความรู้เข้าไว้ด้วยกันโดย กระบวนการที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการถ่ายทอดความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมผ่านการบอกเล่า พูดคุยจาก บุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่งและคนฟังมีการนำความรู้มาปฏิบัติและบอกต่อหมุนเวียน เป็นวงจรความรู้ ภายในชุมชน และขยายออกไปนอกชุมชนดังนั้นกระบวนการจึงไม่มีวิธีการและ กำหนดเวลาที่ตายตัว การพัฒนาศักยภาพของ “คน” และ “กระบวนการ” จึงเป็นขั้นตอน เบื้องต้นที่สำคัญในกระบวนการ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพราะคนในชุมชนคือเจ้าของทรัพยากรวัฒนธรรมโดยเฉพาะผู้นำด้าน วัฒนธรรมในชุมชนซึ่งจำเป็นต้องมีความรู้ในการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมพร้อมทั้งรู้วิธีการและ กระบวนการทำงานที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการดำเนินงานด้านศิลปวัฒนธรรมที่ประสบ ความสำเร็จผู้วิจัยจึงได้ทบทวนแนวคิดหลักการและกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อนำ มาใช้ในการวิเคราะห์การจัดการทรัพยากร วัฒนธรรมในชุมชนต่อไป^{๑๑๐}

การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมนอกจากนั้นยังได้ทรัพยากรสมบัติที่มีค่ากลับคืนมา การ จัดการวัฒนธรรมยังรวมถึงการจัดทำข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับแหล่งโบราณสถานและทรัพยากร ทาง วัฒนธรรมนั้นเพื่อเผยแพร่ให้ความรู้แก่ประชาชนประเด็นนี้กำลังเป็นสิ่งสำคัญมากขึ้นใน ปัจจุบัน เนื่องจากการจัดทำข้อมูลเพื่อเผยแพร่สาธารณะถือเป็นการทำข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ การจัดการด้าน ทรัพยากรทางวัฒนธรรมจะมีความเข้มข้นมากในระดับชาติ โดยเฉพาะใน ประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือ ในประเทศที่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานซึ่งบ่งบอกความเป็นชาติพันธุ์ที่ เข้มแข็ง การทำงานด้านในมิตินี้ ทำให้การจัดการทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องทางการเมือง หรือเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกสถานะ หรือช่วยให้ เกิดสัญลักษณ์ใหม่ในสังคม บางครั้งก็มีข้อถกเถียงกัน คือประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมของตะวันตก เช่น ใน ดินแดนอเมริกาใต้ ออสเตรเลีย และอเมริกาเหนือเน้นการควบคุมมรดกทางวัฒนธรรมของคน พื้นเมือง การประเมินคุณค่าของการอนุรักษ์ และการใช้ที่ดินที่เป็นสถานที่ประวัติศาสตร์ แนวคิดการ อนุรักษ์ของชาวยุโรปถูกตั้งคำถามจากคนพื้นเมืองว่าคุณค่า ความหมายทาง วัฒนธรรม ศาสนา การเมืองในสถานที่ทางประวัติศาสตร์นั้นเป็นของใคร แต่อย่างไรก็ตาม ทิศทางของการจัดการทาง

^{๑๑๐} กนกวรรณ ชูชาญ, การจัดการความรู้ทางทรัพยากรทางวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว ชุมชนบ้านผาหมอนดอยอินทนนท์จังหวัดเชียงใหม่. รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๗๗-๗๘.

วัฒนธรรมจะต้องคำนึงถึงประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เหล่านั้น ถึงแม้ว่าหลักการทางด้านอนุรักษณ์และการคุ้มครอง ยังคงอยู่ในมือของรัฐก็ตาม พรรคการเมืองบางพรรคได้ริเริ่มให้รัฐเข้าไปจัดการอนุรักษณ์ ทรัพยากรประวัติศาสตร์ในพื้นที่ของเอกชน แต่สิ่งนี้ยังไม่เกิดขึ้น เนื่องจากต้องคำนึงถึงการ กฎหมายเกี่ยวกับการครอบครองที่ดินส่วนตัวด้วย^{๑๑๑}

กล่าวโดยสรุปแล้ว การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้พัฒนาแนวคิดตลอดจนระเบียบวิธีการศึกษาจากระเบียบวิธีทางโบราณคดี แม้ว่าในปัจจุบันการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมจะเป็นศาสตร์ที่ยังไม่มีกฎเกณฑ์ที่ตายตัวแต่ก็ได้พัฒนาโดยได้ประยุกต์องค์ความรู้จากศาสตร์สาขาต่างๆเข้ามาเป็นแนวคิดและวิธีการวิทยาซึ่งมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเองประกอบ ได้มีการพัฒนาแนวทางในการจัดการที่แตกต่างกันไปตามแต่ประเภทของทรัพยากรทาง วัฒนธรรมพื้นที่ที่จัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมและเทคนิคหรือวิธีการที่นักจัดการทรัพยากร ทางวัฒนธรรมแต่ละคน เลือกใช้จึงอาจกล่าวได้ว่าการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมมีศิลปะเป็นของตนเอง

๒.๗ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการอนุรักษณ์โบราณสถาน

๒.๗.๑ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการอนุรักษณ์ทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นเป็นเวลา ๒,๕๐๐ ปีกว่าล่วงมาแล้ว เดิมทีเดียวนั้น พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการแสวงหาวิถีกำจัดทุกข์ของมนุษย์ จึงไม่ได้เน้นโดยตรงเรื่องแนวปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะปัญหาทางสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหายุคปัจจุบัน สมัยพุทธกาลไม่มีปัญหานี้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังบริสุทธิ์ สะอาด ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์ พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างแนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่เคยปรากฏหลักฐานใด ๆ ว่าเบียดเบียนช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์มาสร้างประโยชน์ในทางวัตถุเพื่อตนเองหรือเพื่อพระศาสนาเลย ในทางตรงกันข้ามกลับอาศัยใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นด้วยความซาบซึ้งในคุณค่าและมีจิตใจในการถนอมรักษาอย่างสูงส่ง ถึงกระนั้นก็ตามในฐานะพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่าง ๆ ของประสบการณ์จึงเป็นไปได้ที่จะค้นหาหลักคำสอนเพื่อทำความเข้าใจและอนุรักษณ์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งมวลแต่ที่ผ่านมาชีวิตสัตว์พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วอันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความเคารพต่อโลก วิฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่เรา

^{๑๑๑} อรรถาภิธานศัพท์ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ออนไลน์, แหล่งที่มา : <http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/> (วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๖๗)

เผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ มิได้หมายความว่า จะละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก

ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์และทุกวันนี้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึกวอกแวกเสีย จากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาก็กำลังเผชิญอยู่ ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลกทั้งปัจจุบันและอนาคต^{๑๑๒}

๒.๗.๒ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในยุคที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ศิลปวัฒนธรรมในระดับชุมชนยังคงมีอยู่ในทุก ชุมชนทั้งศิลปวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เพียงแต่ละชุมชนยังขาดแนวทางและองค์ความรู้ ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์ฟื้นฟูและการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่าง หลากหลาย ให้มีความเข้าใจ และเห็นถึงความสำคัญในการอนุรักษ์สืบทอดและถ่ายทอดไปยังคนรุ่น ต่อไป ยูเนสโก (UNESCO) เป็นองค์กรระดับนานาชาติที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและฟื้นฟู ศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนในประเทศไทย นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน วัดถือเป็นศูนย์กลางของชุมชน และศิลปวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นแหล่งรวบรวมจัดเก็บศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งจับต้องได้และจับต้อง ไม่ได้ รวมทั้งการเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชน รวมถึงพุทธประวัติ สิ่งเหล่านี้เป็น มรดกทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่ายิ่ง และเป็นเสมือนเอกลักษณ์ของความเป็นไทยนอกจากนี้ วัดยังเป็น แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญประจำท้องถิ่นในทุกยุคทุกสมัย และเป็นแหล่งที่สอนธรรมะอีกด้วย

ภายหลังจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ ที่ได้บัญญัติรับรองให้บุคคล ชุมชนและรัฐมีสิทธิและหน้าที่ ในการคุ้มครองและบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ ให้ชุมชน ท้องถิ่นมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟู จารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรมอันดี รวมทั้งสืบสาน ศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ทั้งนี้คณะรัฐมนตรีได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการแห่งชาติ ว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (National Commission for UNESCO) ขึ้นเพื่อให้ ประเทศไทยสามารถดำเนินไปตามกฎระเบียบของยูเนสโกได้อย่างถูกต้อง การทำงานวัฒนธรรมของ ชุมชนจึงจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือของสถาบันหลักในชุมชน ได้แก่ วัด บ้าน โรงเรียน และสมาชิก ในชุมชน เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนางานศิลปวัฒนธรรมในชุมชนร่วมกัน ซึ่งการนำสถาบันสำคัญ ในชุมชนมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชั้นต่าง ๆ นั้นก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมแบบ “มนตรี บวร” ได้แก่สถาบันการปกครอง (บ = บ้าน) สถาบันศาสนา (ว = วัด) สถาบันการศึกษา (ร =

^{๑๑๒} ประเวศ อินทองปาน, พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

โรงเรียน) ที่ต่างให้ความสำคัญต่อกันในการตัดสินใจและแก้ปัญหาของชุมชนอีกทั้งเป็นแกนกลางในการบริหารชุมชนในทุกด้าน^{๑๑๓}

ประเทศไทยส่วนมาก ประชาชนภายในประเทศจะนับถือศาสนา พุทธชาวพุทธคือผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใสและนับถือพระพุทธศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ชาวพุทธที่ดีต้องน้อมนำเอาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ตลอดจนต้องปฏิบัติตามแบบแผนประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนาด้วย เพื่อเป็นการแสดงถึงความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา และส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบไป^{๑๑๔}

หน้าที่ของชาวพุทธที่สำคัญคือ การศึกษาหลักธรรมการปฏิบัติตามหลักธรรมการบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยปฏิบัติได้ เช่น การเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา การอุปสมบท บริจาคทรัพย์เป็นทาน เป็นต้น จะเห็นว่าการร่วมพิธีกรรมหรือการร่วมทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ก็ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในหน้าที่ของชาวพุทธที่ดีด้วยเช่นกัน ที่จะช่วยทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่ง เพียงแค่เรามีส่วนร่วมในพิธีกรรม หรือเข้าไปเป็นแกนนำในการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ก็ถือได้ว่าเรามีส่วนร่วมในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอีกด้วย และพิธีกรรมก็จะทำให้เราเข้าถึงหลักธรรมอันจะทำให้เกิดศรัทธาในศาสนา เกิดการประพฤติตนเป็นคนดี ละเว้นจากการทำความชั่ว นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดความเข้าใจและเข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอนได้เป็นอย่างดี ทั้งยังช่วยลดอาชญากรรมและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม หากเริ่มให้การสนับสนุนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาของประชาชนในชุมชน ซึ่งถือเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของการปกครอง ก็จะสามารถช่วยลดภาระหน้าที่ของภาครัฐในการส่งเสริมพุทธศาสนาได้^{๑๑๕}

๒.๗.๓ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการปลูกจิตสำนึก

หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักพุทธศาสนามีอยู่คือการปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธพระพุทธศาสนากับสังคมไทยการปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธการปลูกจิตสำนึก

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงการปลูกจิตสำนึกของสังคมพุทธ ความว่า ตามหลักพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนจะต้องมองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง โดยมีคำอธิบายดังต่อไปนี้

^{๑๑๓} วิกีซ อ ร์ช , เอ ก ส า ร ร า ช ก า ร , รั ฐ ั ธ ร ร ม นู ญ แ ท ง ร า ช , [อ อ น ไ ล ์], แ ท ล ่ ง ท ี่ ม า <http://www.th.wikisource.org/wiki>, [๑๘ เมษายน ๒๕๖๓].

^{๑๑๔} สมทรง ปุณฺณฤทธิ, **มารยาทชาวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘.

^{๑๑๕} ประชิต สกฺุณะพัฒน์, **ศาสนพิธี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

๑. มองกว้าง พระพุทธศาสนาสอนให้เรา มองกว้าง กล่าวคือไม่ให้มองแค่ตัวเอง ไม่ให้มองแค่สังคมของเรา แต่ให้มองทั้งโลก ให้มีปัญญามองเห็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในสรรพสิ่งในธรรมชาติทั้งหมด เรามองว่าธรรมชาติทั้งหมดนี้เป็นระบบแห่งปัจจัยสัมพันธ์ สิ่งทั้งหลายในจักรวาลนี้มีความสัมพันธ์ พึ่งพาอิงอาศัยและส่งผลกระทบต่อกันทั้งสิ้น และให้มีเมตตากรุณาดำเนินชีวิตและบำเพ็ญกิจต่าง ๆ มองกว้างนั้น ถ้ายังมองออกไปไม่ถึงทั้งโลกหรือถึงอารยธรรมของมนุษยชาติ ก็ขอให้มิจิตสำนึกทางสังคม ในระดับประเทศชาติของตัวเองก่อน เป็นการค่อย ๆ ฝึก ค่อย ๆ พัฒนากันไป ขยายทัศนะออกไป ไม่ใช่มองอยู่แค่ตัวเองและผลประโยชน์ของตัวเองหรือเอาแต่กลุ่มแต่พวกของตัวเองแล้วก็กระทบกันไป กระแทกกันมาอยู่แค่นั้น จิตสำนึกทางสังคมนั้น ตอนแรกเอาแค่ว่าให้มีความรักบ้านเมืองมีความซาบซึ้งภูมิใจในความดีงามของชุมชนหรือสังคมของตน ซึ่งจะแสดงออกมาในจิตใจ เช่น เมื่อเห็นคนต่างประเทศเข้ามาในบ้านเมืองของตน ก็คิดนึกว่า ถ้าคนต่างชาติเหล่านั้นเดินทางไปในประเทศของเรา ได้เห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะอาด ทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงามในบ้านเมืองของเรา และประชาชนที่อยู่ดีมีสุขมีน้ำใจ เขาก็คงจะชื่นชม^{๑๑๖}

แม้แต่ไม่เห็นคนต่างชาติเหล่านั้น แต่ตนเองเดินทางไปในบ้านเมืองของตัวเอง มองเห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะอาด ทัศนียภาพในธรรมชาติแวดล้อมที่ยังคงอยู่ในสภาพอันดี และประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี แล้วเกิดความรู้สึกชื่นใจ อยากให้คนต่างบ้านต่างเมืองมาเห็น และนึกว่า ถ้าเขามาเห็นแล้ว เขาก็จะชื่นชม เมื่อนึกไปและทำให้เป็นไปจริงได้อย่างนี้แล้ว ก็เกิดความปิติ เอิบอ้อมปลาปลื้มใจ ภูมิใจในประเทศชาติบ้านเมือง ความรู้สึกนึกคิดอย่างนี้ ถ้ามีขึ้นเกิดขึ้นเสมอ ๆ ก็จะชักนำจิตใจและความคิดไปในทางที่ดีงาม และสร้างสรรค์ จะทำให้ชีวิตและสังคมเจริญพัฒนาไปในทางที่ดีงามถูกต้อง

๒. คิดไกล พระพุทธศาสนาสอนให้ คิดไกล ไปข้างหน้าจนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุด ให้มีชีวิตอยู่กับปัจจุบัน โดยมีปัญญาสืบค้นหยั่งรู้เหตุปัจจัยยาวไกลในอดีต และมีความไม่ประมาทที่จะป้องกันความเสื่อมและสร้างสรรค์เหตุปัจจัยให้พร้อมที่จะนำไปสู่ความเจริญงอกงามในอนาคต บนฐานแห่งชีวิตที่อยู่กับปัจจุบัน ที่จัดการกับปัจจุบันให้ดีที่สุด ด้วยการพัฒนาตนก้าวไปข้างหน้าตลอดเวลาให้ชีวิตงอกงามสมบูรณ์จนถึงพระนิพพาน นี่คือการคิดไกลอย่างยิ่ง

๓. ใฝ่สูง ก็คือใฝ่ธรรมมุ่งแสวงหาความรู้ให้เข้าถึงความจริงแท้ บรรารณาจะสร้างสรรค์ความดีงาม บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สังคม ให้ชีวิตและสังคมบรรลุความดีงามประเสริฐเลิศด้วยธรรมเหมือนดังพระโพธิสัตว์ที่ตั้งปณิธานใฝ่บรรารณาโพธิญาณ มีใจเด็ดเดี่ยว มุ่งหวังบรมธรรม อย่างนี้จึงจะ

^{๑๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธพระพุทธศาสนา กับสังคมไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://chaiwat๒๐๑๑๔๙.blogspot.com> (วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๖๗).

เรียกว่าใฝ่สูง ความใฝ่สูง คือใฝ่ธรรม ที่เป็นหลักการใหญ่ประจำใจของคนทั้งสังคม คือ การถือธรรม เป็นใหญ่ เคารพธรรม บูชาธรรม คนในสังคมนี้จะต้องเชิดชูบูชาความจริง ความถูกต้อง ความดีงามยึดเอาธรรม คือ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงามนั้นเป็นบรรทัดฐาน ถ้าสังคมไทยเป็นสังคมแห่งความใฝ่ธรรมได้อย่างนี้ ก็ถึงขั้นที่เรียกได้ว่าเป็นสังคมที่มีอุดมธรรม ถ้าคนไทยมีอุดมธรรมแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่เลวร้ายทั้งหลายจะหมดไป และความเจริญพัฒนาที่แท้จริงอันพึงปรารถนาก็จะตามมา^{๑๑๗}

การมีส่วนร่วมในสังคมพุทธ คือ การที่พุทธศาสนิกชนจะต้องส่วนเข้ามาช่วยเหลือสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ให้มีความสงบสุข ดังนั้นการเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ซึ่งพระธรรมปิฎกกล่าวว่

๑. คนมีคุณแก่ส่วนรวม สมาชิกที่ดีของสังคมจะเป็นผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือหลักความประพฤติ ดังนี้

๑.๑ มีหลักพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวาง

คุณพระพรหม ๔ อย่างคือ มีเมตตา คือความรักความปรารถนาดี มีเมตริจิตที่ดี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข มีความกรุณา คือความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง มีมุทิตา คือความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงาม ประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วยพร้อมที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน และมีอุเบกขา คือความมีใจเป็นกลาง มองตามความเป็นจริงไม่เอนเอียง หรือมีอคติ เป็นต้น

๑.๒ บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ อย่าง คือ ทาน คือ การให้ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา แก่เพื่อนร่วมสังคม ปิยวาจา คือ เจรจาอ่อนหวาน พูดคำที่สุภาพอ่อนโยนและเป็นคำที่มีประโยชน์ที่ผู้ฟังได้ฟังแล้วชื่นใจ สบายใจเห็นประโยชน์ในคำพูดนั้น พูดให้กำลังใจ เป็นต้น อตถจริยา คือ การบำเพ็ญตนให้เป็นคนมีประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่ การไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่เพื่อนมนุษย์ และไม่นิ่งดูตายเมื่อผู้อื่นขอความช่วยเหลือ การสนับสนุนในสิ่งที่เห็นว่าถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ในสังคม และ สมานัตตตา คือ การปฏิบัติตนสม่ำเสมอ ไม่

^{๑๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธพระพุทธรูปศาสนา กับสังคมไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://chaiwat๒๐๑๑๔๙.blogspot.com> (วันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๖๗)

ถือตัว ไม่หึงจองหองในเมื่อได้ดีมีฐานะซึ่งได้แก่ การให้ความนับถือเพื่อนมนุษย์ ผู้มีฐานะศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับตน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามบุคคลที่ด้อยกว่าตน เป็นต้น

๒. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชนคนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม คือหลักความประพฤติ ดังนี้

๒.๑ พึ่งตนเองได้ คือทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งตนเอง เรียกว่า นาถธมมธรรม ๑๐ ประการคือ มีศีล คือประพฤติดีมีวินัย มีพหุสัจจะ คือมีการศึกษาเล่าเรียนมาก มีกัลยาณมิตรตตา คือรู้จักคบคนดี มีโสภัสสตา คือเป็นคนพุดง่าย ไม่กระด้างดื้อรั้น มีกิงกรณียะสุทักขตา คือ เอาใจใส่ช่วยเหลือกิจการของหมู่คณะ มีธรรมกามตา คือ เป็นผู้ใฝ่ศึกษาหลักธรรม สิ่งดีงามทั้งหลาย มีวิริยารัมภะ คือมีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน มีสันตุญฐิ คือ มีความรู้จักพอ ไมโลภมาก มีสติ คือมีสติมั่นคง มีความรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลา และมีปัญญา คือเป็นผู้เข้าใจถึงเหตุผล รู้ดีรู้ชั่ว เป็นต้น

๒.๒ อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการหรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึ่งปฏิบัติหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) มี ๖ ประการคือ มีเมตตากายกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วย เมตตา นั่นคือ การอยู่ด้วยกันด้วยการกระทำดีต่อกัน ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน แต่มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือกัน เพื่อความผาสุกร่วมกัน เป็นต้น มีเมตตาวจกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งวจกรรมประกอบด้วยเมตตา คือใช้หลักการพูด โดยการเจรจาให้เข้าใจกันไม่กล่าวร้ายเสียสติกัน เป็นต้น มีเมตตามโนธรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา คือการไม่คิดทำร้ายซึ่งกันและกัน มีความซื่อสัตย์เคารพในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีจิตเมตตาต่อกัน เป็นต้น แบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้มาด้วยความชอบธรรมแก่เพื่อร่วมสังคมได้แก่ การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภคเครื่องมือการเกษตร ตลอดจนวิทยาการความรู้ต่าง ๆ ให้แก่เพื่อนร่วมสังคม รวมตลอดถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ไม่ทำลายระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดผลกระทบมวลมนุษยชน เป็นต้น รักษาความประพฤติ(ศีล) เสมอกัน ได้แก่ การอยู่ร่วมกันอย่างให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความเสมอภาคกัน และ มีความเห็นร่วมกัน ไม่วิวาทเพราะมีความเห็นผิดกัน ได้แก่ การอยู่ร่วมกันจะต้องยอมรับในกฎกติกาทางสังคมที่กำหนดไว้ ไม่กระทำให้ตนเสมือนว่าเป็นการฝ่าฝืนมติของสังคม ไม่เอาไรต์เอาเปรียบกันหรือข่มเหงกีดกันผู้อื่น มีแต่จะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและสังคมที่ตนอาศัยอยู่ด้วย

๓. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี

สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึ่งรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

๓.๑ รู้หลักอธิปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อธิปไตย ๓ ประการคือ อธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ ฝ่ายที่เป็น กุศลในด้านนี้คือ การเว้นจากการทำความชั่ว มุ่งทำความดีด้วยการเคารพตนเองโลกาธิปไตย ถือโลก เป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาสรรเสริญ เป็นต้น ฝ่ายที่เป็น กุศลได้แก่ เว้นจากการทำความชั่ว มุ่งทำความดีด้วยการเคารพเสียงของชนหมู่มาก และ ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยการคำนึงถึงสิ่งที่ได้ศึกษา ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริง และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การรู้จัก พิจารณาอย่างถ่องแท้ ตามกำลังสติปัญญา และมุ่งคิดพิจารณาด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นไปโดยชอบ ธรรม และเพื่อความดีงาม ตามหลักโดยทั่วไปได้แก่ การรู้จักเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา และ ข้อบังคับทางสังคมหรือองค์กรนั้น ๆ ดังนั้นหากเราต้องการถือน้ำความถูกต้องเป็นใหญ่ จะต้องยึดหลัก ของธรรมาธิปไตย โดยมีได้ถือน้ำหรือถือน้ำโลกเป็นใหญ่

๓.๒ มีส่วนในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการมีส่วนร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกัน ความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า อปริหานิยธรรม คือ หมั่นประชุมกัน เนื่องนิตย พร้อมเพรียงกันประชุม ไม่ทำตามอำเภอใจตนเอง ให้เกียรติผู้รู้ผู้มีประสบการณ์ให้เกียรติ และคุ้มครองสตรี เคารพสักการะโบราณสถาน และดูแลรักษาผู้ทรงศีล^{๑๑๘}และหลักธรรมในทาง พระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่า มีประโยชน์ ตามบริบทที่ว่าสังคมไทยเป็นสังคมเมืองพุทธ ซึ่งมีทั้งหลักธรรมที่ใช้สำหรับประพฤติดิปฏิบัติของแต่ละบุคคลหลักธรรมในการปกครอง หลักธรรมสำหรับการบริหาร และหลักธรรมที่ใช้สำหรับการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข โดยเฉพาะหลักอปริหานิยธรรมซึ่งเป็นธรรมสำหรับการปกครองที่จะช่วยป้องกันความเสื่อมนำไปสู่ ความเจริญรุ่งเรืองของหมู่คณะ องค์กร หน่วยงานต่าง ๆ รวมถึงการปกครองระดับประเทศ ผู้วิจัยเห็น ว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อการปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ กรุงเทพมหานคร ตามระบอบประชาธิปไตย ที่ทุกคนในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเข้ามามีส่วนร่วม โดยนาหลักธรรมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม มาร่วมบูรณาการในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน เพื่อบริหารชุมชนต่อกรุงเทพมหานคร ในด้านการมีส่วนร่วมในการ

- ๑) ตัดสินใจ
- ๒) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ
- ๓) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

^{๑๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การปลุกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธพระพุทธศาสนา กับสังคมไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://chaiwat๒๐๑๑๔๙.blogspot.com> [๒๑ เมษายน ๒๕๖๓].

๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลเกี่ยวกับ ด้านการศึกษา ด้านปัญหาเสพติด ด้านสุขภาพและสวัสดิการชุมชน และ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม อปรีหานิยธรรมนี้เป็นหลักธรรมสำหรับการมีส่วนร่วมในการปกครอง ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม ร่วมรับผิดชอบต่อการกระทำในชุมชนที่อยู่ร่วมกัน

๒.๗.๔ หลักคำสอนเรื่องอปรีหานิยธรรมในพระพุทธศาสนา

ในหัวข้อนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ของหลักอปรีหานิยธรรม ได้แก่ ความหมาย ความ เป็น และสาระสำคัญของหลักอปรีหานิยธรรม มีรายละเอียด ดังนี้

๑. ความหมายของอปรีหานิยธรรม

การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมและดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอดนั้น ย่อมมีความรักความสามัคคีต่อกันและจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งในบางครั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มิได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นหรือเป็นระเบียบแบบแผน เนื่องจากความแตกต่างในด้านสภาพแวดล้อม การศึกษาและพื้นฐานทางความคิด^{๑๑๙} ดังนั้น จึงต้องมีระเบียบวินัยอันดีงามเพื่อเชื่อมโยงความสามัคคีพร้อมเพรียงของมวลมนุษย์^{๑๒๐} เช่นเดียวกับความหมายของอปรีหานิยธรรม ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา และนักปราชญ์ได้นิยามไว้ ดังนี้

อรธกถาที่ขนิทาย มหาวรรค ได้ระบุความหมายของหลักอปรีหานิยธรรมว่าธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียว ไม่มีความเสื่อม มี ๒ ประเภท คือ ราชอปรีหานิยธรรม และภิกขุอปรีหานิยธรรม^{๑๒๑}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับอปรีหานิยธรรม ว่าเป็นธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ชื่อว่า อปรีหานิยธรรม^{๑๒๒}

^{๑๑๙} ดวงเด่น นุเรมรัมย์, “พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓

^{๑๒๐} พระมหาอดุลย์ คนแรง, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ห้วงคัลล์ถที่ปนี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓.

^{๑๒๑} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๓๔-๑๓๖/๑๑๖-๑๒๘.

^{๑๒๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของอปริหานิยธรรมว่า “เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง”^{๑๒๓} คือการถือธรรมเป็นใหญ่ ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ไม่มีเสื่อมเลย^{๑๒๔}

พระทวีป กุลยานธมโม (เล็กบัณฑิตย์) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับหลักปริหานิยธรรมว่า “เป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม ๗ ประการ ซึ่งธรรมทั้ง ๗ ประการนี้เป็นเพื่อความเจริญทั้งฝ่ายบ้านเมืองและสงฆ์”^{๑๒๕}

จากความหมายข้างต้น สรุปหลักปริหานิยธรรมได้ว่า เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ไม่มีความเสื่อม หลักอปริหานิยธรรมอีกข้อหนึ่งที่ครอบคลุมการปฏิบัติสามัคคีธรรมทั้งทางกาย วาจาและทางจิตใจได้อย่างดีที่สุดประการหนึ่ง ดังนั้น แนวความคิดและคุณลักษณะเรื่องความสามัคคีนั้นต้องเป็นไปในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน คนอื่น รวมทั้งส่วนรวมอันมีชาติบ้านเมืองเป็นหลัก ลักษณะของความสามัคคีต้องสอดประสานกันระหว่างการกระทำทางกายและจิตใจ กล่าวคือ การกระทำทางกายต้องถูกต้อง ดีงาม การกล่าววาจาทางปากต้องอ่อนหวาน ถูกต้อง ไพเราะ และการนึกคิดทางปัญญา ต้องอยู่ในลักษณะที่ถูกต้องดีงาม เป็นสัมมาทิฐิเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน คนอื่นและสังคมส่วนรวมได้

๑. หลักอปริหานิยธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากการศึกษาความหมายของอปริหานิยธรรมแล้ว ประเด็นนี้เป็นการศึกษาถึงที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา อปริหานิยธรรม ๗ หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม ๗ ประการ ผู้ปฏิบัติธรรมนี้จะไปเพื่อความเจริญทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายสงฆ์มีรายละเอียด ดังนี้

ก) หลักอปริหานิยธรรมสำหรับฝ่ายสงฆ์

จากการที่พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นบรรพชิตมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ และได้จาริกกระจายกันออกไปอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ทิวทัศน์ชมพูทวีป มีทั้งแบบที่ปลีกวิเวกอยู่เพียงลำพังผู้เดียวและแบบที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะ เพราะฉะนั้น เพื่อความเป็น

^{๑๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๑.

^{๑๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๗, ๔๔๗-๔๘๕.

^{๑๒๕} พระทวีป กุลยานธมโม (เล็กบัณฑิตย์), “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๒-๙๓.

ระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขของหมู่คณะ พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้พระสงฆ์สาวกซึ่งอยู่กันเป็นหมู่เป็นคณะนั้นต่างก็มีหน้าที่ร่วมกันรับผิดชอบ โดยการพิจารณาตามคุณสมบัติและความสามารถของแต่ละบุคคลว่ามีความเหมาะสมกับหน้าที่อะไร เช่นอุปชฌาย์ อาจารย์ ซึ่งเป็นการแบ่งเบาภาระในการปกครองดูแลคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี เนื่องจากหน้าที่และคุณสมบัติของผู้ทำหน้าที่ต่าง ๆ นั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้เพื่อประโยชน์และความสงบสุขของคณะสงฆ์ เพราะฉะนั้น ในการปกครองของคณะสงฆ์จึงต้องมีการกระจายหน้าที่ไปยังพระสงฆ์สาวกต่างๆ เพื่อให้ร่วมกันรับผิดชอบปกครองดูแลกันได้อย่างทั่วถึง

สำหรับสังคมสงฆ์ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ให้กำเนิดมานี้ เป็นสังคมที่รวมผู้คนซึ่งมาจากภูมิหลังที่แตกต่างกันทั้งทางด้านฐานะชาติตระกูล ชั้นวรรณะ ความเชื่อและการศึกษา และสิ่งที่จะช่วยให้สังคมสงฆ์ดำรงอยู่ได้นั้น นอกจากจะต้องดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัยแล้วก็คือความสามัคคีของสมาชิกในสังคมสงฆ์ และหลักการปฏิบัติที่มุ่งให้เกิดความสามัคคีนี้ก็คือปริหานิยธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายไว้เช่นเดียวกับหลักการปกครองของแคว้นวัชชี เมื่อครั้งพระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ ภูเขาอิชฌมกุฎ ใกล้พระนครราชคฤห์ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

๑. ภิกษุทั้งหลายหมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...๒. ภิกษุทั้งหลายเมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก จักพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่สงฆ์พึงทำเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...๓. ภิกษุทั้งหลายจักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติแล้ว จักประพฤติมั่นในสิกขาบทตามที่บัญญัติไว้แล้วเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...๔. ภิกษุทั้งหลายยังสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ท่านผู้เป็นเถระ เป็นรัตตัญญู บวชมานานเป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และจักสำคัญถ้อยคำแห่งท่านเหล่านั้น ว่าเป็นถ้อยคำอันตนพึงเชื่อฟังเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น ๕. ภิกษุทั้งหลายไม่ตกลูกในอำนาจตมทาที่เกิดขึ้นแล้ว อันเป็นเหตุให้เกิดในภพ ต่อไปเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...๖. ภิกษุทั้งหลายจักพอใจอยู่ในเสนาสนะป่าเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...๗. ภิกษุทั้งหลายจักเข้าไปตั้งความระลึกถึงเฉพาะตนได้ว่า โฉนหนอ เพื่อนพรหมจรรย์ ผู้มีศีลเป็นที่รัก ที่ยังไม่มาของจงมา และที่มาแล้วพึงอยู่เป็นสุขเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...๘. ปริหานิยธรรม ๗ ประการนี้ จักตั้งอยู่ในภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายจักปรากฏในปริหานิยธรรม ๗ ประการนี้เพียงใด ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น”^{๑๒๖}

^{๑๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๖/๘๒-๘๓.

จากข้อความเบื้องต้น เห็นได้ว่าผลที่เกิดขึ้นจากความสามัคคีของคณะสงฆ์ก็คือความสุขดังพุทธดำรัสของพระพุทธเจ้าซึ่งตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายไว้ว่า “ความสามัคคีของหมู่ เป็นเหตุนำสุขมาให้”^{๑๒๗} ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงสรรเสริญสามัคคีธรรมว่าเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข และเพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มากเพราะฉะนั้น ในการปกครองของคณะสงฆ์ หากพระสงฆ์สามัคคีกัน ความขัดแย้งแตกแยกกันก็จะไม่เกิดขึ้น และความสามัคคียังทำให้คนที่ยังไม่เลื่อมใสในสงฆ์ ก็เลื่อมใส ส่วนคนที่เลื่อมใสแล้ว ก็เลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป^{๑๒๘} และได้ตรัสเป็นคาถาประพันธ์ไว้ว่า “ความสามัคคีแห่งสงฆ์ เป็นเหตุให้เกิดสุขและบุคคลผู้อนุเคราะห์สงฆ์ผู้สามัคคีกันแล้ว ผู้ยินดีในความสามัคคีกัน ตั้งอยู่ในธรรมย่อมไม่พลาดจากธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกัป เพราะสมานสงฆ์ให้สามัคคีกัน”^{๑๒๙}

อย่างไรก็ตาม ภิกขุอุปนิหิตธรรม เป็นหลักธรรมคำสอนซึ่งเป็นหลักการด้านประพฤติปฏิบัติของภิกษุสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้มากมายเช่นเดียวกัน ผู้วิจัยจึงนำหลักการด้านคุณธรรมและจริยธรรมของภิกษุสงฆ์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ ซึ่งเป็นธรรมเพื่อความดีงามในฐานะเป็นภิกษุ การเป็นภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ในแง่ของปัจเจกบุคคล พระพุทธเจ้าก็ตรัสสอนให้ภิกษุสงฆ์รักษาและดำรงตนให้เหมาะสมกับความเป็นสมณะหรือนักบวชด้วยหลักการด้านคุณธรรมและจริยธรรม

ข) หลักอุปนิหิตธรรมสำหรับฝ่ายรัฐ

ในมหาปรินิพพาสสูตร กล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาล เมื่อรัฐวัชชีถือว่าเป็นรัฐที่มีอำนาจมาก รัฐอื่นๆ ยากที่จะเอาชนะได้จะทราบได้จากคราวที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่กุเชาคิณฑกุฎในเขตปกครองของกรุงราชคฤห์ ในสมัยนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูผู้เป็นเจ้าปกครองแคว้นมคธ มีพระราชประสงค์จะเสด็จไปปราบแคว้นวัชชี จึงทรงรับสั่งว่า “เราจะโค่นล้มพวกวัชชีผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอำนาจมากอย่างนี้ ให้พินาศย่อยยับ”^{๑๓๐} พระองค์รับสั่งให้วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์เข้าเฝ้าแล้ว รับสั่งให้ไปทูลถามถึงความประสงค์ที่พระองค์จะเสด็จไปปราบพวกวัชชีว่า จะสำเร็จไหมกับพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะพระองค์ทรงเชื่อว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่ตรัสคำเท็จ พระพุทธเจ้าตรัสว่า^{๑๓๑} จากนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกพระอานนท์มาตรัสถามเรื่อง อุปนิหิตธรรมทั้ง ๗ ข้อ คือ

^{๑๒๗} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/ ๙๔/๙๓.

^{๑๒๘} ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/ ๙/๓๖๒-๓๖๓.

^{๑๒๙} ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/ ๙/๓๖๓.

^{๑๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๑/๗๗.

^{๑๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๕/๘๑.

- ๑) เจ้าวัชชีหมั้นประชุมกันเนื่องนิตย
- ๒) เจ้าวัชชีพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงกระทำ
- ๓) เจ้าวัชชีไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้
- ๔) เจ้าวัชชีเคารพนับถือผู้ใหญ่ในแคว้นวัชชี
- ๕) เจ้าวัชชีไม่ฉุดคร่าขึ้นใจกุลสตรีหรือกุลกุมารี
- ๖) เจ้าวัชชีสักการเคารพนับถือบูชาเจดีย์ในแคว้นวัชชี
- ๗) เจ้าวัชชีจัดการรักษาคุ้มครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยความชอบธรรมราบไต่ที่พวกวัชชีรักษาขอปริยานิยธรรมทั้ง ๗ ข้อนี้ เจ้าวัชชีพึงได้แต่เจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย^{๓๒}

ดังนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูจึงไม่ควรทำสงครามกับพวกเจ้าวัชชี นอกจากจะใช้วิธีปรองดองทางการทูต หรือไม่ก็ทำให้แตกสามัคคีกัน^{๓๓} การปกครองแบบสาธารณะรัฐนี้ มีจุดสำคัญอยู่ที่ความพร้อมเพรียงกันและความสามัคคีกันของคณะผู้บริหารนั่นเอง โดยคณะผู้บริหารจะต้องประชุมปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับรัฐอย่างสม่ำเสมอ โดยพึงมตเสียข้างมากเป็นสำคัญแล้วจะมีการเสนอนโยบายต่างๆ ของรัฐออกไป เหมือนกับในคราวที่พระอานนท์ไปแจ้งข่าวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าแก่เจ้ามัลละซึ่งกำลังทำการประชุมกันด้วยพระกรณียกิจบางอย่างในสันฐาคาร และกษัตริย์มัลละทั้งหลายก็ได้ประชุมปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับการจัดการกับพระสรีระศพของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การปกครองแบบสาธารณะรัฐนี้มีส่วนคล้ายคลึงกับการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะมีการบริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งราชวงศ์ต่างๆ ซึ่งรวมเข้ากันเป็นคณะผู้ปกครอง อาจกล่าวได้ว่าเป็นระบบประชาธิปไตยแบบโบราณก็ได้

กล่าวได้ว่า อปริยานิยธรรม เป็นแนวทางการหลักปฏิบัติ ซึ่งได้แก่ความไม่เสื่อม หรือความเจริญก้าวหน้านั่นเองที่เป็นลักษณะของอปริยานิยธรรมความเจริญก้าวหน้าหรือความไม่เสื่อมถอย” ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานนี้สามารถอธิบายได้ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาว่าการดำเนินงานที่จะมีความเจริญและก้าวหน้าไม่เสื่อมถอยนั้น จะต้องประกอบไปด้วยคุณลักษณะของผู้ปกครองที่ดี เพราะผู้ปกครองนั้นไม่ว่าจะเป็นการปกครองในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม หากผู้ปกครองไม่มีธรรมในการปกครอง การปกครองนั้นก็เป็นการปกครองที่ไม่ดี เป็นการปกครองที่นาประเทศชาติหรือ

^{๓๒} ที.ม. (ไทย) ๑๘/๑๓๔-๑๓๕/๗๘

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๘/๑๓๕/๘๑.

องค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปสู่ความเสื่อมถอยได้ในที่สุด ฉะนั้น สารสำคัญของความเจริญความไม่เสื่อมถอยในสังคม ประกอบด้วยหลักสำคัญ ๒ อย่าง คือ ๑) ผู้นำเป็นผู้มีธรรมในการดำเนินงานจะต้องมีหลักธรรม หรือข้อปฏิบัติในการเป็นผู้นำ ๒) ผู้ตามหรือประชาชนเป็นผู้มีธรรมในการอยู่ร่วมกัน ในการประพุดติและปฏิบัติตนในสังคมและชุมชน

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักกติกุอปริหานิยธรรม ๗ ว่า เป็นหลักธรรมอันที่จะนำมาซึ่งความสงบสุขของสังคม และเป็นหลักธรรมแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพราะเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตและเอื้อประโยชน์ต่อบุคคลรอบข้างด้วย หลักธรรมนี้จะสามารถนำไปสู่วิถีทางแห่งการแก้ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ถ้าหากทุกคนมีส่วนร่วมกันก่อนที่ปัญหาจะสะสมปัญหาจนกระทั่งเป็นปัญหาระดับชาติต่อไป

สรุปได้ว่า อปริหานิยธรรม เป็นหลักปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม และเกิดความเจริญก้าวหน้า สำหรับลักษณะของอปริหานิยธรรมที่ทำให้มีความเจริญโดยที่ไม่มีทางเสื่อมนั้น จะต้องประกอบด้วยสิ่งสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ ผู้นำเป็นผู้มีธรรมผู้ตามหรือประชาชนเป็นผู้มีธรรมและมีหลักวิธีการบริหารการปกครองที่ดี และการดำเนินงานตามหลักธรรมดังกล่าวนี้ เป็นหลักธรรมที่ประชาชนหรือสมาชิกในสังคม หรือองค์กร หน่วยงานต่าง ๆ ควรยึดถือเป็นหลักปฏิบัติและเป็นหลักธรรมที่สอนให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและต่อสังคมโดยรวมทำให้สามารถรู้วิธีการหรือหลักการที่จะดำเนินงานให้บรรลุถึงจุดประสงค์เพราะการเป็นบุคคลที่ดีในสังคมย่อมต้องอาศัย ความประพุดติ ทางกาย วาจา ใจ อยู่ในความเหมาะสมมีความมุ่งหมาย มีจุดหมาย รู้จักผลประโยชน์ขององค์กร ชุมชน และกลุ่มในสังคมที่ตนดูแลอยู่ ทำให้เกิดผลสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพรู้จักตนเองและประเมินตนตามความเหมาะสมกับหน้าที่เกิดผลสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพที่รู้จักประมาณในการบริหารต่าง ๆ ทั้งของตน ผู้ร่วมงาน และองค์กรเกิดผลสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพรู้จักเวลาจังหวะความเหมาะสมในการดำเนินงานก่อให้เกิดความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพรู้จักชุมชนและการจัดระบบของสังคมให้ดีทำให้สามารถเข้าใจและรู้จักบุคคลในชุมชนของตนเอง ตลอดจนบุคคลทั่วไปที่ผู้นำเข้าไปเกี่ยวข้อง มาใช้ในชุมชนทำให้เกิดคุณค่าและประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ ตลอดจนการดำรงชีวิตของตนสามารถอยู่ในครอบครัว องค์กร สังคม และประเทศชาติอย่างมีความสุขจากคุณค่า และคุณประโยชน์ของอปริหานิยธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์เพราะสามารถทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างประชาชนในชุมชนกับการดำเนินงานของการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ได้ สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ลดภาระหน่วยงานของจังหวัดเพชรบูรณ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น ฝ่ายสิ่งแวดล้อม ฝ่ายพัฒนาชุมชน สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้จริง เพราะแต่ละชุมชนมีสภาพพื้นที่วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน และมีลักษณะพิเศษที่เป็นจุดเด่นของ

แต่ละชุมชนแตกต่างกันหลักอธิปไตยธรรมจึงสอดคล้องกับการนำมาใช้ประยุกต์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ให้ชุมชนเกิดประโยชน์สุขและความเจริญแก่คนในสังคมได้

๒.๗.๕ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการอนุรักษ์ด้านการมีจิตสำนึกสาธารณะ

ปฏิบัติแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะเป็นแนวคิดที่มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบัน เพราะสภาพสังคมในปัจจุบันเต็มไปด้วยปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ จิตสาธารณะจึงเป็นเหมือนยารักษาโรคที่เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ “จิตสาธารณะ” ในมิติของคำสอนทางพระพุทธศาสนาทำให้เห็นว่าคำนี้ได้สะท้อนถึงภาพที่ชัดเจนของ”ความเป็นพุทธศาสนา”เพราะเป็นหน้าที่หลักของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นภารกิจที่ต้องช่วยเหลือสังคมเพื่อนมนุษย์ ดังพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่าภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุข แก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และประโยชน์สุขแก่ทวยเทพ และมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธูลีในตาน้อย มีอยู่ยอมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็คงไปยังตำบลอรุเวลาเสนาณิคมเพื่อแสดงธรรม^{๑๓๔}

พุทธดำรัสข้างต้นนี้เป็นปฐมโอวาทที่ได้ตรัสกับพระอรหันต์ชุดแรก ๖๐ องค์ ที่ทรงส่งออกไปบิณฑบาตเพื่อประโยชน์ตามแนวจิตสาธารณะแก่ชาวโลก หลักจากพระอรหันต์เหล่านั้นพัฒนาตน ถึงความสมบูรณ์พร้อมแล้ว ถือว่าเป็นพระดำรัสอย่างเป็นทางการในการรับสั่งให้พระอรหันต์ชุดดังกล่าวออกไปบิณฑบาตเพื่อประโยชน์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะ และสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการดำเนินชีวิตของชาวพุทธที่เป็นไปเพื่อผู้อื่นอย่างแท้จริงเมื่อพระองค์ได้ส่งพระสาวกไปทำหน้าที่บิณฑบาตประโยชน์แก่สังคมแล้ว พระองค์ก็ทรงเริ่มโปรดสัตว์โลกด้วยธรรมคำสอนที่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่สัตว์โลก ภารกิจบนฐานแนวคิดจิตสาธารณะ นี้ถือได้ว่าเป็นพันธสัญญาของพระองค์ก็ว่าได้

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นรณ กุลผาย ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์โบราณสถานพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์” พบว่า การอนุรักษ์โบราณสถาน เป็นหน้าที่ภาครัฐ โดยร่วมมือกันของวัดและชุมชนที่จะต้องทำตามหลักนโยบายได้แก่ ๑) การอนุรักษ์เป็นไปเพื่อการเก็บรักษาส่วนที่ดีให้มากที่สุด และ มีสอดคล้องกับของ เก่าที่เหลืออยู่ ๒) การอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่ใกล้เคียงจะต้องร่วมอนุรักษ์ไปในแนวทางเดียวกันหรือให้คงอยู่อย่างเดิมให้มากที่สุด ๓) จะต้องแน่ใจ

^{๑๓๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๙.

แล้วว่าในการอนุรักษ์นั้นมีความสำคัญมีคุณค่าอย่างแท้จริงถึงจะเริ่มลงมืออนุรักษ์ และร่วมรับผิดชอบ ตัดสินใจการดำเนินการทุกครั้งเพื่อสร้างความสำนึกในโบราณสถานของตนเองด้วยเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ จากช่างกรมศิลปากรเป็นผู้แนะนำซึ่งการอนุรักษ์โบราณสถานที่กำลังมาความสอดคล้อง ถูกต้องกับตามหลักวิชาการและการอนุรักษ์ที่กรมศิลปากรดำเนินการอยู่ การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์โบราณสถานพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มี ๓ แนวทาง คือ 1) แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีในระดับนโยบาย ได้แก่ รัฐจะต้องเป็นผู้ที่ให้ ข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องในแหล่งโบราณคดีแก่พระสงฆ์และชาวบ้าน 2) แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีระดับวัดและชุมชน 3) แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีระดับ จังหวัดและองค์กรทางด้านวัฒนธรรม รูปแบบการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการจัดการพื้นที่ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ได้แก่ 1) การให้ความรู้การอนุรักษ์โบราณสถานพื้นที่อุทยาน ประวัติศาสตร์ศรีเทพ 2) การจัดการอนุรักษ์โบราณสถานพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เป็น กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการ ดำเนินงาน และพัฒนาเป็นกระบวนการ ที่ต่อเนื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับลำดับและขั้นตอน และความ เชื่อมโยง และ 3) การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์โบราณสถานพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพภาครัฐ เป็นเครือข่ายนำ โดยการกำหนดแนวทางให้เครือข่ายวัด และชุมชนทำหน้าที่อย่างมีขอบเขตที่จำกัด เครือข่ายวัด เป็นเครือข่ายทำ เน้นกระบวนการลงมือทำงานด้วยขอบเขต และข้อบังคับที่มีอย่างจำกัด

๑๓๕

ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้วิจัยเรื่อง “การทำนุบำรุงศาสนสถานและโบราณสถาน: อำนาจและวิธีการ” ผลการวิจัยพบว่า กรมศิลปากรและสำนักงานพระพุทธศาสนา เป็น ๒ หน่วยงานในการทำนุ บำรุงรักษาโบราณสถานโบราณวัตถุ โดยรวมแล้วไม่เกิดเป็นปัญหามากนัก เพราะทั้ง ๒ หน่วยงาน มี อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบร่วมกัน ต่างหน่วยงานก็มีพระราชบัญญัติ หรือระเบียบในการปฏิบัติ ในส่วนที่มีปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน คือ ความขัดแย้งกันเรื่องของการพัฒนา กับการอนุรักษ์ที่ไม่ เป็นไปในทิศทางเดียวกันทำให้เกิดความไม่เหมาะสมต่อศาสนา การทำลายโบราณสถาน และหลักฐาน ทางประวัติศาสตร์ ทั้งโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และบางครั้งก็เกิดขึ้น โดยเจตนา การทำนุบำรุงรักษาใน ส่วนของกรมศิลปากรมีปัญหาเรื่องการขาดกำลังคนทางด้านอนุรักษ์ ตามหลักวิชา และขาด

^{๑๓๕} นรุณ กุลผาย, “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์โบราณสถานพื้นที่อุทยาน ประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), บทคัดย่อ.

งบประมาณ เพราะการอนุรักษ์ตามกรรมวิธีโบราณนั้น ต้องใช้งบประมาณค่อนข้างสูงมาก ต้องมีช่าง ชำนาญการเฉพาะทาง และต้องใช้เวลา ที่เป็นปัญหามากและหลายฝ่ายได้ตั้งข้อสังเกต คือ เรื่องของ ความเหมาะสมและความถูกต้องตามหลักวิชา ได้แก่ การใช้บริษัทรับบรรเทาในการบูรณะโบราณสถาน และอาจมีผลประโยชน์ที่ตามมาจากการรับเหมา ส่วนปัญหาของทางวัด คือ ความต้องการใช้ โบราณสถานและพื้นที่ในการพัฒนาวัด ทั้งเพื่อการใช้สอย และเพื่อการหาปัจจัยในการทำนุบำรุงวัด และส่วนหนึ่งยังอาจเป็นปัจจัยในเชิงพุทธพาณิชย์ ทางออกของปัญหาก็คือ ทั้ง ๒ ฝ่ายควรมีความ เข้าใจร่วมกัน และเห็นความสำคัญของความเป็นโบราณสถานอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ไม่ใช่สมบัติ ของผู้ใดผู้หนึ่งทุกฝ่ายควรเคารพในกฎระเบียบที่ควรปฏิบัติกรมศิลปากรควรมีการพัฒนาบุคลากร ทางด้านการอนุรักษ์ ควรปรับระบบการทำงานในการประสานงานด้านต่าง ๆ สร้างความรู้ความ เข้าใจกับวัดและชุมชนให้มากขึ้น เพื่อให้เห็นคุณค่าของโบราณสถานอันเป็นสมบัติของส่วรวม ไม่ใช่ สมบัติของกรมศิลปากรในส่วนของวัด พระสงฆ์ยังขาดความรู้ความเข้าใจในกฎหมายด้านการอนุรักษ์ และความรู้ความเข้าใจทางด้านศิลปกรรม ทั้งกรมศิลปากรและสำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ ควร ร่วมกันสร้างความรู้ความเข้าใจในส่วนนี้ และประเด็นสำคัญต้องละทิ้งผลประโยชน์ทั้งหลายที่จะเกิด จากโบราณสถาน ศาสนสถานมาเห็นแก่ความสำคัญ ความเป็นมรดกของส่วนรวมและร่วมกันดูแล รักษาให้คงอยู่สืบไป^{๑๓๖}

ณัฐพงษ์ ถือคำ และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดระบบพิพิธภัณฑ์ สถาน เคหสถาน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน” ผลการวิจัยพบว่า ยุทธศาสตร์การจัดการพิพิธภัณฑ์ โบราณสถานและเคหสถานในจังหวัดภูเก็ต พังงา และกระบี่ควรประกอบด้วยยุทธศาสตร์อย่างน้อย ๒ ยุทธศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์พัฒนาทรัพยากรและบริการด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและ ยุทธศาสตร์การจัดแบบบูรณาการระบบการจัดการพิพิธภัณฑ์โบราณสถานและศาสนาในจังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่ มีดังนี้ พิพิธภัณฑ์ต้องจัดให้มีอาคารจัดแสดงที่มีเอกลักษณ์ มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม มีห้องน้ำ มีที่นั่งพัก มีสถานที่บริการอาหารและเครื่องดื่ม บุคลากรของพิพิธภัณฑ์ต้องให้ภาษาอังกฤษในการ สื่อสารได้ มีบุคลิกที่ดีและมีความรู้เรื่องโบราณวัตถุที่จัดแสดงเป็นอย่างดี การบริหารจัดการองค์กร ต้องยึดแบบเอกชน การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ต้องมีชีวิต สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้มีข้อความบรรยาย เป็นภาษาอังกฤษ มีจุดขายที่ชัดเจนและต้องประชาสัมพันธ์เพิ่มขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม เปิดโอกาส ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม โบราณสถานต้องจัดให้มี อาคารสำนักงาน อาคารจัดนิทรรศการความเป็นมา และความสำคัญของโบราณสถาน มีห้องน้ำไว้

^{๑๓๖} ศักดิ์ชัย สายสิงห์, “การทำนุบำรุงศาสนสถานและโบราณสถาน: อำนาจและวิธีการ”, รายงานการ วิจัย, (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

ให้บริการนักท่องเที่ยว ปรับภูมิทัศน์บริเวณที่ไม่มีก่อสร้างต้องระบุดูเด่นของโบราณสถานแต่ละแห่งให้ชัดเจน ประชาสัมพันธ์โบราณสถานเพิ่มขึ้นให้กับชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษา จัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้และส่วนสาธารณะของชุมชน ศาสนาสถานต้องจัดให้มีภูมิทัศน์ที่สวยงาม มีสถานที่จอดรถเพียงพอ มีห้องน้ำสะอาดและเพียงพอ ปราศจากแมลง สุนัข ระบายน้ำ มีที่นั่งพัก มีศาสนมงคลที่เป็นจุดเด่นชัดเจน มีสถานที่สำหรับกราบนมัสการพระสนทนาธรรมและประพรมน้ำพุทธมนต์เป็นสัดส่วน มีเอกสารแนะนำการใช้ภาษาในการสนทนาธรรมกับพระ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดบุคลากรเป็นประชาสัมพันธ์ของศาสนสถาน และจัดให้มีกิจกรรมเพื่อชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมจัดสร้างเว็บไซต์ของวัดเพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว^{๑๓๗}

กฤษฎา พิณศรี และคณะ ได้ทำ การวิจัยเรื่อง “โครงการศึกษาศักยภาพแหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างในอีสานใต้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” ผลจากการศึกษา ได้พบแหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างที่อาจพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำนวนทั้งสิ้น ๑๙ แห่ง ส่วนใหญ่มีศักยภาพโดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อแยกพิจารณาเป็นรายข้อได้พบว่าข้อที่มีศักยภาพค่อนข้างสูงส่วนใหญ่เป็นด้านที่เกี่ยวกับความสำคัญของโบราณสถาน เช่น มีรูปแบบทางศิลปะ ฝีมืองานช่าง แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เป็นแหล่งที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่สำคัญในอดีต หรือมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรม หรือวันสำคัญในท้องถิ่น ส่วนข้อที่มีศักยภาพค่อนข้างน้อยส่วนใหญ่เป็นด้านที่เกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์ แสดงให้เห็นว่าโดยสภาพและความสำคัญของตัวโบราณสถาน รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรม หรือวันสำคัญในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานนั้นสามารถที่จะนำมาใช้เป็นจุดขายสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้หากแต่ต้องมีการพัฒนาปรับปรุงเพื่อส่งเสริมให้โบราณสถานมีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น เช่น การปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของแหล่งและบูรณะโบราณสถานให้อยู่ในสภาพดี การบูรณาการการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นไว้ เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่ยั่งยืนต่อไป^{๑๓๘}

^{๑๓๗} ญัฐพงษ์ ถือคำ และคณะ, “การจัดระบบพิพิธภัณฑ์สถาน เคหสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^{๑๓๘} กฤษฎา พิณศรี และคณะ, “โครงการศึกษาศักยภาพแหล่งโบราณสถานวัฒนธรรมล้านช้างในอีสานใต้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

รัศมี ชูทรงเดช และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง” ผลการวิจัยพบว่า ๑) วิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการสำรวจและขุดค้นด้วยเทคนิควิธีของแต่ละศาสตร์ ๒) ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของคนบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า ว่ามีการอยู่อาศัยในพื้นที่ตั้งแต่สมัยไพลสโตซีนตอนปลาย ประมาณ ๓๒,๓๘๐ ปี มาแล้ว จนกระทั่งปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมมีความต่อเนื่อง และยังได้พัฒนาแนวคิดทฤษฎีทางโบราณคดี ตลอดจนประยุกต์ใช้เครื่องมือทางการแพทย์ในการวิเคราะห์ทางด้านมานุษยวิทยาภาพ ซึ่งยังไม่เคยมีการทำมาก่อนในวงการโบราณคดีในประเทศไทย ๓) ทำให้บูรณาการองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องของคนสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมโบราณ ๔) ทำให้ทราบว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมในสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย คือ วัฒนธรรมหินกะเทาะ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเริ่มปรากฏในสมัยโฮโลซีนตอนปลาย คือวัฒนธรรมโลงไม้และสมัยต่อมา ๕) ทำให้ทราบว่ามีการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมโบราณตั้งแต่สมัยไพลสโตซีนตอนปลาย จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเกิดโดยปัจจัยทางธรรมชาติและมนุษย์ นอกจากนี้ยังทราบว่า การเคลื่อนย้ายไปมาภายในพื้นที่นี้มีมาแล้วตั้งแต่ในอดีต ซึ่งก็ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์เกิดขึ้น ๖) ผลของงานวิจัยได้นำไปเผยแพร่และใช้ประโยชน์ในแง่การสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและพัฒนาแหล่งโบราณคดีเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน^{๑๓๙}

ศุภนิษฐ์ บริสุทธิ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมความตระหนักของชุมชนเชียงแสนต่อคุณค่าด้านโบราณสถานเมืองเชียงแสน” ผลการวิจัยพบว่า ๑) กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจลึกซึ้งถึงคุณค่าของโบราณสถานเมืองเชียงแสนว่าเป็นแหล่งโบราณคดีครั้งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ มีการรวมตัวกัน จัดกิจกรรมอนุรักษ์โบราณสถาน และเล็งเห็นแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างรายได้แก่ชุมชน โดยยึดแนวทางการอนุรักษ์ไว้ซึ่งสิ่งที่มีค่าทางประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืน ๒) อำเภอบางมะผ้าตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ทำการท่องเที่ยวชื่อว่าสามเหลี่ยมมรกตโดยมีเส้นทาง R3A เชื่อมระหว่างไทย ลาว เมียนมาร์ ที่ได้ดำเนินไปการมากแล้ว และกำลังเป็นรูปธรรมในเร็ววัน มีแม่น้ำโขงเป็นทางสัญจรหลักไปสู่เมืองสำคัญของประเทศเพื่อนบ้าน ๓) ผู้นำชุมชนและประชาชนสามารถรวมตัวกันจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการสร้างคุณค่าของโบราณสถาน เช่น กิจกรรม walk Rally ไหว้ศาล ๙ โบราณสถาน งานบวงสรวงเจ้าพ่อประตูป่าสัก และเจ้าแม่นางเซิ้ง๔) รวบรวมเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรมกลุ่มปัญญาที่เป็นอัตลักษณ์

^{๑๓๙} รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, “โครงการโบราณคดีบนพื้นที่สูงในอำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะที่สอง”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

และเอกลักษณ์ของเชียงใหม่สมัยก่อนที่สูญหายไป และที่ยังคงอยู่จากผู้สูงอายุ ๕) กลุ่มเชียงใหม่การท่องเที่ยวที่สามารถเป็นแกนนำในการจัดนำเที่ยวและมีรายได้จากการท่องเที่ยว^{๑๔๐}

พระครูวัชรสุวรรณาท (ลูกซุบ ธมมโชโต) ได้วิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้อธิปไตยธรรมเพื่อส่งเสริมกลยุทธ์การอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕” ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคด้านการดูแลรักษาและป้องกันโบราณสถานนั้น ปัญหาที่สำคัญคือ ปัญหาที่เกิดจากมนุษย์เป็นอันดับหนึ่ง เพราะมนุษย์เป็นตัวการในการทำลายโบราณสถานโดยตรง เช่น การบุกรุกพื้นที่ของโบราณสถานเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย การโจรกรรมวัตถุโบราณจากโบราณสถานมีการขุดเจาะ และทำลายเป็นต้น ปัญหารองลงมา คือ ปัญหาที่เกิดจากภัยธรรมชาติที่ไม่สามารถยับยั้งได้ ด้านการบูรณาการหลักอภิธาน ๔ นั้นพบว่า ด้านฉันทะ พระสังฆาธิการต้องมีความใฝ่ใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป เป็นอาการที่จิตใฝ่ปรารถนาอยากทำสิ่งนั้นด้วยความสุจริตเพื่อให้เกิดความดีงาม ด้านวิริยะพบว่า พระสังฆาธิการต้องมีความขยันหมั่นเพียรประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทนเอาธุระไม่ทอดทิ้ง มีความความเพียรประกอบความดีบากบั่นในการศึกษา ตลอดจนมีความระวังมิให้อุกฤษเกิดขึ้น ด้านจิตตะพบว่า พระสังฆาธิการต้องมีความตั้งใจรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝักใฝ่ ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ผู้มีจิตตะนี้ในการทำงานจะมีความผิดพลาดน้อยมากและผลงานที่สำเร็จก็มีผลเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ด้านวิมังสาพบว่า พระสังฆาธิการต้องมีปัญหาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราเหตุผลและตรวจสอบงานที่ทำและค้นหาวิธีแก้ไขปัญหาปรับปรุงอยู่เสมอ^{๑๔๑}

พนิชพงษ์ พลัฒผล ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถาน และแหล่งที่ตั้ง (The Venice Charter ๑๙๖๔) ได้แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดในการร่วมมือกันระหว่างประเทศเพื่ออนุรักษ์โบราณสถานไว้ว่า “โบราณสถานของมนุษย์หลายชั่วคนยังคงอยู่จนทุกวันนี้ในฐานะพยานที่มีชีวิตของประเพณีโบราณแห่งยุคของมัน ประชาชนทั้งหลายได้ตระหนักถึงคุณค่าของมนุษย์ชาติอย่างมีเอกภาพขึ้นทุกขณะ และเห็นว่าโบราณสถานเป็นมรดกของคนทุกคนในชาติการรับผิดชอบร่วมกันเพื่อ

^{๑๔๐} สุณีย์ บริสุทธิ, “การส่งเสริมความตระหนักของชุมชนเชียงใหม่ต่อคุณค่าด้านโบราณสถานเมืองเชียงใหม่”, วารสาร FEU ACADEMIC REVIEW มหาวิทยาลัยฟาร์อีสเทิร์น, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (ธ.ค.๕๑-พ.ค. ๕๒): ๕๗.

^{๑๔๑} ๑๙ พระครูวัชรสุวรรณาท (ลูกซุบ ธมมโชโต), “การประยุกต์ใช้อธิปไตยธรรมเพื่อส่งเสริมกลยุทธ์การอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖๕

ปกป้องรักษาเพื่อชนรุ่นใหม่ในอนาคต ได้เป็นที่ยอมรับว่าเป็นหน้าที่ของพวกเรา ที่จะส่งมันต่อไปสู่อุณหภูมิตนในสภาพที่เต็มพร้อมความเป็นแท้ของมันเอง^{๑๔๒}

พระมหานิพนธ์ นิปโก (เกินสกุล) ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ เป็นการใช้และจัดการทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างฉลาดตลอดจนการวางแผนอย่างรอบคอบสำหรับทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อบรรลุความต้องการในอนาคตและหมายรวมถึงการป้องกัน การดูแล การรักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ การสงวน และการปฏิสังขรณ์และการบูรณะด้วย การสงวนรักษา การดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป ความมุ่งหมายในการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ จำเป็นต้องมีการพิจารณาเชิงแนวคิด เพราะความคิดจะเป็นแกนนำไปสู่การปฏิบัติเทคนิควิธีที่เหมาะสม การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุให้ได้นั้น จำต้องมีการกำหนดจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานร่วมกัน คือ ๑) การอนุรักษ์เป็นการสงวนไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าอย่างมาก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ๒) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชิ้น เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้ก่อสร้างไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณงามความดีของบรรพบุรุษ เราก็จะต้องอนุรักษ์ไว้เป็นต้น ส่วนมรดกทางวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) วัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมา ที่เป็นนามธรรมซึ่งแสดงออกให้เห็นผ่านทางด้านจริยธรรม ค่านิยม ประเพณีต่าง ของสังคม ๒) มรดกทางวัตถุได้แก่ ผลผลิตที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นให้เห็นเป็นรูปธรรม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ งานหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น^{๑๔๓}

ธานินทร์ ไชยเชษฐ์ และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การทำนุบำรุงศาสนสถานและโบราณสถาน : อำนาจและวิธีการ” ผลการวิจัยพบว่า ศาสนสถานและโบราณสถานมีทั้งที่เป็นโบราณสถานร้างและเป็นที่ปัจจุบันยังใช้งานอยู่ ส่วนที่มักเกิดปัญหาการดูแลรักษา คือโบราณสถานที่เป็นศาสนสถานที่ยังใช้งานกับโบราณสถานที่ยังใช้งานอยู่ที่ตั้งอยู่ในเขตศาสนสถานที่ยังใช้งานอยู่ ผู้ดูแลโบราณสถานคือ กรมศิลปากรส่วนศาสนสถานซึ่งส่วนใหญ่ คือ วัดในพุทธศาสนานั้นปัจจุบันผู้ดูแลคือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ การทำนุบำรุงโบราณสถาน และศาสนสถานโดยรวมแล้วไม่เกิดเป็นปัญหามากนัก เพราะทั้ง ๒ หน่วยงานมีอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบแตกต่างกัน ต่าง

^{๑๔๒} พินิจพงศ์ พลับผล, “กฎหมายการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต**, (คณะนิติศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๙๑.

^{๑๔๓} พระมหานิพนธ์ นิปโก (เกินสกุล), “รูปแบบการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในจังหวัดปทุมธานี”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**, ปีที่ ๑๓ ฉบับพิเศษ เล่ม ๓ (มิถุนายน ๒๕๖๐): ๙๕.

หน่วยก็มีพระราชบัญญัติ หรือระเบียบต่างกัน ส่วนที่มีปัญหาคือ ความขัดแย้งเรื่องของการพัฒนา กับ การอนุรักษ์ที่ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้เกิดความไม่เหมาะสมต่อศาสนา การทำลาย โบราณสถาน และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทั้งโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และบางครั้งก็เกิดขึ้นโดยเจตนา การทำนุบำรุงรักษาในส่วนของกรมศิลปากรมีปัญหาเรื่องการขาดกำลังคนทางด้านอนุรักษ์ตาม หลักวิชาการ และขาดงบประมาณ และที่เป็นปัญหามากและหลายฝ่ายได้ตั้งข้อสังเกต คือ เรื่องความ เหมาะสมและความถูกต้องตามหลักวิชาการ ส่วนปัญหาของทางวัด คือความต้องการใช้โบราณสถาน และพื้นที่ในการพัฒนาวัด ทั้งเพื่อการใช้สอยและเพื่อการหาปัจจัยในการทำนุบำรุงวัด และส่วนหนึ่ง ยังอาจเป็นปัจจัยในเชิงพุทธพาณิชย์^{๑๔๔}

พระมหาเสถียร ถาวรธมฺโม (เกศชาติ) ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ โบราณสถานของพระสังฆาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุของปัญหาได้แก่ เขตโบราณสถานให้ชัดเจน ออกกฎหมายไม่ให้ประชาชนบุกรุกพื้นที่โบราณสถาน ด้านร่วมหาวิธีการ แก้ไขปัญหา ปัญหาดังกล่าวได้แก่ เจ้าหน้าที่มีส่วนในการทำลายโบราณสถาน เพราะเห็นแก่เงินที่ ได้รับในการที่ได้รับในการออกเอกสารสิทธิ์ทับซ้อนโบราณสถาน ข้อเสนอแนะ ได้แก่ กำหนด บทลงโทษเจ้าหน้าที่ที่ทุจริตอย่างรุนแรง ด้านร่วมปฏิบัติงาน ปัญหาได้แก่ ขาดความรู้ความเข้าใจใน การบูรณะ ขาดการประสานงานจากหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล ข้อเสนอแนะได้แก่ ควรจัดหาผู้ที่มี ความรู้ความเชี่ยวชาญในการบูรณะและหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล ควรมีการประสานงานกับวัดอย่าง สม่ำเสมอ ด้านร่วมติดตามประเมินผลและบำรุงรักษา ปัญหา ได้แก่ ไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่จำเป็น ขาดความรู้ความเข้าใจ ไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรจะเป็น ขาดความรู้ความเข้าใจทางหลัก วิชาการและนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษาข้อเสนอแนะ ได้แก่ รัฐบาลควรให้การสนับสนุน งบประมาณให้ทั่วถึง หน่วยงานราชการควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษาตามสภาพปัจจุบันที่ เกิดขึ้น^{๑๔๕}

ชิวรินทร์ สาลีประเสริฐ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์ โบราณสถานวัดฤ อ่าเภออุทุมพร สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑” พบว่า นโยบายของหน่วยงาน ต่าง ๆ ต้องการให้สถาบันการศึกษาองค์กรต่าง ๆ และชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ พื้นฟู มรดกทาง

^{๑๔๔} ศักดิ์ชัย สายสิงห์ และคณะ, “การทำนุบำรุงศาสนสถานและโบราณสถาน: อำนาจและวิธีการ” รายงานการวิจัยพุทธศาสนศึกษา, (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๑๔๕} พระมหาเสถียร ถาวรธมฺโม (เกศชาติ), “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระ สังฆาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยให้จัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ส่วนนักเรียนและบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุต่าง ๆ^{๑๔๖}

มยุรี สุกังคนาข ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี” พบว่า ความสำคัญของโบราณสถานที่ทำการศึกษาอยู่ในระดับที่ค่อนข้างมากและส่วนใหญ่ได้รับการปฏิสังขรณ์แล้ว แต่คนในชุมชนเองไม่ได้มีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของตนเอง รวมไปถึงการที่ชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักในการเป็นเจ้าของ ดังนั้น จึงเสนอแนะให้แนวทางสำหรับการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น ควรให้ความสำคัญกับคนในชุมชนด้วย เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกสร้างความสามารถเบื้องต้นในการดูแลรักษาสภาพของโบราณสถานและการเปิดโอกาสให้คนในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับชุมชนของตนเอง^{๑๔๗}

ศิวาภรณ์ รัตนพันธ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร” จากการศึกษาพบว่าวัดในกรุงเทพมหานครประสบปัญหาการถูกทำลายสภาพภูมิทัศน์ อันเนื่องมาจากกิจกรรมการใช้ที่ดินในบริเวณวัดที่มีลักษณะไม่เหมาะสม ทำให้ขาดความสงบและขัดต่อบทบาทในการเป็นศาสนสถาน การเพิ่มบทบาทของวัดในด้านการท่องเที่ยวที่ขาดการวางแผนอย่างระมัดระวังเป็นส่วนทำลายเอกลักษณ์ของวัด สภาพความเสื่อมโทรมของศิลปโบราณสถาน ซึ่งขาดการบำรุงอย่างถูกต้อง และผลกระทบจากสภาวะเป็นพิษของสิ่งแวดล้อมเมือง รวมไปถึงสภาพความแออัดทรุดโทรมของชุมชนแวดล้อมวัดมีส่วนทำให้วัดขาดความงาม บทบาทของวัดที่เคยมีต่อชุมชนในลักษณะสร้างสรรค์มีความสำคัญลดน้อยลง โดยมีสถาบันอื่นมารับหน้าที่แทน เช่น โรงเรียน สภาสังคมสงเคราะห์และบทบาทที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบันคือการใช้วัดเป็นสถานที่จอดรถและการให้บริการทางด้านการฌาปนกิจ จึงกล่าวได้ว่าวัดมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นและทำให้เกิดความพรั่งพรูใน สัสนภายในบริเวณวัด นอกจากนี้ความประเพณีอันไม่เหมาะสมของสงฆ์มีส่วนทำลายภาพจน์ที่ดีของวัดที่มีต่อประชาชน การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาปัญหาของวัดและชุมชน และได้ให้ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยจัดระดับปัญหาเป็น ๒

^{๑๔๖} ชีวรัตน์ สาลีประเสริฐ, “การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุอำเภออุทงท่าสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑”, *วิทยานิพนธ์ศึกษามหาบัณฑิต*, (หลักสูตรและการนิเทศ) (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๖.

^{๑๔๗} มยุรี สุกังคนาข, “การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี”, *วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๗.

ระดับคือปัญหาในระดับวัดและปัญหาในระดับชุมชน เสนอให้ปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเน้นการอนุรักษ์สภาพโบราณสถานสำคัญ และเสนอให้มีกิจกรรมเพิ่มเติมทางศิลปวัฒนธรรมไปถึง การพัฒนาชุมชน เพื่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน นอกจากนี้ยังเสนอแนะแนวทางให้ ภาครัฐเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกของชาติ และเข้ามามีส่วนช่วยสนับสนุนอย่างจริงจัง เพื่อให้การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น^{๑๔๘}

ชาญ เลี้ยวเส็ง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว” พบว่า หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างงานพุทธศิลป์ มีหมวดธรรมว่าด้วยเรื่อง บุชา ไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ ไตรลักษณ์ เจตียะ อปายุ อุโบสถศีลและทศบารมี วัดเกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้ง พุทธกาล ผู้สร้างได้ถวายเพื่อเป็นที่ประทับของพระพุทธองค์ และเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ วัดได้พัฒนารูปแบบจากสิ่งก่อสร้างที่มุ่งประโยชน์ให้เป็นสถานที่อันรื่นรมย์และเป็นพระอารามที่มีความอลังการ เพื่อเป็นพุทธบูชา วัดจึงกลายเป็นที่รวมของฝีมือเชิงช่าง และมรดกทางวัฒนธรรมในกาลต่อมา ดังนั้น การมาเที่ยวชมพุทธศิลป์จึงได้คุณค่าทั้งด้านการพักผ่อน การแสวงหาความรู้และการแสวงบุญ วัดที่เข้าไปศึกษามีพุทธศิลป์ ที่มีคุณค่าโดดเด่นแตกต่างกันออกไป มีประโยชน์ทางการใช้สอยเพื่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ทุกวัดได้ดูแลรักษาพุทธศิลป์ในวัดให้คงอยู่ในสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกลมกลืนกับสภาพเดิมมากที่สุด พระสงฆ์ที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบในวัดที่เข้าไปศึกษา มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์พุทธศิลป์ตรงกันกับนักวิชาการศิลปะและนักวิชาการศิลปะเหล่านั้นเห็นว่า วัดต้องใช้พุทธศิลป์ให้เกิดคุณค่าทางธรรมาปฏิบัติแก่ผู้มาเที่ยวชมให้มากที่สุดโดยไม่ได้ให้ความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจใด ๆ จากการสำรวจภาคสนามพบว่า สิ่งที่วัดควรปรับปรุงมากที่สุดคือการจัดทำเอกสารแนะนำวัด (ร้อยละ ๓๔) และปรับปรุงความสะอาดบริเวณวัด (ร้อยละ ๓๐) กรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การท่องเที่ยวควรให้การสนับสนุนและแนวทางในการปรับปรุงวัดเพื่อรองรับการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์ของความเป็นศาสนสถานที่ดีที่สุดในต่อไป^{๑๔๙}

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในเชียงใหม่” ผลการศึกษาพบว่า ประเด็นปัญหาด้านแนวทางการอนุรักษ์และการสงวนรักษาซึ่ง

^{๑๔๘} ศิวาภรณ์ รัตนพันธ์, “การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, (การวางแผนเมือง) (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๗.

^{๑๔๙} ชาญ เลี้ยวเส็ง, “ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (ศาสนาเปรียบเทียบ) (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๓.

ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีความคิดเห็นที่หลากหลาย บางส่วนเสนอให้สงวนรักษาไว้ตามเดิมและอาจใช้เทคนิคสมัยใหม่มาช่วย ด้านประเพณีปฏิบัติต้องการให้ซ่อมแซมให้ดั้งเดิมปัญหาที่พบคือความขัดแย้งระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ การพัฒนาที่เกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่อโบราณสถาน เช่น การสร้างอาคาร สถานประกอบการ ถนน ที่รูกล้ำเขตโบราณสถาน นอกจากนี้ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบูรณะโบราณสถาน การตีความโบราณสถานที่ต่างกันเป็นการทำลายโบราณสถาน ด้านทักษะเกี่ยวกับการอนุรักษ์และบูรณปฏิสังขรณ์นั้นนักวิชาการและกรมศิลปากรจะให้ความสำคัญกับการซ่อมแซมโบราณสถานด้วยวิธีการอนุรักษ์โดยการรักษาข้อมูลหลักฐานไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุด แต่ประชาชนและวัดยังยึดติดกับขนบธรรมเนียมประเพณี เพราะเป็นเรื่องของผลบุญ^{๑๕๐}

วศิน ปัญญาวุฒตระกูล^{๑๕๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองวัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)” การวิจัยนี้มุ่งทำการศึกษากการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองวัฒนธรรม คือ จังหวัดกำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก และเพชรบูรณ์ โดยได้ผลสรุปตามวัตถุประสงค์ดังนี้ คือ ๑. ศึกษาสำรวจข้อมูลอุปสงค์และอุปทานการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม พบว่า ด้าน อุปทานการท่องเที่ยวมีแหล่งท่องเที่ยวทั้งสิ้น ๑๕๔ แห่ง โดยอาจแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มประวัติศาสตร์ ๑๐๖ แห่ง และกลุ่มประเพณีวัฒนธรรมและกิจกรรมที่สำคัญ ๔๘ แห่ง ด้านอุปสงค์การท่องเที่ยวมีผู้ เยี่ยมเยือนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีโอกาสขยายตัว เนื่องจากการกลับมาเยือนครั้งที่ ๒ และ ๓ โดยมีความสนใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ส่วนใหญ่ประสบปัญหาไม่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ๆ ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวแบบใหม่ ที่สร้างตลาดท่องเที่ยวในเชิงรุกในรูปแบบ “แหล่งท่องเที่ยว เชื่อมโยง” ภายใต้อุดหนุนร่วมกัน ที่มีลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ภายใต้อแนวคิด “แดนตำนาน แหล่งวีรกษัตริย์และคนกล้า” ๒. โดยกำหนดมาตรฐานในการคัดเลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมและจัดลำดับความสำคัญเพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยว ผลการประเมิน แหล่งท่องเที่ยว สามารถจัดลำดับความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวได้เป็น ๓ กลุ่ม โดยแบ่งเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวในกลุ่มพื้นที่หลัก จำนวน ๒๒ แห่ง พื้นที่รองจำนวน ๔๐ แห่ง และพื้นที่เสริม

^{๑๕๐} สุรวาสต์ สุรวาสต์ (หม่อมหลวง), (๒๕๓๙) “การศึกษาปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัดในเชียงใหม่”, **รายงานการวิจัย**, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙), บทคัดย่อ.

^{๑๕๑} วศิน ปัญญาวุฒตระกูล, “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองวัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)”, **รายงานการวิจัย**, (สำนักงานกองทุนการวิจัย (สกว.) : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

จำนวน ๙๒ แห่ง ๓.การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมโดยพิจารณาจากการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพื้นที่ต่างๆ และพฤติกรรมนักท่องเที่ยว เพื่อนำมาสู่การจัดเส้นทาง การนำเที่ยวจำนวน ๕๑ เส้น เป็นกลุ่มตำนาน ๑๑ เส้นกลุ่มประวัติศาสตร์ ๒๑ เส้น กลุ่มวัฒนธรรม ๑๙ เส้น ๔. ศึกษาเชิงปฏิบัติการแนวทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของประชาคมรอบอุทยานประวัติศาสตร์ ณ บ้านนาต้นจั่น อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ผลจากการศึกษาพบว่าชุมชนมีศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ ทั้งด้านทรัพยากรและด้าน ประชาคมในชุมชนโดยเน้นการพัฒนาเพื่อ “การค้นหาทีมงาน” เพื่อทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย เรียนรู้และการประเมินศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้านตลอดจนพัฒนาและวิเคราะห์ ความสัมพันธ์ของทีมงานกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องของด้านการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือการ พัฒนาบ้านนาต้นจั่นเป็น หมู่บ้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยวตัวอย่าง “Village Based Tourism” โดยมี ๕ กลยุทธ์ และ ๑๙ โครงการ โดนครองการวิจัยได้ดำเนินการตามโครงการต่างๆ เป็นโครงการต้นแบบ จำนวน ๕ โครงการ

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า เป็นการศึกษาในจังหวัดพื้นที่อื่น ๆ แต่ยังไม่พบงานแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ซึ่งมีโบราณสถานเก่าแก่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงมีสนใจที่จะศึกษา เรื่อง “รูปแบบการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ตามหลักพุทธบูรณาการ” เพื่อเป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์โบราณสถานต่อไป

๒.๙ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “กระบวนการรับรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นของเยาวชนจังหวัดอุบลราชธานีผ่านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ” จะกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด” ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่ในการวิจัย
- ๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)
- ๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

รูปแบบวิธีวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยด้วยกัน ๓ แบบ คือ ๑) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) การวิจัยในลักษณะนี้ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลเอกสารที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลแล้ว ๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ ไปสัมภาษณ์กลุ่มพื้นที่หลักที่เกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด และ ๓) แบบเชิงปฏิบัติการ (Action research) ผู้วิจัยจะใช้กระบวนการเชิงชุมชน ได้แก่ ๑) กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ๒) เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัดร้อยเอ็ด ๓) ผู้นำชุมชน ๔) ประชาชนทั่วไป มาร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อกำหนดการสร้างการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด” โดยเป็นลักษณะของเครือข่าย และมีขั้นตอนดังนี้

๓.๑.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research)

ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาและประกอบการอธิบายโดยศึกษาจาก

๑) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตำราวิชาการ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีผู้ศึกษาไว้ในแง่มุมต่าง ๆ บทความ วารสาร สืบค้นหา ข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และมีการศึกษาบทวนเอกสารต่าง ๆ ได้แก่ สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย บทความและเอกสารทางวิชาการ เอกสารจากหน่วยงานที่เกี่ยวกับการพัฒนา เครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัด ร้อยเอ็ด”

๓.๑.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนด เป็นคำถามในการวิจัย จากนั้นจึงได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามแบบสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ในการศึกษา และรวบรวมข้อมูล โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับประชากรผู้ให้ข้อมูล โดยมีเนื้อหาสำคัญ เช่น แนวคิดการพัฒนาเครือข่าย แนวคิดการเรียนรู้ แนวคิดสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่น แนวคิดการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น

๓.๑.๓ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

การลงพื้นที่สำรวจการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด” เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้พื้นที่ศึกษาการสร้าง กระบวนการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่ง โบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด” ที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปสร้าง กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าของพระสงฆ์และชุมชนตามแนววิถีพุทธอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยเน้นการทำงานวิจัยมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) มี ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การร่วมศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาอย่างมีส่วนร่วมกับกลุ่มชาวบ้านเกี่ยวกับการศึกษาข้อมูลการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่ง โบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด การจัดลำดับความสำคัญและความต้องการในการสร้างกระบวนการ พัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานใน จังหวัดร้อยเอ็ด โดยการกระตุ้นให้ประชาชนได้เรียนรู้สภาพของชุมชน วิถีชีวิต สังคม ทรัพยากร และ สิ่งแวดล้อมเพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดทำและประกอบการพิจารณาวางแผนงานวิจัยในการ สร้างการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน ในจังหวัดร้อยเอ็ด

ขั้นตอนที่ ๒ การร่วมวางแผน คัดเลือกชุมชน และการวางแผนการพัฒนาหลังจากได้ ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแล้ว และนำข้อมูลมาวิเคราะห์พื้นที่ที่ชุมชน โดยการนำมาอภิปรายแสดงความ

คิดเห็นร่วมกันเพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ การกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้เพื่อการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๓ การร่วมดำเนินการ เป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด หรือเป็นขั้นตอนการปฏิบัติการตามแผนการวิจัยที่ได้วางไว้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยการสนับสนุนด้านเงินทุน วัสดุ อุปกรณ์ และแรงงาน รวมทั้งการเข้าร่วมในการบริหารงาน การประสานขอความช่วยเหลือจากภายนอกในกรณีที่มีความจำเป็น

ขั้นตอนที่ ๔ การเข้าร่วมรับผลประโยชน์ โดยประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดการแจกจ่ายผลประโยชน์จากกิจกรรมการวิจัยพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด อย่างเท่าเทียม

ขั้นตอนที่ ๕ เป็นการมีส่วนร่วมติดตามประเมินผลการดำเนินงานวิจัย และผลของการพัฒนาจากการดำเนินการไปแล้วว่าสำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรค และข้อจำกัดอย่างไร เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที และนำข้อมูลผิดพลาดไปเป็นบทเรียนในการดำเนินการต่อไป การเปิดให้ประชาชนหรือชาวบ้านเกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้าร่วมพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ทั้งในด้านการพัฒนาและร่วมกับอนุรักษ์ ซึ่งก่อให้เกิดรากฐานแห่งความยั่งยืนของการพัฒนา

๓.๒ พื้นที่ในการวิจัย

พื้นที่ในการวิจัยได้เลือกพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ดเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ พื้นที่การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

กลุ่มที่ ๒ พื้นที่พัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

กลุ่มที่ ๓ กลุ่มเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย/ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)

๓.๓.๑ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย

๑. กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี จำนวน ๕ รูป
๒. เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๕ คน
๓. ผู้นำชุมชน จำนวน ๕ คน
๔. ประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๕ คน

รวมทั้งสิ้น

จำนวน ๓๐ รูป/คน

๓.๓.๒ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

๑. กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี จำนวน ๕ รูป
๒. เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๕ คน
๓. ผู้นำชุมชน จำนวน ๕ คน
๔. ประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๕ คน

รวมทั้งสิ้น

จำนวน ๓๐ รูป/คน

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการลงพื้นที่เป้าหมายในการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งประกอบไปด้วย

๑. การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผู้วิจัยจะมีโครงร่างการสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

๒. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งผู้วิจัยจะมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยกับพื้นที่การสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ในการระดมความเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้เกี่ยวข้องประกอบด้วย ได้แก่ ๑) กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ๒) เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจังหวัดร้อยเอ็ด ๓) ผู้นำชุมชน ๔) ประชาชนทั่วไป ตัวแทนเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ที่เชื่อมโยงต่อการการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

๓. ชุดปฏิบัติการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยออกเป็น ๕ ระบบ มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ระยะที่ ๑ การจัดประชุมทีมวิจัย เพื่อชี้แจงความรู้ความเข้าใจการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด การจัดสัมมนากลุ่มย่อย การประเมินเพื่อประเมินการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดจนการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ประกอบการวิจัย ได้แก่ เครื่องบันทึกภาพและเสียง และความพร้อมของอุปกรณ์ เครื่องมือการทำงาน

ระยะที่ ๒ การศึกษาภาคสนาม (Fleld Study) และการลงสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Fleld Study) โดยการใช้พื้นที่การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลชุมชน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑

ระยะที่ ๓ เป็นการระดมความเห็นของตัวแทนการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ตัวแทนเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ที่เชื่อมโยงต่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยใช้เครื่องมือการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒

ระยะที่ ๔ การสรุปองค์ความรู้ของการการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด แล้วนำข้อมูลไปสู่การจัดทำเวทีประชาคมในพื้นที่โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาสัมพันธ์ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิกของเครือข่ายชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

ระยะที่ ๕ การจัดประชุมเสวนาทางวิชาการ การการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ดและกิจกรรมเชิงปฏิบัติการการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด แลกเปลี่ยนเรียนรู้องค์ความรู้ของเครือข่าย

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Anajlysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาและข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focos Group Discussion) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมายเชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่างได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้วไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูล

เพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพได้นำมาวิเคราะห์ เพื่อหาความเชื่อมโยงสัมพันธ์เชิงทฤษฎี และการสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป เป็นการนำแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่าง ๆ ทางวิชาการ มาสร้างเป็นบทสรุปร่วมกับข้อมูลที่เชื่อถือได้อีกครั้งหนึ่ง โดยเน้นความเชื่อมโยง เพื่อนำไปสู่การพิสูจน์ที่เป็นรูปธรรมและตรงต่อข้อเท็จจริงที่ปรากฏ

๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การพัฒนากิจกรรม ในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด และการสนทนากลุ่มเฉพาะนำมาการวิเคราะห์ สรุป และอภิปรายผล โดยจับประเด็นหลักของเรื่อง และจำแนกเหตุการณ์หลัก ๆ ด้วยการแยกเป็นประเด็น ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย หลังจากนั้น คณะผู้วิจัยจะนำเสนอรายงานแบบพรรณานาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) พร้อมอ้างอิงคำพูดผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และนำเสนอรูปภาพประกอบเหตุการณ์ของเรื่องเพื่อยืนยันประเด็นที่พรรณนาวิเคราะห์ตามความเหมาะสม โดยเป็นการนำเสนอผลการวิจัยมุมมองความรู้ในการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพประกอบการบรรยายตามวัตถุประสงค์การวิจัยโดยการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายพร้อมการบรรยายจากผลการลงพื้นที่สำรวจการการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ดจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อหาข้อมูลที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปสู่การสรุปองค์ความรู้การการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด แล้วนำข้อมูลไปสู่การจัดทำเวทีประชาคมในชุมชนหรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาพิจารณ์ ในชุมชนหรือพื้นที่ หลังจากนั้น จึงดำเนินการลงมือปฏิบัติการวิจัยเพื่อการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด และจัดทำสื่อพิมพ์ ผลงานวิจัย วิทยุทัศน์นำเสนอ และนวัตกรรมเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำแผ่นพับโบชัวร์ หนังสือสรุปองค์ความรู้และการเผยแพร่สู่สื่อมวลชน สื่อ สาร สน เท ศ และ การ จั ด พื ม พ์ เอก ส า ร ร า ย ง า น วิ จั ย ฉ บั บ ส ม บู ร ณ์

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด” มีวัตถุประสงค์เพื่อออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด สร้างกระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด มีผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๔.๑ กิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด

๔.๑.๑ ความเป็นมาของปราสาทค์ก์

ปราสาทค์ก์ หรือที่ภาษาขุยกุย เรียกว่า “เถียด เซาะโก” เป็นศาสนสถานเนื่องในศาสนาฮินดู ประจำชุมชน ในวัฒนธรรมเขมรโบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ สันนิษฐานว่าเป็นศาสนสถานในลัทธิไศวนิกาย ปราสาทค์ก์ ประกอบด้วยปราสาท ๓ หลัง เรียงตัวตามแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าเดียวกัน ฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเพิ่มมุมเฉพาะด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเพื่อสอดรับกับบันไดทางขึ้น ปราสาททั้ง ๓ หลัง ก่อสร้างด้วยศิลาแลง อิฐ และหินทราย มีคูน้ำล้อมรอบเป็นรูปตัวยู (U) เว้นทางเข้าเฉพาะด้านทิศตะวันออก บริเวณด้านหน้า ระยะเวลา ๒๐๐ เมตร เป็นสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ขนาดกว้าง ๒๗๐ เมตร ยาว ๕๕๐ เมตร กำหนดอายุอยู่ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗

ทับหลัง จากปราสาทปราสาทค์ก์ เราพบทั้งสิ้น ๓ ชิ้น โดยประดับอยู่บริเวณประตูทางเข้าของปราสาททั้ง ๓ หลัง ดังนี้

๑. ทับหลังปราสาทประธาน วัสดุหินทราย สลักภาพ "พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ" ประทับอยู่บนแท่นเหนือหน้ากาลแยกเขี้ยวคายท่อนพวงมาลัยออกไปทั้ง ๒ ข้าง ท่อนพวงมาลัยสลักเป็นรูปกลีบบัวผสมลายก้านขด ที่ปลายท่อนพวงมาลัยสลักเป็นลายใบไม้ม้วน เช่นเดียวกับใต้ท่อน

พวงมาลัยซึ่งจำหลักภาพลายใบไม้มีวนประกอบจนเต็มทับหลัง นายศิริ แหวนเงิน ปราชญ์ ท้องถิ่นระบุว่า ก่อนการขุดศึกษาโบราณสถานในปี ๒๕๓๑ ตนยังพบศิวลึงค์และฐานโยนี ในทางประติมานวิทยา พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าประจำทิศตะวันออก ความพิเศษของช่างเระว่านที่พบ มีลักษณะเป็นช่างเศียรเดียว มีลักษณะคล้ายกับทับหลังที่พบจากปราสาทสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย ปราสาทตาเล็ง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ และปราสาทบ้านพลวง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ร่วมสมัยกับปราสาทค์กู่

๒. ทับหลังปราสาทด้านทิศเหนือ วัสดุหินทราย สลักภาพเล่าเรื่อง "รามายณะ ตอน พระราม พระลักษมณ์ถูกศรนาคบาท" โดยพระราม และพระลักษมณ์อยู่ในท่านอนถูกรัดด้วยนาคบาท แวดล้อมด้วยเหล่าวานร โดยผู้วานรดังกล่าวแสดงความเคลื่อนไหวและแสดงอาการเสียใจอย่างเห็นได้ชัด ตอนบนของภาพสลักภาพบุคคลหรือเทวดาหะ ตรงกลางสลักรูปบุคคลถือคันธนู สันนิษฐานว่า เป็นอินทรีชิต เนื่องจากในเรื่องอินทรีชิตเป็นผู้ยิงศรนาคบาทใส่พระราม พระลักษมณ์ ปัจจุบันเก็บรักษา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

๓. ทับหลังปราสาทด้านทิศใต้ วัสดุหินทราย สลักภาพเป็นภาพ "พระวิษณุสี่กร (เป็น ผู้รักษาโลก) ทรงถือ สังข์ จักร คทา และดอกบัว" ประทับยืนอยู่บนครุฑซึ่งเป็นพาหนะของพระองค์ ส่วนครุฑยืนอยู่บนหลังสิงห์ ๒ ตัว ที่หันหลังหากัน สิงห์ทั้ง ๒ ตัว เป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ คายท่อน พวงมาลัยออกมา โดยใช้มือจับยึดท่อนพวงมาลัยไว้ ปลายท่อนพวงมาลัยนั้นจำหลักเป็นรูปมกรคายนาคออกมาให้เห็นในด้านข้าง ๓ เศียร ตอนบนของภาพสลักเป็นรูปบุคคลร้ายรำ สันนิษฐานว่าเป็น เทวดา ฝั่งละ ๓ องค์ มุมซ้ายและขวาสลักรูปบุคคลนั่งชันเข่าสันนิษฐานว่าเป็นบริวาร ปัจจุบันเก็บรักษา ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

๔.๑.๒ กิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในของปราสาทค์กู่ จังหวัดร้อยเอ็ด

กิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีนั้น จากการสอบถามกลุ่มประชากรตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูล และจากการลงพื้นที่ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนด้วย โดยกลุ่มดังกล่าว ได้แก่ประชาชนในชุมชน เยาวชน ผู้ดูแลเกี่ยวข้องกับปราชญ์ชาวบ้าน ผู้มีความรู้ด้านศิลปกรรม พระภิกษุสงฆ์ โดยในจำนวนนี้มี คนเป็นเด็กนักเรียนโรงเรียนวัดบ้านปะเคียบ ซึ่งผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมอบรมชุดพัฒนาจิตอาสา เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนให้ ซึ่งถือว่าการได้สร้างทีมจิตอาสาเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนให้กับพื้นที่ โดยมีรูปแบบการดำเนินงาน สรุปดังนี้

สรุปเป็น รูปแบบของงานและชุดอบรมการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน ด้านโบราณสถาน แบ่งออกเป็น ๒ ระยะดังนี้

ระยะที่ ๑ ดำเนินงานเพื่อวัดจิตสำนึกสาธารณะในการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน โดยใช้สัมภาษณ์ สอบถาม และการทำกิจกรรม ๒ กิจกรรมร่วมด้วยจัดกิจกรรมประกอบการประเมินตาม

สภาพจริงที่เน้นกลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติจริง จำนวน ๒ แผนการจัดกิจกรรม ได้แก่
 กิจกรรมที่ ๑ จิตสำนึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน เป็นการเรียนรู้
 เกี่ยวกับโบราณสถานชุมชน

กิจกรรมที่ ๑ จิตสำนึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน

กิจกรรมที่ ๑

จิตสำนึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับ
 โบราณสถานชุมชน โดยใช้แนวคิดทฤษฎีจิตสาธารณะ จิตสำนึกเพื่อส่วนรวมและการมีส่วนร่วม
 โดยมีวัตถุประสงค์ ๑. ศึกษากลุ่มเป้าหมายว่ามีจิตสำนึกสาธารณะในการอนุรักษ์โบราณสถาน
 ชุมชน หรือไม่ ๒. เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการดูแลอนุรักษ์รักษาโบราณสถานชุมชน

ลักษณะของกิจกรรมที่ ๑

โดย ๑. อภิปรายถึงเรื่องจิตสำนึกสาธารณะโบราณสถานชุมชน ในพื้นที่ เพื่อให้มีความ
 เข้าใจที่ตรงกัน ๒. ให้กลุ่มเป้าหมายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หาข้อสรุป หาแนวทางและวิธีการ
 ร่วมกันเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน และ ๓. ปฏิบัติการ อีกทั้งเขียนสิ่งที่เรียนรู้ สิ่ง
 ที่จะช่วยดูแลรักษาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน

ผลการดำเนินงานตามกิจกรรมที่

๑ โดยกลุ่มประชากรตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูล ในพื้นที่ของปรางค์กู่ จังหวัดร้อยเอ็ด มี
 ความเห็นว่า มนุษย์เป็นตัวละครสำคัญมากที่สุดในการทำลายโบราณสถาน ๗๘ % เห็นด้วยอย่างยิ่ง
 ว่าแมลง ภัยธรรมชาติมีส่วนในการทำลายโบราณสถานด้วย ๑๑ % เห็นด้วยอย่างยิ่งว่า
 โบราณสถานไม่ใช่เป็นเพียงอิฐเก่าๆ ไม้ผุๆ ๔๔ % เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าโบราณสถานบอกความ
 รุ่งเรืองในอดีตของชุมชน ๕๖ % และ เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าควรช่วยกันปลูกต้นไม้ช่วยให้สภาพ
 อากาศดีขึ้น และควรทิ้งขยะในถังขยะ ๔๔ % ในขณะที่กลุ่มประชากรตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูล ใน
 พื้นที่อำเภอเมือง มีความเห็นด้วยอย่างยิ่งว่า มนุษย์เป็นตัวละครสำคัญในการทำลายโบราณสถาน
 ๒๒ % เห็นด้วยว่ามนุษย์เป็นตัวละครสำคัญในการทำลายโบราณสถาน ๔๔ % เห็นด้วยอย่างยิ่งว่า
 แมลง ภัยธรรมชาติมีส่วนในการทำลายโบราณสถานด้วย ๑๒ % เห็นด้วยว่า โบราณสถานไม่ใช่เป็น
 เพียงอิฐเก่าๆ ไม้ผุๆ ๕๖ % เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าโบราณสถานบอกความรุ่งเรืองในอดีตของชุมชน
 ๖๗ % และ เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าควรช่วยกันปลูกต้นไม้ช่วยให้สภาพอากาศดีขึ้น และควรทิ้ง
 ขยะในถังขยะ ๖๗ %

วิเคราะห์ผลจากการทำกิจกรรม

พบว่ากลุ่มเป้าหมายมีความเข้าใจและเห็นด้วยว่ามนุษย์เป็นตัวละครสำคัญมากที่สุดใน
 ในการทำลายโบราณสถานและมีเข้าใจในเรื่องราวของโบราณสถานอันเป็นแหล่งที่สามารถ
 บอกถึงประวัติศาสตร์ความรุ่งเรืองในอดีตของชุมชนตัวเอง

กิจกรรมที่ ๒ บอกมาหกอย่างเป็นการสำรวจโบราณสถานงานของชุมชนตัวเองทราบพื้นฐานความรู้ของกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อโบราณสถานชุมชนของตน อันจะเชื่อมโยงไปสู่การอนุรักษ์ต่อไป

กิจกรรมที่ ๒ บอกมาหกอย่าง

กิจกรรมที่ ๒ บอกมาหกอย่าง

เป็นการสำรวจโบราณสถานงานของชุมชนตัวเองเพื่อทราบพื้นฐานความรู้ของกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อโบราณสถานชุมชนของตน โดยใช้แนวคิดทฤษฎีจิตสาธารณะจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมและการมีส่วนร่วมโดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑. ศึกษาพื้นฐานความรู้ของกลุ่มเป้าหมายที่มีต่อโบราณสถานชุมชน เพื่อหาข้อมูลว่ากลุ่มเป้าหมายมีความรู้ความเข้าใจในโบราณสถานชุมชนของตนเองว่าอยู่ในสภาพอย่างไร หรือไม่ ๒. เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการดูแลอนุรักษ์รักษาโบราณสถานชุมชน

ลักษณะของกิจกรรมที่ ๒

๑. อภิปรายถึงโบราณสถานชุมชน ในพื้นที่ โดยทั่วไปให้กลุ่มเป้าหมายฟัง ๒. ให้กลุ่มเป้าหมายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หาข้อสรุป หาแนวทางและวิธีการร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน ๓. ปฏิบัติการดูแลรักษาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน

ผลการดำเนินงานตามกิจกรรมที่ ๒พบว่า

ในพื้นที่อำเภอคูเมือง โบราณสถานชุมชน มีสภาพสะอาด สภาพโบราณสถานชุมชนเย็นสบาย สถานที่อื่นๆ โดยรอบสะอาด มีความร่มรื่นดี และห้องน้ำภายในบริเวณโบราณสถานชุมชนค่อนข้างสะอาดส่วนพื้นที่อำเภอเมือง วนอุทยานภูเขาไฟกระโดง มีสภาพค่อนข้างสะอาด สภาพโบราณสถานชุมชนเย็นสบาย มีต้นไม้ให้ร่มเงา สถานที่อื่นๆ โดยรอบค่อนข้างสะอาด มีความร่มรื่นดี และห้องน้ำภายในบริเวณโบราณสถานชุมชนค่อนข้างสะอาด แต่บางครั้งจะมีกลิ่นบ้าง

วิเคราะห์ผลจากการทำกิจกรรม

พบว่า ส่วนมากจะไม่เคยช่วยในการทำความสะอาดโบราณสถาน และจะช่วยในบางครั้งเมื่อมีการระดมของชุมชน และส่วนมากไม่เคยช่วยเฝ้าระวังโบราณสถานชุมชนเลย นอกจากบางครั้งที่พบเห็นการลุบการเคาะขึ้นส่วนสำคัญ จะเดินเข้าไปเตือนไม่ให้ทำกิจกรรมนี้แสดงว่าชาวชุมชนขาดการช่วยดูแลโบราณสถานชุมชนของตนเอง

เมื่อได้ดำเนินการสัมภาษณ์สอบถามและจัดทำกิจกรรมทั้ง ๒ กิจกรรมเรียบร้อยแล้ว จากนั้นจะดำเนินการรวบรวม ทั้งข้อมูลจากเอกสารและการลงภาคสนามทั้งหมดเพื่อดำเนินการพัฒนาจิตสานึกสาธารณะต่อไป

สรุปผลที่ได้จากการที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ ๑ คือ กิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในของปราสาทค์กู๋ นั้น พบว่า คนในชุมชนมีความตระหนักรู้รับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณสถาน เพื่ออนุรักษ์โบราณสถานชุมชน ซึ่งโบราณสถานยังบอกถึงความรุ่งเรืองในอดีตของชุมชน โบราณสถานชุมชน มีสภาพสะอาด สภาพโบราณสถานชุมชนเย็นสบาย แต่สถานที่อื่นๆ โดยรอบยังต้องการดูแลความสะอาด แต่สภาพอื่นภาพรวมมีความร่มรื่นดี จากการทากิจกรรมทุกคนมีความเข้าใจเป็นอย่างดีว่า พวกเขาควรช่วยกันดูแลโบราณสถานชุมชน และปลูกต้นไม้ เพื่อให้สภาพอากาศดีขึ้น

๔.๒ กระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

จากนั้นได้ดำเนินงานเพื่อการพัฒนาจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณปราสาทค์กู๋ นั้นโดยถือเป็นการดำเนินการในระยะที่ ๒ ต่อไป โดยมีรูปแบบการดำเนินงาน สรุปดังนี้

ระยะที่ ๒ ดำเนินงานเพื่อการพัฒนาจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนอำเภอคูเมืองและอำเภอเมืองโดยใช้ ๑.รูปแบบงานลงฝึกปฏิบัติงาน และ ๒.อบรมเกี่ยวกับด้านโบราณสถานแนวทางการอนุรักษ์ จิตอาสา จิตสานึกสาธารณะ การสร้างแรงจูงใจ จากวิทยากรผู้ชำนาญการเฉพาะด้าน

การอบรมจะครอบคลุมเนื้อหาและให้ความรู้ โดยวิทยากรชำนาญการเฉพาะด้านโบราณคดี และวิทยากรจากวัฒนธรรมจังหวัดหรือเทียบเท่า โดยเนื้อหาเป็นชุดอบรมพัฒนาจิตอาสา ดังนี้

๑. ประเภทของโบราณสถานและโบราณวัตถุและคุณค่า
๒. แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ
๓. ประวัติความเป็นมาของชุมชนทั้งชุมชนปราสาทค์กู๋และชุมชนโดยรอบบริเวณ
๔. แนวทางการอนุรักษ์ปราสาทค์กู๋
๕. การปลูกสร้างพลังชีวิตแรงจูงใจและการพัฒนาจิตสำนึก ทั้งนี้เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน

เอกสารชุดอบรมได้แก่ หนังสือ/ตำรา ของ ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ เรื่องศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย,รศ.ดร.รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง เรื่องใบเสมาทวารวดีในอีสาน, ประวัติความเป็นมาของชุมชนทั้งชุมชนบ้านปะเคียบและแนวทางการอนุรักษ์เสมาบ้านปะเคียบ ของอาจารย์สมเดช ลีลามโนธรรม ผู้ชำนาญการด้านโบราณคดีสำนัก ๑๐ พิมาย วิธีการปลูกสร้างพลังชีวิตแรงจูงใจ(มนุษย์มหัศจรรย์)โดยพระมหาพจน์สุวโจ ,ผศ.ดร. และเอกสารโครงการเสริมสร้างเครือข่ายทางการท่องเที่ยว เข้าบ้านที่ดี ผูกมิตรสานไมตรีเสริมวิถีท่องเที่ยวไทย ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

การจัดกิจกรรมเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เกิดการพัฒนาจิตสานึกสาธารณะในการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนด้วยจำนวน ๒ แผนการจัดกิจกรรม คือกิจกรรมที่ ๓ และ ๔

กิจกรรมที่ ๓ อาสาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน เสริมสร้างจิตสานึกสาธารณะจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน และพากลุ่มเป้าหมายไปดูโบราณสถานอื่นด้วย ดังนี้

กิจกรรมที่ ๓ อาสาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน

กิจกรรมที่ ๓ อาสาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน

เสริมสร้างจิตสานึกสาธารณะพัฒนาจิตสานึกสาธารณะ โดยใช้แนวคิดการอนุรักษ์โบราณสถาน แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและแนวคิดทฤษฎีแรงจูงใจ มาสร้างแบบสอบถาม โดยมีวัตถุประสงค์

๑. เพื่อเสริมสร้างให้บุคคลในชุมชนมีจิตสานึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน ของตนเอง
๒. เพื่อพัฒนาจิตสานึกสาธารณะของบุคคลในชุมชน

ลักษณะของกิจกรรมที่ ๓ คือ

๑. อบรมและให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่และโบราณสถานต่างๆ สร้างแรงจูงใจให้มีความรักหวงแหนสมบัติอันมีค่าในโบราณสถานของชุมชน
๒. พาประชาชนเยาวชน พระภิกษุ ผู้นำชุมชนไปทัศนศึกษา ศึกษาแนวทางการจัดการและการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนในที่อื่นๆ

ผลการดำเนินงานตามกิจกรรมที่ ๓

๑.จัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน และการอนุรักษ์ โดยวิทยากรผู้มีความรู้ด้านพุทธศิลปะและโบราณสถาน และเจ้าหน้าที่จากศูนย์วัฒนธรรม เทคนิคการสร้างพลังแรงจูงใจให้ตัวเอง ผลที่ได้รับจากการอบรมทำให้กลุ่มเป้าหมายชุมชนเห็นความสำคัญของโบราณสถาน โบราณวัตถุของชาติ และท้องถิ่นของตนเอง จะเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ศิลปะโบราณสถานโบราณวัตถุของชาติ ทำให้ให้เห็นคุณค่าของโบราณสถาน จนเกิดแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เพื่อให้คนรุ่นหลัง ประชาชนท้องถิ่นอื่น ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ต่อไป

๒.ปฏิบัติ ในพื้นที่ เสริมสร้างทักษะในการรักษาอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ให้คงอยู่สืบไป

๓.กิจกรรมพากลุ่มเป้าหมาย ไปดูการปฏิบัติงานของจิตอาสา เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนนอกสถานที่

วิเคราะห์ผลจากการทำกิจกรรม

พบว่ากลุ่มเป้าหมายได้รับความรู้ความเข้าใจจากการเข้ารับการอบรมได้ทำให้เห็นความสำคัญ และรู้ซึ่งถึงคุณค่าในโบราณสถานชุมชนของตนเอง อีกทั้งได้ประสพการณ์จากการไปทัศนศึกษาโบราณสถานอื่นด้วย

กิจกรรมที่ ๔ สัญญาใจแห่งจิตสำนึกสาธารณะซึ่งเป็นกิจกรรมเพื่อให้คำมั่นสัญญาของกลุ่มประชากรตัวอย่างที่จะร่วมกันช่วยอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนของตนเอง กลุ่มอาสาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนปรารภคึก ได้ให้คำสัญญาใจเพื่อการอนุรักษ์ ดังนี้

กิจกรรมที่ ๔ สัญญาใจแห่งจิตสำนักสาธารณะ

กิจกรรมที่ ๔ สัญญาใจแห่งจิตสำนักสาธารณะ

โดยใช้แนวความคิดการอนุรักษ์โบราณสถาน แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และแนวคิดทฤษฎีแรงจูงใจ มาสร้างกิจกรรม โดยมีวัตถุประสงค์คือเพื่อเสริมสร้างและพัฒนาให้บุคคลในชุมชนมีจิตสำนักสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนของตนเอง

ลักษณะของกิจกรรมที่ ๔ คือ

๑. อบรมและให้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่และโบราณสถานต่างๆสร้างแรงจูงใจให้มีความรักหวงแหนสมบัติอันมีค่าในโบราณสถานของชุมชน

๒. พาประชาชนเด็กๆ เยาวชน พระภิกษุ ผู้นำชุมชนไปทัศนศึกษา ศึกษาแนวทางการจัดการและการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนในที่อื่นๆ

ผลการดำเนินงานตามกิจกรรมที่ ๔

สัญญาใจแห่งจิตสำนักสาธารณะ ซึ่งเป็นกิจกรรมเพื่อให้คำมั่นสัญญาของกลุ่มประชากรตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูล ที่จะร่วมกันช่วยอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนของตนเอง กลุ่มอาสาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนบ้านปรางค์กู๋ ได้ให้คำสัญญาใจเพื่อการอนุรักษ์ อาทิ

- ๑) จะช่วยกวาด ทาความสะอาดไม่ทิ้งขยะลงบนพื้นและดูแลโบราณสถานชุมชน ไม่ทำลายสิ่งที่เป็นโบราณและช่วยกันดูแลรักษาไว้เป็นอย่างดีไม่ทำให้โบราณวัตถุเสื่อมเสีย
- ๒) จะช่วยรักษาอนุรักษ์โบราณสถาน ดูแลความสะอาดในสถานที่โบราณสถาน ช่วยกันเป็นหูเป็นตาเพื่อป้องกันการขโมย
- ๓) ห้ามไปทำลาย จะความสะอาดและต้องการเก็บรักษาไว้ให้ลูกหลานรุ่นต่อไปไว้ดู ๔) ใบเสมาเป็นโบราณวัตถุที่เก่าแก่มาแต่โบราณ ช่วยกันดูแลรักษาอนุรักษ์
- ๕) คอยสอดส่องความปลอดภัยโบราณสถาน
- ๖) ไม่ตัดต้นไม้ อนุรักษ์สระน้ำ และช่วยเหลือสัตว์ที่มีปัญหาไม่ขีดเขียนบนวัตถุโบราณ
- ๗) ไม่ก่อความวุ่นวายในชุมชน ช่วยกันอนุรักษ์โบราณสถานในชุมชน

วิเคราะห์ผลจากการทำกิจกรรม พบว่า กลุ่มอาสาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน หลังจากรับการอบรม ได้พาไปลงพื้นที่จริงและจากการไปทัศนศึกษาโบราณสถานอื่น มีความเป็นจิตอาสาสาธารณะในการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนของตนเองมากขึ้น โดยจะเห็นได้จากการให้คำมั่นสัญญาใจต่างๆที่ได้ให้ไว้

สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น พบว่า จากการทำวิจัยได้ทำกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ โดยจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน และการอนุรักษ์ โดยวิทยากรผู้มีความรู้ด้านพุทธศิลปะและโบราณสถาน และเจ้าหน้าที่จากศูนย์วัฒนธรรม เทคนิคการสร้างแรงจูงใจ ผลที่ได้รับคือทำให้ชุมชน เห็นความสำคัญของโบราณสถาน โบราณวัตถุของชาติ และท้องถิ่นของตนเอง จะเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ศิลปะโบราณ เห็นคุณค่าเพื่อนำไปสู่การสร้างเป็นแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เพื่อให้คนรุ่นหลัง ประชาชนท้องถิ่นอื่น ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ต่อไป นอกจากนี้ได้กลุ่มเป้าหมาย ไปดูการปฏิบัติงานของจิตอาสา เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานนอกสถานที่ และประการสำคัญคือ การได้สร้างกลุ่มอาสาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน เพื่อแก้ปัญหาและอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน ให้ยั่งยืนต่อไป

๔.๓ การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

เครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นแนวทางในการจัดการองค์กร และเครือข่าย โดยเป็นองค์กรและเครือข่ายที่มุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ประกอบด้วย ๑) วัด ซึ่งส่วนมากมีพื้นที่ มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ๒) หน่วยงานราชการ ภาครัฐ ที่มีหน้าเกี่ยวข้องในการบริหาร จัดการ โบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมไปถึงพื้นที่ที่อยู่ในเขตคุ้มครอง และ ๓) ภาคชุมชน ทั้งสามภาคส่วนนี้ เป็นเครือข่ายเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยที่ผ่านมาการจัดการพื้นที่มรดกโลกในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เมืองครุฑที่ปฏิบัติงานในเรื่องเดียวกันอยู่หลายองค์กร และกระจายอยู่ในหลาย ๆ หน่วยงาน แต่องค์กรเหล่านั้นขาดการจัดทำขั้นตอนและระบบการประสานงานร่วมกัน เช่น กรมศิลปากร เทศบาลตำบลมะฮี และ วัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด องค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ ดำเนินการกันอย่างอิสระโดยมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องในด้านการประสานและร่วมมือในทางปฏิบัติร่วมกันน้อยมาก

ทั้งนี้ เป็นดำเนินงานในแต่ละด้านนั้นยังไม่มีกำหนดว่าหน่วยงานใดจะเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบในการเป็นตัวนำ นอกจากนี้ ยังขาดการจัดทำแผนหลักในเรื่องนั้น ๆ ขึ้น ทำให้การปฏิบัติงานขาดแนวทางที่จะไปสู่จุดร่วมกันในแนวเดียวกันได้ ขณะเดียวกันนี้ในบางงานมีแผนแม่บทที่

จะเป็นแนวทางการปฏิบัติร่วมของหน่วยต่าง ๆ แต่ยังมีหน่วยปฏิบัติบางหน่วยยังไม่มีการทำแผนปฏิบัติเป็นรายปีขึ้น ทำให้งานเป็นไปอย่างซ้ำซ้อนกัน อย่างไรก็ตามสามารถจำแนกออกเป็น ๓

ภาคส่วน โดยแบ่งตามบทบาทการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่ง โบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ดในด้านต่าง ๆ ขอบเขตการดำเนินงานร่วมกัน และนโยบายของแต่ละภาคส่วน จำแนกได้ดังนี้

๔.๓.๑ วัด

ทางวัดเองได้เข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องศิลปวัฒนธรรม และเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ความศรัทธาในพิธีกรรม วัดเป็นแหล่งอารยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่คนรุ่นหลัง^๑ วัดจึงมีบทบาทสำคัญในการจัดการฟื้นฟูและรักษาไว้ ซึ่งความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ค่านิยมในอดีต เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ และรักษาไว้^๒ ในการทำงานร่วมกันวัดยังให้ความร่วมมือกับภาครัฐ ภาครัฐเป็นผู้นำเครือข่าย สนับสนุนงบประมาณ ในการสืบสานประเพณี และช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัด^๓ โบราณสถานของวัด ภาครัฐเข้ามามีบทบาทในกำหนดยุทธศาสตร์ นโยบาย ในเรื่องวัฒนธรรมและทางวัดเองก็นำแนวทางมาใช้แต่ต้องไม่ขัดกับข้อกำหนดที่วัดจะทำได้^๔

วัดมีการขอความร่วมมือจากทีมสนับสนุน คือ ภาคประชาสังคม ในการร่วมกิจกรรม และมีส่วนผลักดันให้ประเพณีมีสืบต่อไป เป็นส่วนสำคัญในการสนับสนุนกิจการอนุรักษ์โบราณสถาน หากไม่มีประชาชนเข้ามาร่วมสร้าง ร่วมสืบสานประเพณีอันดีงาม ไม่มีสำนึกรักในชุมชนของตน วัดเองก็ไม่สามารถทำหน้าที่และบทบาทในการเป็นผู้ลงมือทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล^๕ ในเรื่องของบทบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์โบราณสถานพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ที่ได้รับการประสานงานจากภาครัฐ และภาคประชาสังคม^๖

การเข้าไปร่วมอนุรักษ์โบราณสถานพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ นั้นทางวัดเองก็ทำไม่ได้มาก ไม่ว่าจะทำอะไรที่ไปเกี่ยวข้องกับโบราณสถานหรือใช้พื้นที่ก็มีจำกัด วัดจึงมีบทบาทแค่สอดส่องดูแลในส่วนที่ทำได้ งานหลักของวัดคือ ดูแลพื้นที่ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สืบสาน

^๑ สัมภาษณ์ - พระครูสุวรรณจันทรังสี (ทองจันทร์ จันทรังสี/แหลมฉลาด) เจ้าคณะตำบลมะฮี อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

^๒ สัมภาษณ์ พระอธิการมั่ง ฐานวโร เจ้าอาวาสวัดศรีรัตนาราม ตำบลมะฮี อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

^๓ สัมภาษณ์ พระประสิทธิ์ สีลเตโช พระลูกวัดศรีรัตนาราม ตำบลมะฮี อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

^๔ สัมภาษณ์ พระประสิทธิ์ อนุทสิโล พระลูกวัดศรีรัตนาราม ตำบลมะฮี อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

^๕ สัมภาษณ์ พระปิยวัฒน์ รัตโก พระลูกวัดศรีรัตนาราม ตำบลมะฮี อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

^๖ สัมภาษณ์ นางสุภัทธา เจียววานิช ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านยางกุ่ม ตำบลมะฮี อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

ประเพณี ปลูกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนในการไม่ไปบุกรุกทำลาย^๗ วัดได้เข้าไปมีส่วนผลักดันในการรื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิม ประเพณีบางส่วนอาจต้องใช้โบราณสถาน วัดเองต้องประสานงานขอใช้ได้เฉพาะในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา^๘ บางส่วนของวัด มีพื้นที่โบราณสถานแต่ไม่ใช่ทั้งหมด จำเป็นที่วัดต้องปิดกั้นพื้นที่บางส่วนไม่ให้ประชาชนเข้าไป และทำได้แค่ส่วนที่เป็นพื้นที่วัดที่จะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ให้มาทำการค้าขาย โดยอาศัยหลักเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน มีสินค้าต่าง ๆ ที่เป็นของมีชื่อเสียงในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อประชาสัมพันธ์พื้นที่นี้เป็นแหล่งอารยธรรม แหล่งประวัติศาสตร์ มีวิถีการกิน การอยู่ อาชีพ ความเชื่อ ค่านิยม สมกับเป็นเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

๔.๓.๒ หน่วยงานภาครัฐ

ภาครัฐได้ทำงานร่วมกันกับวัดและภาคประชาสังคมโดย เปิดโอกาสให้วัดและภาคประชาสังคมเข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือกับวัดและภาคประชาสังคมในกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมจัดงานนิทรรศการและงานมโหรีสพริ่นเรียงร่วมกับชุมชน^๙ ประสานงานการแสดงจากสภาวัฒนธรรมที่เป็นเครือข่าย เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏ กลุ่มชุมชน รื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิม ภาครัฐได้ทำงานร่วมกันกับภาคประชาสังคม และวัดในการขอความช่วยเหลือให้ทางภาคประชาสังคมให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ประชาชนในชุมชนเพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุกทำลาย สร้างความร่วมมือระหว่างประชาชนเพื่อสอดส่องดูแลพื้นที่^{๑๐} สร้างเครือข่ายร่วมกับประชาชนในการช่วยปรับสภาพแวดล้อมของพื้นที่โบราณสถานให้ดีขึ้น และร่วมทำงานกันกับทางวัด ในการเชิญชวนให้ประชาชนร่วมบริจาคทรัพย์ เพื่อการก่อสร้างและการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งต่าง ๆ ขอความร่วมมือชุมชนช่วยกันรื้อฟื้นสืบสานประเพณี วัฒนธรรมแนวคิดเรื่องทำบุญโดยใช้กระบวนการจิตอาสา เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร และ

^๗ สัมภาษณ์ -นายประเสริฐ สมอุดร (รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด) วัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด

^๘ สัมภาษณ์ นางสำราญ วรรณวิกรณ์ (นักวิชาการศึกษา) เทศบาลตำบลมะเอี อำเภอวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

^๙ สัมภาษณ์ นางปรายมาศ ศรีโยธี (นักสันทนการฯ) เทศบาลตำบลมะเอี อำเภอวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

^{๑๐} สัมภาษณ์ นายจิรวัดน์ มูลศรีแก้ว (นักพัฒนาการท่องเที่ยว) เทศบาลตำบลมะเอี อำเภอวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

สร้างการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งเป็นวิธีสู่สุขภาพทางปัญญา ที่จะทำให้คนในสังคมเกิดการฝึกใจให้มีเมตตากรุณา และลดความเห็นแก่ตัว^{๑๑} ร่วมกันทำงานกับภาคประชาสังคมและวัดในการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ให้มาทำการค้าขายโดยอาศัยหลักเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน มีสินค้าต่าง ๆ ที่เป็นของมีชื่อเสียงในจังหวัดร้อยเอ็ด^{๑๒}

๔.๓.๓ ชุมชน

ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางวัดและภาครัฐในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมจัดงานนิทรรศการและงานมโหรีสพรั่ง เรือง ภาคประชาสังคมได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐพัฒนาโบราณสถาน รื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิม ความร่วมมือชุมชนช่วยกันรื้อฟื้นสืบสานประเพณี^{๑๓}

ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐในการให้ความร่วมมือในดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เข้าไปร่วมจัดกิจกรรม ให้ข้อมูลที่ต้องการแก่ประชาชนในชุมชนเพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุกทำลาย สร้างความร่วมมือระหว่างประชาชนเพื่อสอดส่องดูแลพื้นที่ ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐในการสร้างแนวร่วมกับประชาชนในการช่วยปรับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ปรางค์กู่ให้ดีขึ้น ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางวัดเชิญชวนให้ประชาชนร่วมบริจาคทรัพย์ เพื่อการก่อสร้างและการซ่อมแซมบูรณปฏิสังขรณ์สิ่งต่าง ๆ ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐประชาสัมพันธ์เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ให้มาทำการค้าขาย โดยอาศัยหลักเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน มีสินค้าต่าง ๆ ที่เป็นของมีชื่อเสียงในจังหวัดร้อยเอ็ด ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐในการขอความร่วมมือชุมชนช่วยกันรื้อฟื้นสืบสานประเพณี รณรงค์แนวคิดเรื่องทำบุญโดยใช้กระบวนการจิตอาสา เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร และสร้างการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งเป็นวิธีสู่สุขภาพทางปัญญา ที่จะทำให้คนในสังคมเกิดการฝึกใจให้มีเมตตากรุณา และลดความเห็นแก่

^{๑๑} สัมภาษณ์ -นางสาวอรุณทิพย์ สุวรรณนันท์ (นายกเทศมนตรี) ตำบลมะเอี อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายนิรทน์ แนนอุดร (กำนันตำบลมะเอี) ตำบลมะเอี อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายประสิทธิ์ หวินตะดู (ผู้ใหญ่บ้านยางกู่) หมู่ ๖ ตำบลมะเอี อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

ตัว^{๑๔} ภาคประชาสังคมได้ร่วมทำงานกันกับทางวัดสนับสนุนและร่วมกันพัฒนาพื้นที่ในปรางค์กู่ ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐ เป็นสื่อกลางระหว่างภาครัฐ วัด ประชาชน

ภาครัฐ วัด ประชาชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐให้ในการความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของโบราณสถานโบราณวัตถุ อาคาร สถานที่ ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐให้ในการให้ข้อมูลทางวิชาการด้านสาธารณสุขแก่ชุมชน เข้าร่วมการอบรมให้ความรู้ ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐให้ในพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ และการทำงานจิตอาสาในพื้นที่พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพอย่างถูกต้องโดยนักโบราณคดีจากกรมศิลปากร และดำเนินการตามการจัดทำผังแม่บทและกำหนดแผนการพัฒนา มีเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกด้านวิชาการแก่นักท่องเที่ยว ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐโดยการทำรายงานการใช้งบประมาณ พัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพในการทำงาน

สรุปได้ว่า เครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ภาครัฐเป็นเครือข่ายนำ โดยการกำหนดแนวทางให้เครือข่ายวัด และชุมชนทำหน้าที่อย่างมีขอบเขตที่จำกัด เครือข่ายวัด เป็นเครือข่ายทำ เน้นกระบวนการลงมือทำงานด้วยขอบเขต และข้อบังคับที่มีอย่างจำกัด ส่วนเครือข่ายภาครัฐเป็นเครือข่ายสนับสนุนการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ดตามบทบาทแต่ละด้าน เช่น บทบาทด้านวัฒนธรรม บทบาทด้านวิชาการ ในแต่ละด้านนั้นเป็นบทบาทปกติแต่มีความเกี่ยวข้องที่ต้องทำงานร่วมกันกับภาครัฐ คือ บางส่วนอาจจะต้องขออนุญาตจากทางภาครัฐในการที่จะทำหน้าที่ของตนให้ลุล่วงไปด้วยดี แม้ว่าเมื่อบทบาทเหล่านี้คือวิถีชีวิตปกติแต่เมื่อมีกฎ ข้อบังคับย่อมทำให้งานและบทบาทนั้นล่าช้าลง บางส่วนก็ต้องการกำลังเสริมจากภาคประชาสังคม

สรุปได้ว่า จากการศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยนำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ดังนี้

๑. การให้ความรู้การอนุรักษ์โบราณสถาน

การอนุรักษ์โบราณสถานที่จะประสบความสำเร็จได้ดั่งนั้น ควรเริ่มต้นการให้ความรู้ที่การปลูกฝังคนรุ่นใหม่ให้มีความรักในศิลปวัฒนธรรม และประเพณีของชาติ ทั้งนี้ผู้วิจัยมองว่า การปลูกฝัง

^{๑๔} สัมภาษณ์ นางวลัยจิตร์ สุ่มมาตย์ (ผู้ใหญ่บ้านปรางค์กู่) หมู่ ๙ ตำบลมะเอี อำเภอรวิชัยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

ให้ประชาชนมีความรักศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นเป็นแรงจูงใจสำคัญที่สามารถนำมาใช้ในการอนุรักษ์โบราณสถาน เพราะจะทำให้ทุกภาคส่วนโดยเฉพาะประชาชนได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถาน มาตรการสร้างแรงจูงใจ นี้ในหลายประเทศได้นำมาใช้สนับสนุนให้ภาคเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถาน ผู้วิจัยมองว่า จังหวัดร้อยเอ็ดซึ่งมีโบราณสถานอยู่มากมาย หน่วยงานของรัฐ ยังไม่เคยมีการกำหนดมาตรการสร้างจูงใจในลักษณะของการให้ความช่วยเหลือ แก่ประชาชนผู้อยู่ในเขตพื้นที่โบราณสถานซึ่งอาจถูกโยกย้ายออกจากเขตพื้นที่โบราณสถานด้วยข้อบังคับทางกฎหมาย หรือการสนับสนุนเงินงบประมาณแก่ประชาชนผู้มีที่ดินซึ่งมีโบราณสถานอยู่ในที่ดินของตน หรือวัดที่มีโบราณสถานอยู่ในเขตพื้นที่ของวัด โดยผู้เป็นเจ้าของหรือครอบครองโบราณสถานจะต้องเป็นผู้จัดหางบประมาณค่าใช้จ่าย ในการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานนั้น ๆ ด้วยตนเอง

ทั้งนี้เพราะหน่วยงานของรัฐมักอ้างอยู่เสมอว่ามีใช้หน้าที่ของรัฐที่จะต้องให้เงินช่วยเหลือแก่ภาคเอกชนในการซ่อมแซมและดูแลรักษาอาคารหรือสิ่งก่อสร้างที่เป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน แต่หากว่าโบราณสถานนั้น ๆ มีคุณค่าในเชิงมรดกทางวัฒนธรรม หรือมีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์คือเป็นโบราณสถานแล้ว ถือว่าสิ่งก่อสร้างนั้นมีใช้สมบัติเฉพาะของเจ้าของเท่านั้น แต่เป็นสมบัติของมนุษยชาติด้วย ดังนั้น เจ้าของโบราณสถานจึงไม่สมควรที่จะต้องรับผิดชอบภาระในการซ่อมแซมและบำรุงรักษาโบราณสถานนั้นแต่เพียงผู้เดียว แต่หน่วยงานของรัฐจะต้องยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือหรือสนับสนุนงบประมาณในการซ่อมแซม ดังนั้น การให้ความรู้เพื่อการสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนได้เห็น ว่าโบราณสถานนั้นไม่ว่าจะอยู่ในเขตกรรมสิทธิ์ของตนก็ตาม แต่คุณค่าประวัติศาสตร์ หรือคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรมมิได้จำกัดอยู่เฉพาะของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่มันเป็นสมบัติของคนร่วมกัน เมื่อเป็นสมบัติของส่วนรวม คนอื่นก็มีสิทธิ์ในการที่จะปกป้องดูแลรักษา หรือแม้กระทั่งสิทธิ์ในการที่จะได้รับ ผลประโยชน์จากโบราณสถานนั้น ๆ ด้วย โดยเฉพาะผู้นำชุมชนนั้นมีส่วนสำคัญมากในการส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน ควรให้ผู้นำชุมชนหรือประชาชนมีความรู้ มีความรักในแหล่งโบราณสถานส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้าใจเหมือนกับในต่างประเทศเช่นแหล่งโบราณสถานต่าง ๆ เหมือนกับประเทศต่าง ๆ ทางยุโรป ซึ่งส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจความสำคัญของศิลปะต่าง ๆ ในปัจจุบันประเทศไทยเพียงจะมีการส่งเสริมให้ประชาชนรักศิลปะแหล่ง โบราณสถาน ต่าง ๆ ดังนั้น บทบาทของผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนที่มีต่อการอนุรักษ์โบราณสถานคือการส่งเสริมองค์ความรู้ ที่ถูกต้องให้กับชุมชน เช่น การอนุรักษ์ต้องไม่เปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของวัสดุที่ใช้ในการซ่อมแซมแหล่งโบราณสถานนั้น ควรใช้วัสดุแบบเดิมให้มากที่สุดจึงจะเป็นการอนุรักษ์ที่แท้จริง และควรส่งเสริมการสร้างอาคารต่าง ๆ ในปัจจุบันที่จะพัฒนาไปสู่การเป็นโบราณสถานเป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ และชาติพันธุ์ของบรรพบุรุษในครุุ่นใหม่ยุคปัจจุบัน มากกว่าที่จะไปทุ่มเทอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในอดีตซึ่งไม่คุ้มค่า รัฐควรส่งเสริมการศึกษาด้านการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรม การอนุรักษ์ การ

รักษาแหล่งโบราณสถานให้แก่ประชาชน ดังนั้นการที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการทะนุบำรุงรักษาแหล่งโบราณสถานจึงไม่ใช่ความผิดของประชาชน

๒. การจัดการอนุรักษ์โบราณสถานพื้นที่

พบว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการดำเนินงาน และพัฒนาเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับลำดับและขั้นตอน และความเชื่อมโยง การจัดการที่ต้องดำเนินการไปตามลำดับหรือขั้นตอนจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งโดยต้องสร้างความพร้อมด้านต่าง ๆ อย่างเหมาะสม การที่ประชาชน ชุมชน สามารถเข้าไปมีส่วนในการจัดการในการกำหนดนโยบายพัฒนาท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการจัดการรวมทั้งมีส่วนในการควบคุมประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในการจัดการตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุด

เห็นได้ว่าแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในประเทศไทยดังกล่าวจะดูเหมือนว่าเป็นแบบแผนการจัดการที่ยังให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สงวนทรัพยากรเอาไว้มิให้เสียหายหรือสูญหายไปแต่ก็มีการประยุกต์ใช้ประโยชน์ของโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจผ่านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้นซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบแผนในการจัดการอย่างรวดเร็วแต่แท้จริงแล้วส่วนที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลยในระยะหลายสิบปีที่ผ่านมา ก็คือยังเป็นการจัดการแบบรวมศูนย์โดยหน่วยราชการส่วนกลางที่มีอำนาจตามกฎหมายที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของหน่วยงานอื่นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่โบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีนั้นตั้งอยู่มากนัก

๓. การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์โบราณสถาน

เครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ภาครัฐเป็นเครือข่ายนำ โดยการกำหนดแนวทางให้เครือข่ายวัด และชุมชนทำหน้าที่อย่างมีขอบเขตที่จำกัด เครือข่ายวัด เป็นเครือข่ายทำ เน้นกระบวนการลงมือทำงานด้วยขอบเขต และข้อบังคับที่มีอย่างจำกัด ส่วนเครือข่ายภาครัฐเป็นเครือข่ายสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานจังหวัดร้อยเอ็ด ตามบทบาทแต่ละด้าน เช่นบทบาทด้านวัฒนธรรม บทบาทด้านวิชาการ ในแต่ละด้านนั้นเป็นบทบาทปกติแต่มีความเกี่ยวข้องที่ต้องทำงานร่วมกันกับภาครัฐ คือ บางส่วนอาจจะต้องขออนุญาตจากทางภาครัฐในการที่จะทำหน้าที่ของตนให้ลุล่วงไปด้วยดี แม้ว่าเมื่อบทบาทเหล่านี้คือวิถีชีวิตปกติแต่เมื่อมีกฎ ข้อบังคับยอมทำให้งานและบทบาทนั้นล่าช้าลง บางส่วนก็ต้องการกำลังเสริมจากภาคประชาสังคม

๔.๔ สรุป

จิตสำนึกเพื่อส่วนรวมแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม และกิจกรรมเพื่อสำรวจโบราณสถานของชุมชนตัวเอง และควมมีจิตสำนึกสาธารณะในการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน โดยใช้ทฤษฎีจิตสาธารณะหรือจิตสำนึกเพื่อส่วนรวมแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม ผลจากการสอบถามเกี่ยวกับตัวการสำคัญในการทำลายโบราณสถาน มีความเห็นว่ามนุษย์เป็นตัวการสำคัญมาก แต่ยังมีความเห็นด้วยไม่มากในเรื่องการควมมีส่วนร่วมช่วยกันปลูกต้นไม้เพื่อช่วยให้สภาพอากาศดีขึ้น และการช่วยทิ้งขยะในถังขยะ ส่วนการแสดงออกถึงจิตสำนึกสาธารณะเกี่ยวกับโบราณสถานชุมชนของตนเอง โดยร่วมทำกิจกรรมกับชุมชนในครั้งนี้ พบว่า ส่วนมากจะไม่เคยไปช่วยในการทำความสะอาดโบราณสถาน โดยแต่จะช่วยในบางครั้งเมื่อมีการระดมในวันสำคัญของชุมชน และส่วนมากไม่เคยช่วยเฝ้าระวังโบราณสถานชุมชนเลย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องเป็นระยะที่ ๒ โดยได้สร้างชุดพัฒนาจิตเพื่อการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยใช้จัดทำเป็นชุดพัฒนาจิตอาสาให้กับชุมชนบ้านปรางค์ภู ได้จัดอบรมเกี่ยวกับด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุและคุณค่าของโบราณสถานและโบราณวัตถุ แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ รวบรวมประวัติความเป็นมาของปรางค์ภูและชุมชนโดยรอบบริเวณ กระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น ผู้วิจัยและคณะได้จัดอบรมชุดพัฒนาจิตอาสาสำนึกสาธารณะขึ้น เพื่อการตระหนักถึงประโยชน์ส่วนรวม ตระหนักถึงการทางานเป็นกลุ่ม เป็นทีม เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อการดูแลปกป้องเป้าหมายให้มีจิตอาสา ให้มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความสามัคคีและมีความรักความหวงแหนสมบัติของชาติของชุมชน โดยผู้วิจัยได้ทำกิจกรรมที่สร้างกลุ่มอาสาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนอันเป็นกิจกรรม ที่เสริมสร้างให้บุคคลในชุมชนมีจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนของตนเองและเป็นการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะของบุคคลในชุมชนด้วยจากการดำเนินการกิจกรรมเพื่อพัฒนาจิตอาสาฯ เพื่อการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มเป้าหมายมีพัฒนาการในการรู้รักและหวงแหนโบราณสถานชุมชนของตนเองมากขึ้นและได้แสดงว่ามีความพึงพอใจในการเข้ารับการอบรมชุดพัฒนาจิตอาสาสำนึก เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนมีความพอใจในเนื้อหาสาระเกี่ยวกับโบราณคดีและการอนุรักษ์โบราณคดีทั้งหลาย เพราะได้รับความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น ได้รับรู้ถึงประโยชน์ของการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนของตนเองเกิดแรงบันดาลใจในการที่จะช่วยกันอนุรักษ์และได้รับประโยชน์มากจากการไปทัศนศึกษาดูงาน ณ

สถานที่จริง ทำให้ได้เห็นถึงระบบการจัดการและแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานนอกสถานที่
เหล่านั้น จุดนี้ทำให้ผู้วิจัยมั่นใจว่า กลุ่มเป้าหมาย มีพัฒนาการเพิ่มมากขึ้นและจะเป็นกำลัง
สำคัญในการดูแลอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนของตนเองสืบต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด”” มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด ๒) เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ๓) เพื่อการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด สรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ กิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในจังหวัดร้อยเอ็ด

กิจกรรมการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีในของปราชญ์คุณู นั้น พบว่า คนในชุมชนมีความตระหนักรู้รับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโบราณสถาน เพื่ออนุรักษ์โบราณสถานชุมชน ซึ่งโบราณสถานยังบอกถึงความรุ่งเรืองในอดีตของชุมชนโบราณสถานชุมชน มีสภาพสะอาด สภาพโบราณสถานชุมชนเย็นสบาย แต่สถานที่อื่นๆ โดยรอบยังต้องการดูแลความสะอาด แต่สภาพอื่นภาพรวมมีความร่มรื่นดี จากการทากิจกรรมทุกคนมีความเข้าใจเป็นอย่างดีว่า พวกเขาควรช่วยกันดูแลโบราณสถานชุมชน และปลูกต้นไม้เพื่อให้สภาพอากาศดีขึ้น

๕.๑.๒ กระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

กระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกรักท้องถิ่นแก่คนรุ่นใหม่ผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ดนั้น พบว่า จากการที่ผู้วิจัยได้ทำกิจกรรมพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ โดยจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถาน และการอนุรักษ์ โดยวิทยากรผู้มีความรู้ด้านพุทธศิลปะและโบราณสถาน และเจ้าหน้าที่จากศูนย์วัฒนธรรม เทคนิคการสร้างแรงจูงใจ ผลที่ได้รับคือทำให้ชุมชน เห็นความสำคัญของโบราณสถาน โบราณวัตถุของชาติ และท้องถิ่นของตนเอง จะเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ศิลปะโบราณ เห็นคุณค่าเพื่อนำไปสู่การสร้างเป็นแหล่งเรียนรู้ใน

ท้องถิ่น เพื่อให้คนรุ่นหลัง ประชาชนท้องถิ่นอื่น ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ต่อไป นอกจากนี้ได้กลุ่มเป้าหมาย ไปดูการปฏิบัติงานของจิตอาสา เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานนอกสถานที่ และประการสำคัญคือการได้สร้างกลุ่มอาสาอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน เพื่อแก้ปัญหาและอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน ให้ยั่งยืนต่อไป

๕.๑.๓ พัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด

การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้และสร้างจิตสำนึกรักท้องถิ่นผ่านการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในจังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มเป้าหมายมีพัฒนาการในการรู้จักและหวงแหนโบราณสถานชุมชนของตนเองมากขึ้นและได้แสดงว่ามีความพึงพอใจในการเข้ารับการอบรมชุดพัฒนาจิตอาสาสำนึก เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนมีความพอใจในเนื้อหาสาระเกี่ยวกับโบราณคดีและการอนุรักษ์โบราณคดีทั้งหลาย เพราะได้รับความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้น ได้รับรู้ถึงประโยชน์ของการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนของตนเองเกิดแรงบันดาลใจในการที่จะช่วยกันอนุรักษ์และได้รับประโยชน์มากจากการไปทัศนศึกษาดูงาน ณ สถานที่จริง ทำให้ได้เห็นถึงระบบการจัดการและแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานนอกสถานที่เหล่านั้น จุดนี้ทำให้ผู้วิจัยมั่นใจว่า กลุ่มเป้าหมาย มีพัฒนาการเพิ่มมากขึ้นและจะเป็นกำลังสำคัญในการดูแลอนุรักษ์โบราณสถานชุมชนของตนเองสืบต่อไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๑. นำปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากโบราณสถานปรางค์ภู ที่ไม่ได้รับการอนุรักษ์เท่าที่ควรไปนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกเพื่อการรักและหวงแหนแหล่งโบราณสถานของตน

๒. กำหนดเป็นแผนงานบริหารองค์กรในพื้นที่ เช่น แผนงานการเรียนรู้ศึกษาโบราณสถานที่ชุมชน

๓. จากความสำเร็จที่ทีมงานวิจัย ได้รับความร่วมมือร่วมแรงใจกับผู้นำชุมชน ชาวบ้านตลอดจนเจ้าของพื้นที่และสำนักกรมศิลปากร จึงทำให้เกิดการดำเนินการอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรม จึงควรนำแนวทางการอนุรักษ์ดังกล่าวไปเผยแพร่และใช้กับสถานที่อื่นต่อไป

๔. จัดเสวนาการวิจัยเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานชุมชน

๕. ควรมีการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานให้แก่ประชาชน เด็ก และเยาวชน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ต่อไป

๖. ควรให้มีการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชนโบราณในพื้นที่ เพื่อการกระจายความรู้อย่างทั่วถึง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากสาเหตุความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนในชุมชน ความไม่เคารพในสถานที่ ความไม่เห็นคุณค่าของโบราณสถาน ทำให้โบราณสถานบางแห่งถูกทำลาย จึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๑. นอกจากปรารักษ์แล้ว ยังมีปรารักษ์และปราสาท ของวัดในพื้นที่อื่น ๆ ในจังหวัดร้อยเอ็ด ที่ควรศึกษาวิจัย เพราะน่าจะเป็นชุมชนโบราณร่วมสมัยเดียวกันและทำการอนุรักษ์ต่อไป
๒. ศึกษาวิธีป้องกันการทำลายโบราณสถานชุมชน และการอนุรักษ์ เพื่อความยั่งยืนต่อไป
๓. ศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกสาธารณะด้านศิลปวัฒนธรรมเชิงพุทธในพื้นที่ชุมชน

ใกล้เคียง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

กรมศิลปากร. การอนุรักษ์โบราณสถาน : การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน. กรุงเทพมหานคร:

กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๓.

_____ . คู่มือถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม.

พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมานพันธ์ จากัด, ๒๕๔๔.

_____ . ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ การอนุรักษ์อนุสรณ์สถานแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร:

กรมศิลปากร, ๒๕๓๓.

_____ . ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๙.

_____ . ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถาน

โบราณคดี และการพิพิธภัณฑ. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๖.

_____ . ๙๕ ปี แห่งการสถาปนากกรมศิลปากร. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๙.

_____ . วิชาการพุทธสถานไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ปจากัด,

๒๕๓๓.

ชนิษฐา วิเศษสาร และมุกดา ศรียงค์. จิตวิทยาสังคมและมนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๒๖.

ไชแสง ศุขะวัฒน์. การอนุรักษ์โบราณสถานและงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘.

มหามงกุฎราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. จดหมายเหตุร้ายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

เกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัยในพระบรม

ราชูปถัมภ์, ๒๕๑๗.

คณาจารย์เลี้ยงเชียงจองเจริญ. นวโกวิท ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียงจอง

เจริญ, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม.

- กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.
- คะนิงนิตย์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร. ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด.
- กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.
- คุณ โทซันท์. พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน โอ. เอส. พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๗.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ.
- กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖
- ชาติรี ประกิตนทการ. การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรมสยาม สมัยไทยประยุกต์ ชาตินิยม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓.
- วิไลเลขา ถาวรธนาสาร. ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๕.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๔๓.
- บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ. ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- ปราชญา กล้าผจญ. พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคาแหง, ๒๕๔๐.
- ปรีชา กาญจนาคม. การขุดค้นแหล่งโบราณคดียุคโลหะตอนปลาย. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๗.
- พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล). การบริหารวัด. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘.
- พระวิสุทธิภักธธาดา (ประสิทธิ์ พรหมร สี). พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระเทพปริยัติสุธี. (รววิทย์ คงคปญโญ). เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่องการปกครองคณะสงฆ์ และการพระศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๐.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.

- _____ . พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๖.
- พัทธา สายหู. กลไกของสังคม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: ไทย
อนุเคราะห์ ไทย, ๒๕๔๖.
- รอง ศยามานนท์. ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช,
๒๕๒๐.
- สมพร เทพสิทธิ์า. บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สภาอุรวุทธิก
สมาคมแห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๘.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมุข เล่ม ๓. กรุงเทพมหานคร: มหา
มกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๕.
- สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์. พัฒนาการแนวคิดและรูปแบบของงาน
สถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจ
กัด, ๒๕๓๖.
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร. แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์.
กรุงเทพมหานคร:อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๐.
- _____ . คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นนทบุรี: โรงพิมพ์วารสารส่งเสริม
การปกครองท้องถิ่น, ๒๕๕๐.
- สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. คู่มือปฏิบัติงานอาสาสมัครท้องถิ่นใน
ดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๒.
- สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับมรดกของแผ่นดิน.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๙.
- สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ. การพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.
- อุษณีย์ ธงไชย. จารึกและตำนาน: หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาฝั่งลาว
เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์

- กฤษฎา พิณศรี และคณะ “การศึกษาศักยภาพแหล่งโบราณสถานวัฒนธรรม ล้านช้างในอีสาน
ใต้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ .มหาวิทยาลัยราชภัฏ
สุรินทร์, ๒๕๕๐.
- กรณีย์ ถนอมกุล. “พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัด

- สกลนคร”. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๗.
- กาญจนา กันภัย และคณะ. “พฤติกรรมนักท่องเที่ยว กรณีศึกษาตลาดน้ำอัมพวัน”. วิทยานิพนธ์
ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม,
๒๕๕๑.
- จรัสนันท์ สิทธิเจริญ. “พฤติกรรมการท่องเที่ยวในภาคเหนือของนักท่องเที่ยวชาวไทย”.
วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
๒๕๕๑.
- จารุวรรณ แสงจันทร์ “พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชน
เกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.
- ฉลองศรี พิมลสมพงศ์. การวางแผนและพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยว. พิมพ์ครั้งที่ ๔.
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖
- ชัยวัฒน์ สืบหยิว . “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวภายในประเทศของนักท่องเที่ยวชาวไทยกรณีศึกษา
ในเขตอำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจ
มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.
- ตันติกร โคตรชาวี. “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทย ในการท่องเที่ยวเชิงศาสนาพระธาตุ
ประจำวันเกิด จังหวัดนครพนม”. การศึกษาอิสระปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๕.
- เนตรชนก นันท์. “การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนวัดพระบาท ห้วย
ต้มอำเภอสี จังหวัดลาพูน”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.
- ปาริฉัตร อัจจะนิล. “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในรูปแบบตลาด
แก่กรณีศึกษาตลาดคลองสวน ๑๐๐ ปีจังหวัดสมุทรปราการ”. วิทยานิพนธ์ปริญญา
นิพนธ์บริหารธุรกิจมหา บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕.
- ปิยะวดี หิริกมล. “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อการท่องเที่ยวในจังหวัด
สุโขทัย. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕.
- พระใบฎีกาเสนต์ ญาณเมธี.ดร.และคณะ. “การศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยว
ทางพระพุทธศาสนาในภาคเหนือ : กระบวนการเรียนรู้สู่การสร้างสรรค์เชิงประวัติศาสตร์
และวัฒนธรรม”. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖.

พระมหาทองสุข สุภโร. “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวิถีไทย”. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง. “พุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธ ศิลป์ เพื่อการท่องเที่ยว”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต . บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร.ดร.และคณะ. “การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยว ทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖.

พระสรวิษณุ อภิปัญญา และคณะ. “การศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาในภาคใต้ : การสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาเชิงบูรณาการ”.รายงาน วิจัยฉบับสมบูรณ์.กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖.

มธุรส ปราปไพรี. “ศักยภาพของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว: กรณีชุมชนไทยทรงดำบ้าน เขาย้อย ตำบลเขาย้อย อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม.ดร.และคณะ. “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธ ศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนแปลง เส้นทางบุญสู่เส้นทาง ธรรม”. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัย แห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖.

รวีวรรณ เพ็ชรคง. “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวและความพึงพอใจในการมาเยือนแหล่งท่องเที่ยว ทางทะเลในอำเภอขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราช”.วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจ มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ๒๕๕๑.

รัฐทิทยา หิรัณยหาด. “แนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาบ้านหนองขาว อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี”. วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

วศิน ปัญญาวุฒตระกูล. “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรมในพื้นที่ระยอง วัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)”.รายงานการวิจัย (สกว.). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนการวิจัย, ๒๕๕๐.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ (หม่อมหลวง). (๒๕๓๙) “การศึกษาปัญหาการอนุรักษ์โบราณสถานและวัด
ในเชียงใหม่”. รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) :
กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๙.

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. กลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสำนักตั้งอยู่ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี จำนวน ๕ รูป

- พระครูสุวรรณจันทรังสี (ทองจันทร์ จันทรังสี/แหลมฉลาด) เจ้าคณะตำบลมะเอี อำเภอ
ธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

- พระอธิการมั่ง ฐานวโร เจ้าอาวาสวัดศรีรัตนาราม ตำบลมะเอี อำเภोधวัชบุรี จังหวัด
ร้อยเอ็ด

- พระประสิทธิ์ สีลเตโช พระลูกวัดศรีรัตนาราม ตำบลมะเอี อำเภोधวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

- พระประสิทธิ์ ฉันทลีโล พระลูกวัดศรีรัตนาราม ตำบลมะเอี อำเภोधวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

- พระปิยวัฒน์ รัตโก พระลูกวัดศรีรัตนาราม ตำบลมะเอี อำเภोधวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๒. เจ้าหน้าที่/นักวิชาการจังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๕ คน

- นางสุภัทธา เจียววานิช ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านยางกู่ ตำบลมะเอี อำเภोधวัชบุรี
จังหวัดร้อยเอ็ด

- นายประเสริฐ สมอุดร (รองประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด) วัฒนธรรมจังหวัด
ร้อยเอ็ด

- นางสาวกาญจนา วรรณวิกรม (นักวิชาการศึกษา) เทศบาลตำบลมะเอี อำเภोधวัชบุรี จังหวัด
ร้อยเอ็ด

- นางปรายมาศ ศรีโยธี (นักสันตนาการฯ) เทศบาลตำบลมะเอี อำเภोधวัชบุรี จังหวัด
ร้อยเอ็ด

- นายจิรวุฒิ มุลศรีแก้ว (นักพัฒนาการท่องเที่ยว) เทศบาลตำบลมะเอี อำเภोधวัชบุรี
จังหวัดร้อยเอ็ด

๓. ผู้นำชุมชน จำนวน ๕ คน

ร้อยเอ็ด -นางสาวอรุณทิพย์ สุวรรณนันท์ (นายกเทศมนตรี) ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัด

ร้อยเอ็ด -นายนิรทน์ แนนอุดร (กำนันตำบลมะเอี) ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

ร้อยเอ็ด -นายประสิทธิ์ หรินตะตุ (ผู้ใหญ่บ้านยางกู่) หมู่๖ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัด

ร้อยเอ็ด -นางวลัยจิตร สุ่มมาตย์ (ผู้ใหญ่บ้านปรางค์กู่) หมู่๙ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัด

ร้อยเอ็ด -นายชันทอง สุ่มมาตย์ (ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านยางกู่) หมู่๖ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัด

๔ ประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๕ คน

-นายเจริญ สัตนาโค บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๖๓ปี

-นางเพ็ญศรี สุ่มมาตย์ บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๖๓ปี

-นายสงพงษ์ ภูมิงศรี บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๖๐ปี

-นางชุตินา สุ่มมาตย์ บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๖๑ปี

-นางพันนี รูปสูง บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๕๕ปี

-นายบุญรอด ศรีทอง บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๗๓ปี

-นายเต็ม สุ่มมาตย์ บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๗๕ปี

-นายชาย เจริญกรศรี บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๖๖ปี

-นายสมาน รูปสูง บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๕๕ปี

-นายสนอง ไชแสง บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๖๑ปี

-นายเข้มพร สัตนาโค บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๖๐ปี

-นายวิเชียร สุ่มมาตย์ บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๖๓ปี

-นางพัฒนา วงศ์คำ บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๕๕ปี

-นางขจร โยธาธรรม บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ๖๐ปี

-นางชูกิจ เวียงสิมา บ้านปราค์กู่ ตำบลมะเอี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด

๒. ภาษาอังกฤษ

Buchanan,C.& Partners. A Study in Conservation. Report to the Minister of Housing and local and Government and Bath City Council. London : HMSO, 1968.

Middietion Michale, Conservation In Action. London : Civic Trust, 1972.

Kasperson, R.E. & Breitbat, M, Participation Decentralization and
Advocacy Planning Resource No. ৯৫. Association of American Geographers.
Washington D.C, 1974.

